

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Právní aspekty utopií

Mgr. Ondřej Zelenka

Plzeň 2024

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Obor Teorie práva a právní filosofie

Oborová katedra teorie práva

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Právní aspekty utopií

Mgr. Ondřej Zelenka

Plzeň 2024

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracoval samostatně, a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.

.....

Ondřej Zelenka

Obsah

Úvod	1
1 Utopie jako projekt z právního hlediska.....	3
1.1 Volba zkoumaných utopií	3
1.2 Kategorizace právních aspektů	8
2 Přehled utopií se zřetelem na jejich právní aspekty	10
2.1 Thomas More a Utopie	10
2.1.1 Zákon a právo	11
2.1.2 Společenské zřízení	12
2.1.3 Forma vlastnictví.....	14
2.1.4 Postavení jednotlivce.....	15
2.1.5 Vynucování práva	16
2.2 Tommaso Campanella a <i>Sluneční stát</i>	17
2.2.1 Zákon a právo	19
2.2.2 Společenské zřízení	19
2.2.3 Forma vlastnictví.....	20
2.2.4 Postavení jednotlivce.....	21
2.2.5 Vynucování práva	22
2.3 James Harrington a <i>Republika Oceána</i>	24
2.3.1 Zákon a právo	26
2.3.2 Společenské zřízení	26
2.3.3 Forma vlastnictví.....	31
2.3.4 Postavení jednotlivce.....	32
2.3.5 Vynucování práva	33
2.4 Robert Owen a jeho dílo	34
2.4.1 Zákon a právo	42
2.4.2 Společenské zřízení	43
2.4.3 Forma vlastnictví	44
2.4.4 Postavení jednotlivce.....	45
2.4.5 Vynucování práva	46
2.5 Étienne Cabet a <i>Cesta do Ikarie</i>	48

2.5.1 Zákon a právo	53
2.5.2 Společenské zřízení	54
2.5.3 Forma vlastnictví	56
2.5.4 Postavení jednotlivce	57
2.5.5 Vynucování práva	58
2.6 Bernard Bolzano a <i>O nejlepším státě</i>	59
2.6.1 Zákon a právo	61
2.6.2 Společenské zřízení	62
2.6.3 Forma vlastnictví	63
2.6.4 Postavení jednotlivce	64
2.6.5 Vynucování práva	65
2.7 H. G. Wells a <i>Moderní utopie</i>	66
2.7.1 Zákon a právo	71
2.7.2 Společenské zřízení	72
2.7.3 Forma vlastnictví	73
2.7.4 Postavení jednotlivce	74
2.7.5 Vynucování práva	76
3 Komparativní analýza utopií podle jejich právních aspektů	78
3.1 Zákon a právo	80
3.2 Společenské zřízení	82
3.3 Forma vlastnictví	83
3.4 Postavení jednotlivce	85
3.5 Vynucování práva	86
4 Právní aspekty současných utopií	88
Závěr	96
Resumé	99
Seznam pramenů	101

Úvod

Utopie jsou staré jako lidská společnost sama a vznikaly dávno dříve, než jim Thomas More dal v šestnáctém století jméno, které používáme dodnes. Jejich zdrojem je nespokojenost se stavem společnosti, ba celého lidstva, který ostře kritizují a navrhuji řešení pro jeho nápravu, která jsou převážně pokládána za idealistická a nesplnitelná, jinak řečeno utopická. Vyjadřují touhu člověka, či alespoň některých lidí, po ideální, dokonalé společnosti, z níž jsou vymýceny nešvary a nespravedlnosti, přičemž pojem „ideální společnost“ nabývá v konceptech autorů utopií více či méně různorodých podob. Utopie podobně jako lidstvo prošly a procházejí vývojem a reflektují dobu svého vzniku, zároveň ale obsahují některé shodné, opakující se rysy.

Utopie a jejich různé podoby a směry již byly dosti probádány a jsou známy i širokému publiku – vzpomeňme na antické filozofy, renesanční autory, utopické socialisty, probírané ve školních hodinách dějepisu, až po Orwella, jehož dystopie jsou dnes součástí povinné četby na středních školách. Ti, kdo žili v době tzv. reálného socialismu, dokonce byli součástí uskutečňované utopie, kdy údajně mělo dojít k zániku státu atp. Po pádu komunismu a nastolení demokracie zavládlo přesvědčení, že je utopiím konec, podobně jako Francis Fukuyama¹ hlásal „konec dějin“, avšak současný vývoj ukazuje, že utopie žijí a vznikají dál.

Cílem této práce je prozkoumat utopie specificky z jejich právního aspektu. Ten se utopiemi doslova prolíná: řeší-li utopie ze své podstaty nápravu lidské společnosti a nastolení společnosti ideální, musí se nevyhnutně zabývat i právní stránkou věci, neboť společnost je z principu nějak organizovaná. Navíc mnohé z utopií pokládají špatné zákony za jednu z příčin špatného stavu společnosti, a naopak zavedení dobrých a spravedlivých zákonů či pravidel pokládají za významnou součást opatření, jež mají být přijata pro nastolení kýžené ideální společnosti. Utopie ukazují možnosti zcela nového, nevídaného uspořádání světa, a to včetně právního systému. Řada utopických projektů ovlivnila společenské povědomí své doby, dočkala se určité míry realizace a byla promítnuta do zákonných norem.

Právní aspekt utopií je v této práci uchopen nejen z pohledu ideálu, představy či návrhu, ale také jejich reálného vlivu na zákony a společnost jejich doby i doby pozdější.

¹ FUKUYAMA, F. Konec dějin a poslední člověk. Praha: Rybka, 2002.

Utopie zde jsou zkoumány jako jednotlivé utopické projekty. Pokud jde o časové vymezení, soustředím se na novověké projekty, u nichž se dle mého názoru lépe nabízí možnost vysledovat konkrétní právní aspekty, nejen obecné principy, jako je přímá demokracie či tyranie, jež sahají až k Platónovi a Aristotelovi. Pro bližší zkoumání jsem vybral celkem 7 utopií od 16. do 19. století, a totiž chronologicky: 1. *Utopii* Thomase Mora, 2. *Sluneční stát* Tommase Campanelly, 3. *Republiku Oceánu* Jamese Harringtona, 4. dílo Roberta Owena (v jeho případě jako celek, se zaměřením na jeho projekty: úspěšný New Lanark a neúspěšný New Harmony), 5. *Cestu do Ikarie* Étiennea Cabeta, 6. *O nejlepším státě* Bernarda Bolzana a nakonec, jako závěr, 7. *Moderní utopii* H G. Wellse. Kritéria pro jejich výběr jsou v práci blíže vysvětlena.

Právní aspekty – zjištění míry jejich přítomnosti v uvedených dílech a jejich konkrétních projevu – jsou zde klasifikovány, shrnuty a vyhodnoceny s použitím převážně deskriptivních, analytických a komparativních metod. Vycházejí z konceptů, které jsou relevantní z hlediska práva a objevují se u utopistů nejčastěji a nejintenzivněji. Právní aspekty utopií zkoumané v této práci tedy jsou: 1. Právo a zákon, 2. Společenské zřízení, 3. Forma vlastnictví, 4. Postavení jednotlivce a 5. Vynucování práva. Vzhledem k tomu, že utopie vyrostly na základech evropského myšlení a do českého prostoru se dostávaly převážně zvenku, čerpám převážně ze zdrojů zahraničních, včetně zdrojů dostupných pouze v anglickém, německém a francouzském jazyce². Závěrem jsem se zabýval i některými současnými utopickými projekty či trendy, byť v současnosti žádná z utopií (nebo z toho, co by se utopií dalo nazvat) není svým významem srovnatelná s velkými projekty minulosti.

Cílem práce tedy je zjistit, roztrdit a shrnout aspekty utopií z právního hlediska, se zmíněním jejich případného vlivu na formování společenského a právního povědomí a na tvorbu právních norem v praxi.

² S použitím překladače, přičemž texty jím vygenerované bylo nutné smysluplně upravit.

1. Utopie jako projekt z právního hlediska

1.1 Volba zkoumaných utopií

Slovo „utopie“ (ze starořeckého *ú-topos*, „žádné místo“, „nikde“) vytvořil anglický humanistický myslitel Thomas More jako název ostrova, na němž je zřízena ideální společnost, který popisuje ve své stejnojmenné knize *Utopie* z roku 1516.

Utopie má několik významů, které slovník cizích slov definuje následovně:

- 1) vysněná, fantastická představa, nereálný plán
- 2) skutečná či (většinou) smyšlená společnost (místo, stát, svět apod.), která je považována za dokonalou, ideální
- 3) umělecký druh fantastické literatury popisující tuto společnost.

Tato práce se zaměřuje výhradně na druhý z uvedených významů, tedy na projekty údajně dokonalých a ideálních společností, jak byly vymyšleny a koncipovány svými autory a v nichž lze vystopovat více či méně explicitní právní aspekty. Proto se zde nezabývám utopiemi vyloženě literárními, potažmo science-fiction, mezi něž patří díla autorů jako Rabelais nebo Swift až po Julese Verna či Karla Čapka, nemluvě o současné záplavě fantasy románů.

Slovo „utopie“ v této práci je synonymem pro „utopický projekt“, čímž je myšlen projekt ideální společnosti. V angličtině ostatně je „utopie“ výslovně definována jako ideální společenství, jehož obyvatelé žijí v domněle dokonalých podmínkách, a „utopický“ je výraz používaný k označení vizionářské reformy, která má sklon být idealistická a neuskutečnitelná.³

Časově lze utopie rozdělit do těchto období:

- antika a křesťanství, s mysliteli jako Platón, Aristoteles či svatý Augustin,
- raný novověk (16.–18. století), od T. Mora po osvícenství,
- 19. století, kde vynikají utopičtí socialisté a utopie jsou, byť částečně, uváděny do praxe,
- 20. století, kdy došlo ke ztrátě iluzí a začaly převládat dystopie⁴.

³ „Utopia, an ideal *commonwealth* whose inhabitants exist under seemingly perfect conditions. Hence utopian and utopianism are words used to denote visionary reform that tends to be impossibly idealistic.“ Britannica, on-line: <https://www.britannica.com/topic/utopia>

⁴ Dystopie, tedy anti-utopie, opaky utopií, popisují společnosti nikoliv ideální, ale naopak nelidské, které se vyvinuly špatným směrem na základě přemrštěných ideologických principů. Nejznámější dystopií je patrně román George Orwella *1984*, vydaný v roce 1949, popisující totalitní společnost; velké známosti se těší také *Válka s mloky* Karla Čapka z roku 1935, a řada dalších děl.

Je záhodno zmínit, že utopie od dob Mora většinou zachovávají společné formální rysy, jako je umístění ideální společnosti na místo izolované v prostoru i čase (typicky se jedná o ostrov) a přítomnost vypravěče, líčícího své dojmy z dané utopie, kterou měl možnost náhodou navštívit. Dalším významným momentem je to, že jednotliví autoři znali díla svých předchůdců, které vědomě reflektují, například dodržením zmíněné formy. Dalším rysem je nadčasovost, či existence mimo čas, a neexistence vývoje: společnost je dokonalá a dál se už nemění. Dále utopie jsou soběstačné, nekomunikují s okolním světem, a nakonec jsou dokonalé, všezahrnující a vše pokrývající, také lze říct totalitní. Diskuse o tom, co je a co není utopie, jsou nekončící a asi žádné z utopických děl nevykazují všechny charakteristiky v plné míře.

V této práci se více než na uvedené formální prvky utopií (které jsou přítomny také v celé řadě cestopisů a sci-fi románů) zaměřuji na jejich sociální dimenzi, na utopii jako představu ideálního společenského uspořádání, případně utopii jako nositelku sociálního pokroku, včetně právní stránky věci.

Je také vhodné zmínit, že zejména starší utopisté (More, Campanella, Harrington) použili formu utopie také proto, aby pomocí evidentně fantazijní formy vyjádřili některá svoje přesvědčení (například podporu republiky, zrušení soukromého vlastnictví), za která by jinak byli pronásledováni. Ostatně Harringtonovi toto zakuklení stejně příliš nepomohlo, jak uvidíme dále.

Utopické prvky lze vysledovat v obrovském množství děl. Za utopické jsou či byly pokládány mnohé ideály, nápady a projekty, které později byly, byť částečně realizovány, jako například projekt Panevropy⁵, jež byl praobrazem Evropské unie. Slovy filozofa rakouského původu Martina Bubera, za utopický je ostatně možné pokládat každý plánující rozum a je „nepřípustné označovat za utopické to, co jsme ještě vlastními silami nevyzkoušeli“⁶.

První ucelenou vizi ideálního světa a správného uspořádání státu podal Platón ve svých dílech *Zákony* a *Ústava*, které zakládají zvláštní žánr utopie, myšlenkového experimentu s možnostmi spravedlivého uspořádání lidských společností. Platón chtěl docílit ideálního a spravedlivého státu, neboť existující formy vlády se mu nezdály dostačující. Cílem je blaho obce, přičemž hlásá „střední míru“, a zákony mají být stanoveny za účelem největšího dobra.⁷ Správné zákony jsou podle něj takové, které dělají ty, kteří jich užívají, šťastnými.⁸

⁵ COUDENHOVE-KALERGI, R. *Pan-Evropa*. Praha: Panevropa, 1993.

⁶ BUBER, M. *Cesty do utopie*. Mělník: Přestupní stanice, 2021, s. 15.

⁷ PLATÓN. *Zákony*. 2.rozšíř.vyd. Praha: OIKOYMENH, 1997.

⁸ PLATÓN. *Zákony*. 2.rozšíř.vyd. Praha: OIKOYMENH, 1997, s. 15.

Na Platóna navázal Aristoteles, ve svých úvahách daleko realističtější. Sice se s Platónem shodoval v tom, že nejlepším řešením by byla vláda aristokracie ctnostných, nicméně konstatoval, že není v opravdovém světě dosažitelná. Sám proto za nejlepší možné reálné zřízení označuje „politeiu“, vládu zákonů. Základem míru v obci je rozdělení majetku mezi lidmi. Aristotelés se v tomto ohledu odklání od svého učitele Platóna, který prosazoval absolutní rovnost a společné vlastnictví. Individuální vlastnictví spatřuje jako nutnost, nikoliv jako prostředek ke svobodě.⁹

První křesťanskou utopií bylo dílo sv. Augustina „*O městě božím*“. Augustin představil teorii dvou obcí, obce pozemské a obce boží, které se během času postupně oddělují, až nakonec, při posledním soudu, vznikne ideální boží obec, v níž žijí lidé předurčení ke spáse, a obec pozemská, která se zcela oddělí, přičemž v ní zůstane vše nežádoucí.¹⁰

Na tyto antické velikány se budou utopisté různou měrou odkazovat.

Utopie poznaly dvě „zlatá období“: prvním byl raný novověk (16. a 17. století), kdy v nich byly formulovány nové odvážné myšlenky v oblasti práva a společenského pokroku v kontextu velkých objevů a končícího feudalismu. Druhým bylo 19. století, kde utopie v návaznosti na myšlenky Francouzské revoluce¹¹ a v období vítězícího kapitalismu již usilují o změnu a úsilí je věnováno nejen vytvoření vize, ale i její realizaci.

Jak budeme moci vidět dále, utopie byly v dějinách často zdrojem společenského pokroku s významnými dopady v právní oblasti. Byli to utopisté, kdo se výrazně zasloužili například o zkrácení pracovní doby nebo omezení dětské práce v raně kapitalistické Anglii, či kdo stáli za rozvojem družstev a komun v Evropě i USA. V českém prostředí, kde byly myšlenky sociálního pokroku zdiskreditovány komunistickým režimem, slovo „utopie“ v sobě často má ironizující odstín a je téměř synonymem pro cosi naivního a nesmyslného, předem odsouzeného k neúspěchu, případně totalitního. Tomuto lehce pohrdavému tónu se zde pokouším vyhnout, neboť – zde předjímám závěry – čím více jsem se s utopiemi seznamoval, tím intenzivněji jsem si uvědomoval jejich zásadní historický význam a vliv na společenský vývoj a pokrok.

Z velkého množství projektů a děl, které lze nazvat utopiemi, bylo pro potřeby této práce vhodné provést selekci a vybrat ty nejvíce vhodné.

Pro selekci byla zvolena následující kritéria:

⁹ ARISTOTELES, *Politika*. Praha: Oikoymenh, 2004.

¹⁰ AURELIUS AUGUSTINUS, *O boží obci knih XXII*. Praha: Vyšehrad 1950.

¹¹ Především myšlenky „svobody, rovnosti a bratrství“ a Deklarace lidských a občanských práv.

- daná utopie popisuje kýženu ideální společnost a navrhuje pro její dosažení konkrétní řešení, v nichž jsou přítomny právní aspekty; vyloučeny jsou tedy dystopie, které naopak popisují potenciální nejhorší společnosti,
- jedná se o koncepty či širší projekty, které měly více než literární ambice a dosah a ovlivnily menší či větší mírou dění již ve své době či později,
- dílo bylo či je pokládáno za výslovně utopické, a je za takové vcelku jednomyslně pokládáno, respektive kolem jeho zařazení do kategorie „utopie“ nepanují dohady a nejasnosti,
- lze na něj aplikovat alespoň částečně současná společenská a právní kritéria.

Cílem této selekce je zabránit tomu, aby se práce zabývala

- koncepty, které jsou předchůdci či inspirátory utopií, ale nejsou pokládány vyloženě za utopie. Jedná se například o J.-J. Rousseaua či Voltaira jako osvícenců nebo Proudhona¹² jako inspirátora anarchismu. Při příliš širokém záběru by bádání mohlo dosáhnout například až k reformátorům jako byl Jan Hus,
- projekty, které by bylo možné z dnešního pohledu pokládat za utopické, avšak ve své době byly pokládány za „vědecké“, což je typicky případ takzvaného vědeckého komunismu,
- utopiemi časově příliš vzdálenými, jako je např. Platónova *Ústava* nebo Augustinova *Boží obec*; utopie před T. Morem tedy nejsou předmětem této práce,
- koncepty naopak novodobými, vytvořenými v 20. století, kdy se utopie přesunuly do oblasti sci-fi, které již nemají ambici vážně popisovat obraz ideální společnosti. Proto jsem vynechal známý a významný román *Ostrov* Aldouse Huxleyho z roku 1962. Také se nezabývám dystopiemi.
- společenskými projekty vyloženě současnými, u nichž se autor této práce nepokládá za kompetentního stanovit, zda utopické jsou či nejsou, jako například boj za klima nebo alternativy ke kapitalismu. Současným utopiím se proto celkem krátce věnuji až závěrem v samostatné 4. kapitole, kde zmiňuji Panevropu jako příklad kdysi utopie, jež se stala realitou.

¹² Proudhon (1809–1865), francouzský raně socialistický myslitel, autor tvrzení „vlastnictví je krádež“.

I po splnění těchto kritérií bylo dalším cílem selekce vyhnout se příliš širokému záběru práce. Z tohoto důvodu nejsou mezi studované autory například zařazeni jinak známí utopičtí myslitelé jako Francis Bacon a jeho nedokončený utopický román *Nová Atlantis* (1626), v němž popisuje svůj ideál státního zřízení a některé aspekty ideálního státu, ale zejména se zde věnuje vědě, rodině a částečně náboženství. Jedná se přitom jak o vzorovou utopii, tak o významné dílo, které inspirovalo vznik prestižní Královské společnosti v roce 1660¹³, jež dodnes plní funkci akademie věd Spojeného království.

Naopak jsem shledal relevantním zahrnout méně známé a autory, jimiž jsou James Harrington a Étienne Cabet. Důvodem je zásadní význam, který oba ve své době sehráli pro formování utopických projektů a jejich přesah do prosazování demokracie, v případě Harringtona, a do rozvoje socialistických myšlenek, v případě Cabeta.

Také se zde podrobně zabývám pouze jedním ze tří tzv. utopických socialistů, a totiž Robertem Owenem a jeho dílem jako celkem, se zaměřením na uvádění jeho projektů (*New Lanark* a *New Harmony*) do života. Zároveň zmiňuji i další dva z trojice nejznámějších utopických socialistů, a totiž Saint-Simona a Fouriera. Utopičtí socialisté jsou tématem sami o sobě a jejich významný, praktický vliv na společenské dění jejich doby je od ostatních utopistů částečně odlišuje. Jsou řazeni jak mezi utopisty, tak mezi socialisty, zároveň jsou samostatnou kategorií. Přesto či proto pokládám za vhodné jednoho z utopických socialistů, a tedy Owena, do této analýzy zařadit.

Výsledkem je výběr následujících autorů utopických projektů, uvedený v chronologickém pořadí:

1. Thomas More: *Utopie*
2. Tommaso Campanella: *Sluneční stát*
3. James Harrington: *Republika Oceána*
4. Robert Owen a jeho dílo, se zaměřením na *New Lanark* a *New Harmony*
5. Étienne Cabet: *Cesta do Ikarie*
6. Bernard Bolzano: *O nejlepší státě*
7. H. G. Wells: *Moderní utopie*.

¹³ „Established in 1660 the Royal Society sought to realise Bacon's vision of experimental science as a collective activity undertaken for the good of the state.“ Webové stránky univerzity v Cambridgi, <https://www.whipplelib.hps.cam.ac.uk/special/exhibitions-and-displays/exhibitions-archive/universal-harmony/bacon>

Tento výběr poskytuje časový průřez od 16. do 19. století a vedle světových autorů zahrnuje také jednoho důstojného českého představitele, Bernarda Bolzana.

Počet sedmi pokládám za dostatečně reprezentativní na to, aby komparativní analýza umožnila formulování obecnějších závěrů.

1.2 Kategorizace právních aspektů

Utopisté nabízejí obraz „ideální“ společnosti, a tedy se nutně zabývají i jejími právními aspekty. Někteří z nich dokonce sami byli právníky, jmenovitě Thomas More.

Utopie přinášejí obraz dokonalých společností a poskytují, často i velmi dopodrobna, konkrétní návrhy, jak takovou společnost uspořádat a řídit, jinak řečeno návrhy z oblasti práva. Právem se rozumí takový systém norem usměrňujících v určité společnosti lidské jednání, který je na rozdíl od jiných podobných systémů kodifikován, zaštitěn specifickými institucemi a jeho dodržování je v případě potřeby prosazováno násilím.

Právní aspekty se utopiemi prolínají více či méně explicitně a lze v nich vyzorovat některé hlavní okruhy a předměty zájmu utopistů. Pro potřeby této práce jsem vybral okruhy, které se dle mého pozorování ve zkoumaných utopiích vyskytují nejčastěji a/nebo jsou pro utopie typické. Jsou to:

1. Zákon a právo.

Je tím myšlen zákon a právo obecně. Jedná se o ideální právní řád či uspořádání, který utopisté pro ideální společnost navrhuji, a také současný právní řád, který utopisté povětšinou ostře kritizují.

2. Společenské zřízení.

Je tím myšlena forma uspořádání společnosti, navržená jednotlivými utopisty (obec, stát, parlamentní demokracie...), a také kritika stávající společnosti.

3. Postavení jednotlivce.

Tento bod se zaměřuje na otázku postavení jednotlivce v pomyslné ideální společnosti, například míra osobní svobody, vztah mezi individuem a kolektivem, rodinné vztahy a vztahy mezi pohlavími, náboženská (ne)svoboda a další, navrhované utopisty. I zde utopisté zpravidla začínají kritikou stávajícího stavu.

4. Forma vlastnictví.

Otázka vlastnictví je jedním z hlavních témat, jimiž se utopisté zabývají, a obzvláště často se u nich objevuje požadavek zrušení soukromého vlastnictví, které většinou pokládají za jeden ze zdrojů zla.

5. Vynucování práva.

Utopisté převážně touží po společnosti, která je prosta konfliktů, zla, donucování a trestů, avšak jsou si vědomi, že ne každý na pravidla jejich utopie opravdu dobrovolně přistoupí, takže nabízejí různé arzenály prostředků, jak lidi přimět k jejich dodržování.

Okruhů, jimiž se utopisté zabývají, je pochopitelně mnohem víc, námátkou jde o vzdělání či náboženství, a tato témata jsou v práci také případně zmíněna.

Každá ze zvolených utopií bude v další kapitole popisována podle těchto aspektů popořadě a ve 3. kapitole bude provedena jejich komparativní analýza.

2. Přehled utopií se zřetelem na jejich právní aspekty

V této kapitole se zabývám jednotlivými autory a jejich utopiemi v chronologické řadě počínaje od Thomase Mora a konče H. G. Wellsem.

2.1 Thomas More a Utopie

S Thomasem Morem, autorem slova utopie, začíná éra děl již nesoucích tento název. Nacházíme se v období objevení Ameriky, vzniku knihtisku, humanismu a velkých společenských změn; začíná novověk.

Thomas More (1478–1535) byl anglický právník, politik a spisovatel. Je považován za nejlepšího anglického právníka a jednoho z největších evropských vzdělavců své doby. Byl členem parlamentu, osm let jedním ze dvou londýnských podšerifů, zastával úřad lorda kancléře krále Jindřicha VIII., jehož byl blízkým spolupracovníkem a přítelem. Byl rozhodným protivníkem Martina Luthera a pomohl Jindřichovi VIII. sepsat spis *Obrana sedmi svátostí*, za nějž papež krále odměnil titulem *defensor fidei* („obránce víry“) a který získal velký ohlas po celé Evropě. Po Jindřichově roztržce s katolickou církví se však roku 1532 s králem rozešel a rezignoval na svůj úřad. Když později odmítl složit přísahu podle zákona o následnictví, byl nejprve uvězněn a posléze v rozporu s právem (i tehdejší) popraven. Katolická církev jej ctí jako svatého a mučedníka. Je řazen mezi humanisty, byl přítel Erasma Rotterdamského, který mu věnoval své nejznámější dílo *Chvála bláznivosti*. Britské zdroje Thomase Mora jednoznačně vyzdvihují mimo jiné pro jeho osobní statečnost a vidí v něm „největšího Angličana nebo alespoň největší historickou postavu v anglických dějinách“.¹⁴

Román *Utopie* z roku 1515 je Morovým nejvýznamnějším dílem. Popisuje stejnojmenný fiktivní ostrov a městský stát, v němž jsou instituce a politika řízeny rozumem, kde vládne řád, spravedlnost a důstojnost, lidé jsou šťastni a nikdo nestrádá; představuje ideální lidskou společnost v kontrastu se společností v soudobé Anglii.

Román se skládá ze dvou částí. Předmluva je psaná jako dopis příteli Petru Aegidiovi, kterého autor poznal při své návštěvě Antverp. V první části, pojmenované *Řeč znamenitého Rafaela Hythlodai o nejlepším stavu státu*, Petr Aegidius Mora seznámí s fiktivní postavou

¹⁴ Herian, Robert (2022). The Conscience of Thomas More: An Introduction to Equity in Modernity. The Heythrop Journal, 63(1) s. 64–75. on-line: <https://oro.open.ac.uk/69459/9/69459.pdf>

Rafaela Hythlodaiia, prostřednictvím jehož dojmů je v knize vylíčen a ostře kritizován stav tehdejší Anglie. Ideální stát pak Hythlodaios detailně popisuje ve druhém díle *O ostrově Utopii obecně*.

Knihla měla okamžitý úspěch u publika, pro které ji More napsal: humanistů a elitní skupiny veřejných činitelů a byla brzy přeložena do většiny evropských jazyků. Mezi témata, kterými se More v *Utopii* zabývá, patří penologie, státem kontrolované vzdělávání, náboženský pluralismus, rozvody či eutanazie. Výsledná ukázka jeho učenosti, vynalézavosti a důvtipu mu zajistila pověst jednoho z předních humanistů. *Utopie* se stala předchůdcem nového literárního žánru, utopického románu.

Thomas More měl velmi silný smysl pro spravedlnost, za kterou doslova položil svůj život. Svým dílem reaguje na bezpráví, křivdy, nerovnost, bídu a chudobu své doby. Popisuje situaci v současné Anglii a kritizuje ohrazování, kdy velcí vlastníci vykupují pozemky pro chov ovcí, takže nekalá chamtivost hrstky lidí¹⁵ způsobuje chudobu zemědělců a je zhoubou celé země. Mimo jiné kritizuje zálibu v přepychu a vyzdvihuje hodnotu práce: „Necht' méně lidí je živeno pro zahálku! Vraťte půdu orbě! (...) Nebudete-li léčit tyto neduhy, najisto marně byste se honosili spravedlností obrácenou na trestání krádeží – spravedlností spíše okázalou než spravedlivou a užitečnou.“¹⁶

Volání po spravedlnosti se *Utopií* doslova prolíná.

2.1.1 Zákon a právo

More, sám brilantní právník, podrobuje anglický právní systém své doby zdrcující kritice, zejména obrovské množství zákonů a jejich nesrozumitelnost, a vidí v něm jednu z příčin špatného stavu společnosti: „... je vrchol nespravedlnosti, aby byli nějací lidé vázání takovými zákony, kterých je více, než se dá přečísti, anebo které jsou temnější, než aby jim rozuměl.“¹⁷

Ideální stav zákonů v popisované Utopii líčí More následovně: „Ti [Utopijští] řídí stát tak malým počtem zákonů, a přitom tak výhodně, že u nich jednak osobní zdatnost má plnou váhu, jednak však při majetkovém vyrovnání všichni mají všeho v nadbytku“¹⁸.

Za další nešvar pokládá advokáty, o nichž v podstatě tvrdí, že jednají nečestně. V Utopii jsou proto vylučováni obhájci, „...kteří by prohnane vedli pře a chytračili v hádkách o smysl

¹⁵ MORE, T. *Utopie*. Praha: Orbis, 1950, s. 30.

¹⁶ Tamtéž, s. 31.

¹⁷ Tamtéž, s. 98.

¹⁸ Tamtéž, s. 48.

zákonů“¹⁹. Za správné řešení pokládá, aby se každý obhajoval sám, neboť bez „záludných oklik“ obhájců je snazší zjistit pravdu.

Významnou roli v naplňování spravedlnosti hraje samotný občan, neboť v Utopii je „každý občan je znalcem práva“, což je dáno i tím, že zákonů je málo.

Díky srozumitelným zákonům, kterým rozumí absolutně každý, si v Utopii každý uvědomuje svá práva a povinnosti, a proto téměř nedochází k porušování zákona a soužití obyvatel je velmi přátelské. Zároveň je tam zaveden velmi jednoduchý soudní systém (který More detailně nepopisuje) s minimem aktérů, neboť občané se u soudu hájí sami. Právo tedy nemá být věcí specialistů, ale každého běžného občana.

2.1.2 Společenské zřízení

Kritiku More směřuje vedle stávajících zákonů také na společenský systém, který označuje za nespravedlivý, a státy ve světě pokládá za „spiknutí boháčů“²⁰, kde stát znevýhodňuje pracující a podporuje ty, kdo žijí v zahálce a přepychu. Poukazuje na skutečnost, že pro prosté pracující lidi je práce „neplodná a nevýnosná“, a nezbývá jim dost peněz na to, aby si něco ukládali na stáří.

Základním principem ideálního státu je podle něj rovnost: pokud si budou všichni rovni, tzn. budou mít stejná práva i majetek, nebudou konflikty. Přitom se často dovolává na rozum, nikoliv na donucovací prostředky.

More popisuje státní systém velmi podrobně. Úředník, zvaný syfogrant, je každoročně volen každými třiceti rodinami. Deseti syfograntům a jejich rodinám stojí v čele muž zvaný prótofylarch. Konečně všichni syfograntové, jichž je dvě stě, tajným hlasováním zvolí vladaře ze čtyř kandidátů, které jim předtím navrhne lid. Syfograntové předtím složí přísahu, že vyberou toho, koho pokládají za nejzpůsobilejšího. Z každé městské čtvrti se vybírá jeden, který je vyslán do senátu. Deseti syfograntům a jejich rodinám stojí v čele muž, kterému kdysi dávali jméno tranibor, nyní prótofylarch.

Panovník je tedy volen doživotně na návrh lidu a dbá se na to, aby nemohl usilovat o samovládu.

Systém celkově dbá na spravedlnost a vyváženost. Traniboři jsou voleni ročně, ale mohou být voleni opakovaně, zatímco všichni ostatní úředníci jsou ustanovováni jen na rok. Traniboři

¹⁹ MORE, T. *Utopie*. Praha: Orbis, 1950, s. 98.

²⁰ Tamtéž, s. 123.

se scházejí na poradě s vladařem každý třetí den, v případě potřeby častěji, rokují o státních záležitostech a uvážlivě rozsuzují pře soukromých stran. Do senátu přibírají vždy dva syfogranty, a to každý den jiné. Dále mají zákonné opatření, že v státních věcech nesmí nic vstoupit v platnost, o čem by se nejednalo tři dny před rozhodnutím. Radit se o společných záležitostech mimo senát nebo mimo veřejné schůze syfograntů trestá se smrtí. Účelem tohoto zřízení je znesnadnit, aby se spikl vladař s tranibory, potlačil lid samovládou a změnil stav státu. Proto se vše, čemu se přikládá větší význam, postupuje schůzím syfograntů. Ti sdělí věc nejprve svým rodinám, potom se poradí mezi sebou a výsledek porady ohlásí senátu. Někdy se věc postupuje radě celého ostrova. Pojistek proti nastolení samovlády zde je tedy celá řada.

Není účelem této práce popisovat veškeré podrobnosti; výňatky jsou zde uvedeny pro lepší představu, do jakých podrobností *ad absurdum* je v *Utopii* vylíčeno společenské zřízení, v němž se dbá na to, aby se vše projednávalo kolektivně a neexistovala absolutistická moc.

V *Utopii* neexistují žádné třídy, jelikož všichni jsou si rovni. Výjimku představují úředníci a otroci. Je prosazováno všeobecné vzdělání.

Společenské zřízení je značně hierarchizované a obsahuje prvky zastupitelského systému, kde základní buňkou je rodina.

Co se týče vztahů v rodině, ženy jsou podřízeny mužům, děti rodičům a všeobecně platí, že mladší jsou povinni starším. V čele rodiny stojí její nejstarší člen.

More přikládá tradiční rodině velkou důležitost, a je považována za základní jednotku dokonalé společnosti a její mravnosti. Vyzdvihuje manželství a věrnost mezi partnery do konce života. Předmanželský sex je přísně trestán, dotyčným provinilcům je dokonce zakázáno uzavřít manželství z důvodu obavy o počestnost provinilců v manželství, které je svojí hodnotou výš než jednotlivců. Pro dokonalou společnost je třeba tvořit dokonalá manželství, a to jsou taková, která vydrží po celý život. Velmi přísné tresty jsou určeny i pro ty, kdo se dopustí nevěry v rámci uzavřeného manželství. Manželství je nicméně možné za určitých podmínek ukončit, což se neděje často, protože možnost jednoduchého rozvodu by degenerovala manželství, tím pádem rodinu a také stát.

Utopie má propracovaný sociální systém, ve kterém žijí městští obyvatelé s vesničany ve vzájemné symbióze, přičemž hlavní roli hraje zemědělství. Lidé žijí prostě, bez přepychu ale v dostatku.

Ve věci náboženství v *Utopii* převažuje náboženská tolerance a More je zastáncem náboženské svobody a plurality.

Lze říct, že *Utopie* je beztřídní komunistická společnost s prvky zastupitelské demokracie.

2.1.3 Forma vlastnictví

More brojí proti soukromému vlastnictví a nespravedlivé dělbě bohatství, slovy vypravěče: „mně se zdá, že všude tam, kde trvá soukromé vlastnictví a kde všichni všechno měří penězi, stěží může kdy nastat, aby byl stát zřízení spravedlivé a prospěšné. Ledaže bys myslil, že tam je zřízení spravedlivé, kde se právě nejlepších věcí dostává lidem nejhorším, (...) kde se úhrn statků rozděluje mezi nepatrný počet občanů a ti jsou vybaveni všestrannými výhodami, zatím co ostatní žijí v naprosté bídě“²¹. Odkazuje se na Platona: „Věřu bystře předvídal tento velmi rozvážný muž, že je jen jedna jediná ona cesta k veřejnému blahu, totiž vyhlášení majetkové rovnosti. A pochybuji, že se toho blaha kdy může dosáhnouti tam, kde jednotlivci mají soukromá jmění.“²²

Vyjadřuje přesvědčení, že jediný způsob, jak dosáhnout šťastné společnosti, je odstranění soukromého vlastnictví, neboť statky není možné rozdělit spravedlivě. Bídu sice lze zmírnit, ale dokud existuje soukromé vlastnictví, úplně odstranit ji nelze.

Vedle zrušení soukromého vlastnictví v *Utopii* More oslavuje také zrušení peněz, což má za důsledek též zlikvidování zločinu: „Kdo by nevěděl, že podvody, krádeže, loupeže, rvačky, zmatky, spory, vzpoury, vraždy, zrady a travičství, jež byly každodenními tresty spíše jen pokutovány než zbrzděny, odumírají spolu se zánikem peněz?“²³ Vedle zločinu spolu s penězi údajně zmizí také chudoba. Stejně jako penězi opovrhují Utopijští drahými kameny a zlatem; ze zlata a stříbra jsou zhotovovány jen ty nejspinavější nádoby a okovy pro otroky. Zlatem jsou ověšováni jen zločinci a drahými kameny Utopijští zdobí jen malé děti. Až vyrostou, samy si uvědomí, jak jsou takovéto trezory bezcenné a odloží je.

Ve společnosti, kde neexistuje soukromé vlastnictví, neexistuje bída a všichni mají všeho dost. Pro spravedlnost je tedy třeba ustanovit společné vlastnictví. Pak zmizí zločiny, ke kterým lidi hnala nouze a nespravedlivé rozdělení vlastnictví.

²¹ MORE, T. *Utopie*. Praha: Orbis, 1950, s. 48.

²² Tamtéž, s. 48.

²³ Tamtéž, s. 124.

2.1.4 Postavení jednotlivce

V Utopii je zaveden paternalistický systém, v němž je dbáno o blaho kolektivu i všech jednotlivců (důraz je například kladen na všeobecnou vzdělanost), avšak zájmy kolektivu stojí nad zájmem jednotlivce, jsou přítomny prvky plánování a je zaveden přísný dohled a pravidla.

Utopijský společenský systém zahrnuje obrovské množství příkazů a zákazů. Život občanů je řízen do detailů: jsou například povinni chodit spát o osmé, je regulován počet obyvatel, je přesně stanoveno, jak se oblékat nebo s kým sedět u stolu.

Každý je povinen pracovat, neexistuje nezaměstnanost (která v Morově době již trápila anglickou společnost z důvodu zmíněného ohrazování), každému je přidělena nějaká práce a úkol. Zároveň neexistuje ani dřina. Jedním z hlavních úkolů syfograntů je pečovat a dohlížet, aby nikdo nezahálel a každý se svědomitě věnoval svému řemeslu, zároveň se ale nikdo nemá mořit nepřetržitou prací od rána do pozdní noci. Pracovní doba je pouze 6 hodin denně.

Tyto na svou dobu nepředstavitelně vlídné podmínky jsou nicméně řízeny velmi podrobnými pravidly. Kontrolována je nejen práce, ale i trávení volného času, aby nedošlo k otupělosti či zhýralosti. Cestování do jiného města podléhá dovolení a může být zakázáno. Cestující jsou vybaveni průvodním listem od vladaře, v němž potvrzuje souhlas s cestou a určuje i datum návratu. Pokud je někdo přistižen mimo své území bez písemného povolení, je pokládán za zběha, vrácen a přísně potrestán. Při druhém takovém pokusu je dotyčný uvržen do otroctví.

Úředníci mohou narušit soukromí každého a jsou povinni hlídat každou odchylku od toho, co je přípustné. Zároveň jsou ale označováni za „otce“.

Humanista a bojovník za spravedlnost More do ideálního systému Utopie poněkud překvapivě zahrnuje otrokářství. Otroci vykonávají některé práce, jimiž je opovrhováno, jako například lov. Do otroctví může upadnout člověk, který spáchal v Utopii zločin a tím se vyřadil ze svobodných občanů, anebo – mnohem častěji – který z důvodu spáchání zločinu upadl do otroctví u cizích národů a do Utopie byl dovezen.

V rámci podrobných pravidel, regulujících sebemenší detail rodinného života, je stanoveno, že žádná z přesně 6000 rodin, které v každém městě jsou, nesmí mít méně než 10 dospělých členů a více než 16. Počet dětí omezen není. V zájmu zachování této míry ovšem nepředepisuje More svému lidu nějakou přísnou populační politiku nýbrž prosté ustanovení, podle kterého jsou dospělí lidé z početnějších rodin převáděni do rodin méně početných. Převádění se používá i při přesazení

počtu obyvatelstva celého ostrova, kdy se nadbyteční obyvatelé vyšlou na nejbližší pevninu. Takovou výměnu členů rodin opravdu nelze než označit za dokonale utopickou.

More na jedince nahlíží jako součást systému. Veřejný zájem jednoznačně převažuje nad individuálním, nicméně je dbáno o blaho každého jednotlivce, který má i určité svobody (např. náboženskou). Podřízenost jednotlivce kolektivu je prezentována jako radostná a dobrovolná.

2.1.5 Vynucování práva

Vynucováním práva či spíše pořádku se More zabývá velmi podrobně, jako by mu bylo zřejmé, že na kýženou dobrovolnost spokojených a vzorných občanů se nelze úplně spoléhat. Tresty stanovuje za vyhýbání se práci, za cizoložství, za nedodržení nejrůznějších pravidel.

Tvrdě kritizuje trestní právo v Anglii, kde je nadužíván trest smrti a může být udělen i za prostou krádež. jako jeden z prvních upozornil na neúčinnost tvrdých trestů i za menší zločiny a poukazoval na vliv společenského postavení na páchání trestné činnosti. Nabádá k tomu, aby lidé měli „nějaké zdárné zaměstnání na obhájení živobyčí“, aby nebyli doháněni ke krádežím, za které budou posléze krutě potrestáni. Zároveň ale trest smrti nevylučuje a stanoví přísné přestupy, například za cizoložství. Za nevěru v manželství je uloženo nejtěžší otroctví a pokud k němu dojde podruhé, je pachatel ztrestán smrtí.

Tresty za různé zločiny převážně nejsou stanoveny zákony, ale rozhoduje o nich podle jejich vážnosti rozhoduje buď senát, nebo vladař, nebo lidové hlasování. Senát rozhoduje „podle toho, o jak krutý nebo nevidaný čin jde. Manželky jsou trestány od manželů a děti od rodičů, ledaže se dopustily něčeho tak nesmírného, že by bylo v zájmu mravnosti záhodno je potrestat veřejně“²⁴.

More za nejvhodnější přísný trest pokládá otroctví, v němž vidí humánní a rozumný přístup: je vlídnější než trest smrti a je výhodnější pro stát, protože trestanci jsou užitečnější svou prací než smrtí, a také svým výstražným osudem odstrašují ostatní. Trest smrti pokládá až za poslední, výjimečný trest. Zároveň ale nabízí možnost odpuštění trestu, pokud se viník dobře chová.

Ve věci zločinnosti More naznačuje, že za zločin je často odpovědná společnost a poukazuje na vztah mezi příčinou a následkem: „co, prosím, jiného činíte, než že sami vyrábíte zloděje a zároveň je trestáte?“²⁵.

²⁴ MORE, T. *Utopie*. Praha: Orbis, 1950, s. 96.

²⁵ Tamtéž, s. 31.

Z dnešního pohledu je Morův arzenál trestů pochopitelně značně brutální a obsahuje totalitní prvky, jako trest za vyhýbání se práci, na 16. století je však pokrokový a humánní. U přečinu se vždy zkoumá jeho povaha a společenské ohrožení, ale také úmysl. Ten se hodnotí jako zločin, i když samotný čin porušení práva zůstane jen ve stavu přípravy. Kdo chce překračovat pravidla držící dokonalou společnost pohromadě, jako by je porušil už jen myšlenkou na takový čin. Trestný je nejen dokonaný trestný čin, ale i pokus o něj a samotná příprava.

Závěrem

Morova Utopie je stát, kde vládne rozum, rovnost a spravedlnost. Toho je dosaženo díky neexistenci soukromého vlastnictví a peněz, silnému státu, všeobecné vzdělanosti a zákonům, které jsou každému srozumitelné. Utopijský stát opovrhne násilím a tresty jsou relativně mírné. Kolektiv je nadřazen jednotlivci a veškerý život je detailně a přísně reglementován.

Dokonalá společnost je tedy udržována pomocí paternalistického a rovnostářského systému omezujícího osobní svobodu. *Utopii* lze pokládat za nástin komunistické společnosti a mj. marxisté a se k ní často hlásili. Různé zdroje, zejména britské, však zmiňují, že More napsal *Utopii* s nadhledem a dávkou sarkasmu, jak napovídá už její název ne-místo. Z jistých úseků je patrné, že More si byl vědom nereálnosti své Utopie. Utopii nabízel především jako podnět k úvahám. Chtěl panovníky podnítit k ustanovení spravedlivějších zákonů, vedených rozumem²⁶.

Vedle kritického pohledu existuje i pohled vyzdvihující pozitivní vliv *Utopie* na zákony v době jejího vzniku a na rozvoj „equity“, tedy spravedlnosti, v anglickém právu. Za trvale aktuální lze pokládat Morovo volání po zjednodušení práva, humánnější trestech a větší spravedlnosti.

2.2 Tommaso Campanella a *Sluneční stát*

Dalším významným utopickým myslitelem je Tommaso Campanella. Byl ovlivněn dílem Thomase Mora, které dobře znal. Mezi díly obou utopistů lze nalézt řadu shodných rysů: také Campanella jako ideál prezentuje silně rovnostářský, beztřídní (tentokrát městský) stát s přísnou reglementací života, kolektivním plánováním, společenskou organizací práce a všeobecnou vzdělaností. Campanellovo nejznámější dílo, *Sluneční stát* z roku 1602²⁷, nicméně zaslouží vlastní

²⁶ VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií. 2.*, rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-031-4.

²⁷ Italsky *La città del Sole*, latinsky *Civitas solis*. Dílo bylo napsané v italštině v roce 1602 a v latině v roce 1613–1614. Vyšlo v latině ve Frankfurtu (1623) a v Paříži (1638).^[2] V češtině vyšlo poprvé v roce 1934.

rozbor, neboť oproti Morově *Utopii*, napsané o necelých sto let dříve, se v celé řadě ohledů liší, počínaje životní dráhou svého autora. Navíc se nacházíme v jiné době a místě: z dynamické protestantské Anglie 16. století se dostáváme do katolické Itálie 17. století a období rigidní protireformace.

Tommaso Campanella (1568–1639), byl italský filozof, mnich, teolog a astrolog, který se pokoušel smířit renesanční humanismus s římskokatolickou teologií. V mládí vstoupil do řádu dominikánů, z něhož posléze vystoupil. Jeho názory jej přivedly do konfliktu s církevními autoritami a byl předvolán do Říma, kde byl vězněn. Po svém propuštění se vrátil do rodné Kalábrie, kde se účastnil spiknutí proti španělské vládě. Campanella pod vlivem různých proroctví a vlastních astrologických pozorování začal hlásat konec světa a přicházející zlatý věk. Sám vystupoval jako prorok a mesiáš. Povstání plánované v r. 1599 bylo tvrdě potlačeno a Campanella obžalovaný nejen z politického zločinu, ale i z kacířství musel znovu čelit inkvizici. Trestu smrti se mu podařilo uniknout tím, že předstíral šílenství.

Ve vězení pak strávil dlouhých 27 let. V té době napsal většinu svých nejdůležitějších děl, včetně nejslavnějšího díla *Sluneční stát* (1602).

Po svém propuštění v roce 1626 žil několik let v Římě, kde byl papežovým osobním rádcem ve věcech astrologie. V roce 1634 po dalším odhaleném spiknutí jeho následovníků v Kalábrii uprchl do Francie, kde byl přijat u dvora a dožil pod ochranou kardinála Richelieua, pobíraje jakožto uznávaný astrolog penzi od krále.

Sluneční stát je psán formou rozmluvy mezi mořeplavcem z Janova, který je vypravěčem, a velmistrem řádu Johanitů. Vypravěč podrobuje stávající společnost silné kritice: kritizuje sobectví a nespravedlivosti v dělbě statků, způsobené například děděním, nečinnost, prostopášnost, zahálku, které pokládá za zdroj zahalečů a zločinců. Odmítá stav, kdy se část lidí dře a zbytek žije v nečinnosti; „že dobří lidé trpí, že nikdo jich nedbá, že vládnou špatní lidé“²⁸. Nepravosti světa vznikají ze dvou protikladných zel: bohatství a chudoby, kořenem všeho zla je lakota. Sestavuje rozsáhlý seznam nešvarů od mravní zpustlosti, sodomie, žárlivosti, vlastnění majetku či sebelásky až po zahálčivost žen.

Vypravěč podrobně popisuje „nejlepší stát“²⁹ a argumentuje v jeho prospěch vůči námitkám protistrany, která tvrdí, že takový stát nikdy neexistoval a ani není možný, protože „Nikdo by nebyl

²⁸ CAMPANELLA, T. *Sluneční stát*. Praha: Mladá Fronta, Edice Prameny, Svazek 30, 1979, s. 51.

²⁹ Tamtéž, s. 57.

ochoten tak žít a nechat na sebe tak dohlížet“, a „Takový stát by tudíž byl smeten vlastními občany“³⁰. Argumenty ve prospěch „nejlepšího státu“ se opírají o T. Mora, Platóna, Aristotela či svatého Tomáše.

2.2.1 Zákon a právo

Zdroj práva vidí Campanella v přirozeném uspořádání, které však bylo narušeno lidským chováním, a tvrdí, že „podle přirozeného práva je všechno společné“³¹. Cílem je projekt harmonické a ideální společnosti souznící se zákony přírody, které jsou božím dílem.

Zákony jsou v ideálním státě velmi významné a platí, že zákonů je málo, jsou stručné a jasné. Zákony jsou základem pořádku a aby je každý znal a dodržoval, jsou vyryty u chrámových dveří, kde jsou všem na očích.

Oproti Morovi se Campanella méně zabývá konceptem spravedlnosti, resp. práva, a spíše se odkazuje na metafyzické pojmy, boží vůli a astrologii. Sluneční stát vnímá jako společnost vytvořenou prostřednictvím filozofického usuzování. Významnou úlohu přisuzuje moudrým panovníkům: „...panovníci vydávají zákony, jež považují za nejlepší, ne proto, že by podle nich nebylo možné je porušovat, ale že chtějí učinit šťastnými ty, kdo je budou zachovávat“³². Právníků není vzhledem k jasným zákonům třeba. Každý se hájí sám před svým představeným úředníkem, a buď je osvobozen, nebo odsouzen.

2.2.2 Společenské zřízení

Sluneční stát je popsán jako opevněný městský stát, obehnaný nedobytnými vysokými zdmi, uprostřed něhož leží chrám.

Všichni v něm si jsou rovni, neexistují urození a neurození, práce je ctěna a zahálka zavržena. Není zde přepych, lidé žijí prostě, ale zároveň panuje dostatek. Co se týče práce, ve Slunečním státě se pracuje jen čtyři hodiny denně.

Zřízení Slunečního státu spočívá ve starověké demokracii s dávkou sofokracie. Existuje zde Rada a všichni ostatní starší dvaceti let se (za úplňku a novoluní) scházejí a vyjadřují k věcem státu.

Zároveň zde existuje nejvyšší vládce: kněz zvaný Slunce či Metafyzik, který je vrchním rozhodčím ve věcech světských i duchovních a ve všech otázkách a sporech vynáší konečné

³⁰ CAMPANELLA, T. *Sluneční stát*. Praha: Mladá Fronta, Edice Prameny, Svazek 30, 1979, s. 58.

³¹ Tamtéž, s. 69.

³² Tamtéž, s. 59.

rozhodnutí. Na pomoc má tři spoluvládce: Moc (zabývá se vojenstvím, vede armádu v době války a řídí výcvik v době míru, vedle toho dohlíží nad přidruženými činnostmi, jako jsou například kováři), Moudrost (zabývá se uměním, řemesly a veškerými vědami, dohlíží na příslušné úředníky a vědce a stejně tak i školy) a Lásku (pečuje o zázemí státu, jeho hospodářství, zdravotní péči a dohlíží na jedny z nejdůležitějších činností řízené státem, plození a výchovu dětí). Tito spoluvládci, jež představují „metafyzické prazáklady bytí“³³, dohlížejí na své resorty a mají pod sebou další úředníky, kteří zastávají tolik úřadů, kolik je ctností (např. Velkomyslnost, Statečnost, Cudnost, Čilost). Slunečním vládcem se může stát jako v *Utopii* ten nejvzdělanější. Vychází se z předpokladu, že vzdělaný člověk se nemůže změnit v tyрана. Najde-li se někdo lepší než sám Slunce, může ho v této funkci vystřídat.

Zásadní význam hraje náboženství: ve Slunečním státě „nemilosrdně pronásledují nepřítel náboženství a státu a říkají, že nejsou hodni, aby byli počítáni mezi lidi“³⁴, „neboť člověk má být oddán zcela náboženství“. Náboženská víra splývá se státem, pán Slunce je zároveň knězem.

2.2.3 Forma vlastnictví

Sluneční stát je de facto komunistická společnost, kde soukromé vlastnictví neexistuje a je uznáváno pouze společné vlastnictví, ať už se to týká domů, ložnic, lůžek či všeho ostatního.

Vlastnictvím se Campanella zabývá velmi obsáhle a výslovně vznáší otázku: „Co více odpovídá přirozenosti a přináší užitek pro uchování a rozkvět státu i jednotlivců: společenství hmotných statků, jak tvrdili Sókratés a Platón, nebo jejich rozdělení, jak soudil Aristotélés?“³⁵ Jak již bylo zmíněno, odkazuje se přitom na „přirozené právo“. Vychvaluje vzdání se vlastnictví a vyjadřuje přesvědčení, že poté zavládne mír. V odmítání soukromého vlastnictví mj. výslovně zmiňuje i Jana Husa³⁶, který jej též odmítal, a odkazuje se též na první křesťany, Bibli, apoštoly či svatého Augustina.

Peníze jsou zrušeny, obchoduje se pouze formou směny. Peníze se používají jen pro obchodní styky s ostatními zeměmi. Zlato a drahokamy nemají žádnou hodnotu.

³³ CAMPANELLA, T. *Sluneční stát*. Praha: Mladá Fronta, Edice Prameny, Svazek 30, 1979, s. 61.

³⁴ Tamtéž, s. 29.

³⁵ Tamtéž, s. 67.

³⁶ Tamtéž, s. 68.

Lidé se zde nazývají bratry, popřípadě otci a syny, právě díky tomu, že se vzdali soukromého vlastnictví. Tím odvrhli sobectví a vzájemné nepřátelství, které se zakládá na majetkové nerovnosti.

Jakmile nikdo nemá osobní majetek, nemůže jej hromadit a popřípadě škodit zájmům státu díky moci, která by z jeho majetku vyplývala. S koncem soukromého majetku mizí zloději, protože jednoduše nebude co krást.

Lze říci současným jazykem, že dělba majetku se řídí zásadou „každému podle jeho zásluh a potřeb“: „Nikdo přece nemůže odmítnout takový způsob rozdělování, kdy se všechno děje na základě rozumové úvahy. A nejen to, každý má rád to, co odpovídá jeho přirozené náklonnosti, jak se to děje v našem Státě“³⁷.

V otázce společného vlastnictví do něj Campanella zahrnuje i společné vlastnictví žen, které výrazně přispělo k známosti díla. Jejím účelem je plození kvalitního potomstva v zájmu státu a zároveň jménem Lásky, v metafyzickém duchu, jak je Campanellovi vlastní.

2.2.4 Postavení jednotlivce

Sluneční stát je výrazně autoritářské zřízení, v němž je jednatel podřízen jak kolektivu, tak vládci.

Neexistuje zde soukromí, například i ložnice jsou společné. Vše je detailně řízeno a plánováno, což je pokládáno ze pozitivní výdobytek („všechno se dokonale předvídá“³⁸). Vše je nařízeno do nejmenších, až neuvěřitelných podrobností, namátkově jen jedno z bezpočtu nařízení: jak se oblékat – „Jejich oděv se skládá z bílé košile, kterou nosí přímo na těle, a na ní je šat, který je zároveň blůzou a kalhotami; je ušit bez záhybů a rozstřižen od ramen po holeně a od břicha dozadu mezi stehny“³⁹, či jakým směrem se otáčet při modlitbě. Také „plození dětí (...), výchova novorozenat, léčení, výroba léků, setba, žně a česání ovoce, zemědělství, chov dobytka, úprava stolu a vůbec všechno, co se týká jídla, ošacení a pohlavního styku“ se řídí příkazy vládce⁴⁰. Oblastí, která je ve slunečním státě reglementována obzvlášť podrobně a rozsáhle, je plození potomstva a ukojení pohlavní touhy.

³⁷ CAMPANELLA, T. *Sluneční stát*. Praha: Mladá Fronta, Edice Prameny, Svazek 30, 1979, s., s. 72.

³⁸ Tamtéž, s. 61.

³⁹ Tamtéž, s. 20.

⁴⁰ Tamtéž, s. 13.

Vše je řízeno na základě rozhodnutí vládců a astrologie; osobní volba de facto neexistuje. Například i jména dětem určuje vládců podle vlastností každého z nich, podle vzoru starých Římanů.

Zájem státu ve všech oblastech absolutně převládá nad zájmem jednotlivce, například „Plození potomstva má tudíž na zřeteli zájmy státu, zájmy jednotlivců pak jen potud, pokud jsou částmi státu“⁴¹. Jedná se v podstatě o eugeniku. Plození dětí je pod dohledem spoluvládců Lásky a jemu podřízenému hlavnímu lékaři. Žádné ženě mladší 19 let a žádnému muži mladšímu 21 let není dovoleno plodit potomstvo. V případě smysluplnějších jedinců je vybíjení pohlavní touhy pod kontrolou dohlížitelů. Kdyby někdo porušil stanovená pravidla a zhřešil i opakovaně, pak by ho mohl stihnout i trest smrti. O tom, která žena se spojí se kterým mužem, rozhodují úředníci, protože tvrdí, že pro rozvíjení ctností je potřeba patřičná stavba těla, kterou nelze získat cvičením. Tento proces chápou jako náboženský úkol prospěšný pro stát.

Jak už to v autoritářských systémech bývá, i Campanella tvrdí, že tento stát si „všichni toužebně přejí“⁴² a i zde je kladen důraz na převýchovu jednotlivce: „Zbavíme-li se sobectví, zůstane v nás jen láska ke společenství“⁴³.

2.2.5 Vynucování práva

Campanella vyjadřuje názor, že v dokonalém státě bude existovat jen minimum přestupků a zločinů: „...se u nich vůbec neseťkáme s loupežnou ani úkladnou vraždou, s násilím, krvesmilstvím, cizoložstvím ani s ostatními zločiny“⁴⁴. Také chválí mírnost trestního systému, mj. „Nemají žaláře, jen věz k věznění vzpurných nepřátel“⁴⁵.

Existuje zde ovšem velmi široká škála trestů včetně značně tvrdých: „... viníci jsou za trest buď vylučováni ze společných hostin, nebo ze styku se ženami, nebo z jiných čestných výsad na takovou dobu, jakou uzná soudce za vhodnou k odčinění přestupku“⁴⁶. Na jiném místě je uvedeno, že lze trestat „vyhnanstvím, bičováním, důtkou, zbavením přístupu ke společné hostině, vyobcováním z církve a zákazem styku se ženami. Jestliže byl zločin spáchán vědomě a byl předem promyšlen, jsou násilníci trestáni smrtí nebo podle zákona odplaty, tj. trestem oko za oko, nos za

⁴¹ CAMPANELLA, T. *Sluneční stát*. Praha: Mladá Fronta, Edice Prameny, Svazek 30, 1979, s. 25.

⁴² Tamtéž, s. 64.

⁴³ Tamtéž, s. 14.

⁴⁴ Tamtéž, s. 15.

⁴⁵ Tamtéž, s. 42.

⁴⁶ Tamtéž, s. 15.

nos, zub za zub, atd.“⁴⁷. Pokud viník nespáchal zločin úmyslně, může se odvolat ke třem spoluvládcům a poté k nejvyššímu vládcí, který jediný má právo udělit milost.

Není zde potřeba soudů. Tresty určují vedoucí úředníci jednotlivých oborů, takže mezi jejich pravomoc rozdělování práce a dohlížení na její plnění přibývá povinnost soudit jim podřízené pracovníky.

Vězení jako takové se ve Slunečním státě nevyskytuje, jediným podobným zařízením je ona „věž k věznění vzpurných nepřátel“. Rovněž soudní proces je specifický – nepoužívá se zde písemných důkazů, ani žádných jiných písemných prostředků. Soudci je předneseno obvinění, vypovídají svědci a obžalovaný se sám hájí. Soudce o vině či nevině rozhodne hned na místě.

Trest smrti existuje a uděluje se mj. za sodomii. Je prováděn lidem (s. 42) nebo se může viník potrestat sám; obě formy jsou z dnešního pohledu kruté, Campanella je naopak zdůrazňuje jako velmi vhodné a zmiňuje neexistenci katů. Tresty jsou buď exemplární jako bičování nebo odepření přístupu ke společným jídlům, nebo absolutní. Kdo spáchal přečin proti státu, úřadům nebo Bohu je odsouzen k smrti bez možnosti odvolání.

Opakovaně je vyjádřeno přesvědčení, že lidé žijící v tomto státě jsou šťastni, jeho pravidla přijímají dobrovolně a například „Rozsudky jsou pak nepochybně správnými léky a jsou přijímány spíše jako něco příjemného než jako trest“ (s. 43).

Závěrem

Campanella v díle *Sluneční stát* popisuje silně rovnostářský, beztřídní stát řízený osvícenými kněžími a filozofy (sofokracie) s přísnou reglementací života, kolektivním plánováním a společenskou organizací práce. Vyjadřuje přesvědčení, že ve společnosti, kde zmizí chudoba, zaniknou také veškeré nepravosti. Zároveň ale tento stát vybavuje rozsáhlým arzenálem reglementací a trestů.

Zdrojem řádu je silný stát, absence soukromého vlastnictví a individualismu, vzdělání a plánování.

V jeho návrzích je nicméně znát, že byl astrolog a metafyzik, a řada jeho myšlenek vyvolává údiv či úsměv.

Campanellovo je spolu s Morem hlavním představitelem zlatého věku utopií v 16. a 17. století a patří mezi významné předchůdce idejí utopického socialismu.

⁴⁷ CAMPANELLA, T. *Sluneční stát*. Praha: Mladá Fronta, Edice Prameny, Svazek 30, 1979, s. 41.

2.3 James Harrington a *Republika Oceána*

James Harrington (1611–1677) byl anglický politický filozof, jehož myšlenky měly významný vliv na vznik moderních zastupitelských systémů, konkrétně na politickou formu rodících se Spojených států amerických a jeho institucí jako je psaná ústava, dvoukomorový zákonodárný sbor a nepřímá volba prezidenta⁴⁸. Jeho hlavní dílo, *Republika Oceána* z roku 1656⁴⁹, v němž navázal na tradici utopického spisu, bylo přepracováním Aristotelovy teorie ústavní stability a revoluce. Jeho cílem bylo podpořit rozvoj anglické republiky vzniklé po popravě krále Karla I. v roce 1649. Pohnutá doba, kdy probíhala anglická občanská válka⁵⁰, měla na jeho osud zásadní vliv⁵¹.

Harrington pocházel ze šlechtické rodiny příbuzné Stuartovcům. Navštěvoval Trinity College (Oxford) a jako mladý díky dědictví po zemřelých rodičích procestoval kontinentální Evropu. Na cestách pro něj byla zásadní návštěva Itálie a Benátek (tehdy republiky), která měla výrazný vliv na formování jeho prodemokratických názorů. To, že Harrington sympatizoval s parlamentarismem, mu nicméně nebránilo být oddaným přítelem a důvěrníkem krále Karla I.

Po smrti Cromwella a nástupu royalistů k moci došlo k perzekuci bývalých republikánsky orientovaných myslitelů. Harrington, uvězněný na počátku 60. let 17. století kvůli pochybnému obvinění ze spiknutí proti obnovené monarchii za Karla II., byl z vězení propuštěn z důvodu trvalého poškození fyzického a duševního zdraví. Jeho zdravotní stav se zhoršil patrně kvůli tomu, že na radu lékařů požil guajak. Údajně trpěl bludy a v podstatě zešílel.

Harringtonovo nejvýznamnější dílo, *Republika Oceána*, vyšlo v roce 1656, tedy během krátkého nemonarchického období, které dělilo popravu anglického krále Karla I. od obnovení monarchie a nastolení vlády jeho syna Karla II., a pokouší se zaplnit institucionální prázdnotu pomocí modelu ideální republiky.

⁴⁸ Britannica, on-line: <https://www.britannica.com/biography/James-Harrington>

⁴⁹ The Commonwealth of Oceana, v češtině vydáno až v r. 1985.

⁵⁰ Anglická občanská válka skončila vítězstvím parlamentaristů v roce 1651 a vedla k procesu s Karlem I. Stuartem, k jeho popravě a k odchodu jeho syna Karla II. do exilu. Anglická monarchie byla nahrazena republikou (*Commonwealth of England*) (1649–1653) a později protektorátem (1653–1659) pod osobní vládou Olivera Cromwella. Monopol anglické církve byl zlomen a vítězové upevnili anglickou moc v Irsku. Pro ústavní praxi válka znamenala, že panovník mohl napříště vládnout pouze se souhlasem parlamentu.

⁵¹ Jak u Mora, tak u Campanelly, Harringtona i Bolzana můžeme hovořit o životě plném pronásledování, věnovaném boji za pravdu, či dokonce za pravdu položeném.

Republiku Oceánu Harrington napsal na naléhání přátel a věnoval ji Oliverovi Cromwellovi. Ten ji nepřijal pozitivně a odsoudil ji jako naivní dílo. Knihu nechal zabavit v tiskárně a k jejímu vydání byl nutný zásah Cromwellovy dcery Elizabeth. Puritáni pro změnu dílo pokládali za bezbožné, a to přesto, že sám Harrington píše, že náboženství je stejně jako rozum, součástí lidské přirozenosti.

Republika Oceána nese některé typické rysy utopií, počínaje prezentací Oceány jako dokonalého místa: „Ó nejblazeštější a nejšťastnější ze všech zemí, Oceáno!”⁵². Naopak chybí zde forma dialogu a také je dílo specifické svou druhou částí, ve které Harrington představuje konkrétní republikánské zákony. Dílo tedy kombinuje formu právního dokumentu s historizujícím popisem nastolení a fungování ideální republiky a utopické je jen zčásti. Autor se mimochodem odvolává také na racionálního a pragmatického myslitele, jakým je Machiavelli.

V předmluvě autor charakterizuje základní rysy Oceány, její ostrovní charakter, vnitřní rozdělení, hospodářství a popis sjednocení země. Dále popisuje tři základní období vývoje země: v prvním dochází k vytvoření a rozvoji monarchie, v druhé k rozkladu monarchie a ve třetí ke vzniku republiky.

Oceána je fiktivní zemí z mnoha fiktivními obyvateli. Je zřejmé, že Harrington popisuje historii Anglie. Na pozadí těchto informací rozvíjí další teorie a představy, které měly v tehdejší době reagovat jak na situaci v zemi, tak měly také sloužit jako návod anglickým revolučním politikům, jak naložit s nabytou mocí. Harrington popisuje události anglické revoluce, jak je vnímal. Velké naděje – které byly hořce zklamané – vkládal do Olivera Cromwella.

Hlavní postavou je Lord Archon, tvůrce modelu oceánského zřízení a mytologická postava, jehož Harrington přirovnává k Lykurgovi a Mojžíšovi.⁵³ Archon jako osvícený panovník posléze odchází do ústraní a předává moc lidu, jelikož vidí, že „jeho státní model funguje bez závad a rušivých vlivů, tak jako nebeské sféry v harmonii přírodních zákonů...”⁵⁴ Lid ho však nakonec sám povolá zpátky jako otce-zakladatele státu. Příběh končí smrtí Lorda Archona a pompézním pohřbem této mytologické postavy, tvůrce ideální oceánské ústavy.⁵⁵ Podobné motivy o nastolení dočasné diktatury vzorného a ctnostného panovníka, který předá moc lidu, najdeme i v *Cestě do Ikárie* Étienna Cabeta.

⁵² HARRINGTON J. *Republika Oceána*, Praha: Mladá fronta 1985, s. 13.

⁵³ Tamtéž, s. 26.

⁵⁴ Tamtéž, s. 69.

⁵⁵ Tamtéž, s. 85.

Harrington ve svém díle rozebírá zákonodárná, správní, soudní, náboženská a vojenská témata. Vybraným okruhům se věnuje v následujících bodech.

2.3.1 Zákon a právo

Harrington se zabývá právní oblastí především z hlediska státního uspořádání. Je teoretik demokracie, kritik monarchie a oligarchie. Dobré zákony pokládá za základ dobrého státu.

Harrington, jak bylo zmíněno, není utopistou ve smyslu naivního idealisty, ostatně byl ovlivněn též pragmatickým Machiavellim, který je pokládán přímo za protipól utopisty. Pragmaticky píše, že „dobrá vláda nespolehá na dobré lidi, ale na dobré zákony.“⁵⁶ Jinde dodává, že mezery a nedokonalosti zákonů vedou k rozpadu republiky. Jeho realismus dokazuje i citát „Existují dva druhy lidí: jedni, kteří hrají svou hru v životě poctivě a neumí hrát falešně a druzí, kteří hrají falešnými kartami a poctivě hrát nedokážou.“⁵⁷ V tom se liší od ostatních utopistů, kteří měli sklon vidět jako příčinu špatného stavu společnosti špatné zákony, a cestu k nápravě viděli v lepší výchově, či převýchově lidí. Narozdíl od svých předchůdců se příliš nezajímá o soukromé a rodinné záležitosti; nehledá dokonalý svět a dokonalé lidi, jde mu o dokonalý stát, v němž logicky zavládne obecné blaho, avšak formy tohoto blaha neurčuje do nejmenších každodenních detailů jako More či Campanella.

Právem a zákony se Harrington zabývá především v rámci popisu politického systému. Podobně jako More a Campanella, i on volá pro zákonech, které budou srozumitelné pro každého, a kritizuje jak stávající zákony, tak právníky. Jmenovitě v kapitole deváté „O formě vlády v soudních záležitostech“ jako první bod uvádí: „Přemíra zákonů, jež je pastí pro lid, způsobuje zkaženost vlády“, a dále: „Nedostatek zákonů dává příliš nezávislou moc soudům či soudcům“, „Zákon, jehož výklad vyžaduje nejméně rozhodování ze strany soudů či soudců, je nejdokonalejším zákonem“.⁵⁸

2.3.2 Společenské zřízení

Rozvíjející se, svobodný a prosperující stát, republika, v níž vládne lid: takový je autorův ideál.

⁵⁶ HARRINGTON J. *Republika Oceána*, Praha: Mladá fronta 1985, s. 21.

⁵⁷ Tamtéž, s. 116.

⁵⁸ Tamtéž, s. 114.

Státní zřízení, politický systém státu, je velkým a hlavním Harringtonovým tématem, a proto se mu zde budu věnovat obzvlášť podrobně.

Dílo je psáno na míru pro revoluční Anglii jako vize spravedlivé, pravé, věčné a dokonalé republiky bez vnitřních nepokojů, s dobrými zákony, tvořenými a přijatými moudrými zákonodárci.⁵⁹ Podle Harringtona existují pouze dvě situace – občanská vláda nebo občanská válka. Zřejmě pod vlivem bouřlivého historického vývoje v 17. století usiluje především o stabilitu a zachování republiky, tedy chce předejít občanské válce, a to nastolením občanské vlády.

Republika Oceána představuje Harringtonovu vizi ideálního státu, založeného na aristokracii s omezenými, vyváženými silami. Harrington se domníval, že demokracie je nejstabilnější tam, kde existuje silná střední třída, a že revoluce je důsledkem oddělení ekonomické a politické moci. Svým dílem bojuje za principy demokracie a tvrdí, že zájem demokracie směřuje ke štěstí lidí, protože v demokracii vláda slouží potřebám lidu, zatímco v monarchii lid slouží potřebám vlády, tzn. velmi malého počtu lidí.⁶⁰ Zájem a blaho celku by mělo mít přednost před zájmy malé menšiny.

Kritice podrobuje především monarchii, neboť monarchie je neslučitelná s vládou lidu⁶¹. Harrington zde uvádí fiktivního panovníka Coraunuse, který rozdal obrovský církevní majetek nemajetnému lidu, čímž lid získal rozhodující vliv na další vývoj. Kritizuje též oligarchii, když připomíná, že jediným řešením, jak dosáhnout spravedlnosti je nesvěřovat vládu jednomu sněmu, který zákony projednává i schvaluje, ale je třeba od sebe oddělit zákonodárnou a výkonnou moc. Navrhuje novou ústavu založenou na zákonech podporujících veřejné blaho a zdůrazňuje potřebu diktátora v případě ohrožení republiky, kdy nastane potřeba rychlého řešení a veřejné projednávání v parlamentu by způsobilo zdržení⁶². Souhlas s dočasnou diktaturou v případě ohrožení pochází z antické tradice. Po zvolení diktátora by byla vytvořena Rada zákonodárců složená z padesáti poradců.

Harrington v *Oceáně* vyhláší svrchovanost lidu. Vládu Oceány tvoří senát, lidové shromáždění a výkonní státní úředníci všech stupňů, volení tajně s rotací funkcí.⁶³ Právě fenomén rotace funkcí je podle Harringtona garantem spravedlnosti. Další prvek, který

⁵⁹ HARRINGTON J. *Republika Oceána*, Praha: Mladá fronta 1985, s. 146

⁶⁰ Tamtéž, s. 135.

⁶¹ Tamtéž, s. 19.

⁶² Tamtéž, s. 50.

⁶³ Tamtéž, s. 154.

Harringtona dělí od ostatních utopistů je jeho důraz na armádu a vojsko. Harrington tedy rozhodně není pacifistou jako např. Thomas More. Hned v úvodu píše, že Oceána má i přes svoji mírumilovnou povahu nejlepší vojáky na celém světě. Zavádí brannou povinnost a na poměrně velké části svého díla rozebírá téma obrany a války.

Harrington zakládá republiku na venkovském způsobu života, a s odvoláním na Aristotela připomíná, že tento způsob života, na rozdíl od městského, je přes svou náročnost nejlepším základem svobodné republiky, neboť „nejvíce lpí na své svobodě a je nejméně náchylný k nežádoucím novotám a zmatkům“.⁶⁴ Tento tzv. bukolický fenomén, který se v utopii vyskytuje poměrně často, přebírá z antiky (ostatně idealizace prostého venkovského života se opakuje u Mora, Campanelly a dalších). Městský život podle Harringtona se svými věčnými změnami přináší jen zmatek a chaos. Harringtonova kritika majetkové nerovnosti v souvislosti s rolníky souvisí pravděpodobně s historickými reáliemi Anglie, zde již zmíněnými, které popisoval už Thomas More v *Utopii*, ale také Karel Marx v díle *Kapitál*, kdy došlo k vyhánění rolníků během první akumulace kapitálu, čímž rolníci ztratili jediný zdroj obživy.⁶⁵

Harringtonova ústava je demokratická, ale nikoliv rovnostářská. Hned v úvodu zdůrazňuje, že podmínkou občanství je majetek, tedy svobodný občan je pouze ten, který dosáhne existenční nezávislosti. Ostatní považuje za služebníky, kteří se mohou stát svobodnými občany až po dosažení existenční nezávislosti. Dále jsou občané rozděleni na starší a mladší (z mladších jsou tvořeny vojenské síly Republiky). Třetí zákon dělí občany podle majetku do dvou stavů (jízdý a pěchota). Za ideál však považuje střední majetkový stav, jelikož „nadměrné bohatství v rukou malé menšiny zničí rovnováhu republiky, na druhé straně chudoba ji nedokáže udržet a ani jí nelze důvěřovat.“⁶⁶ Marnotratné občany zbavuje možnosti podílet se na veřejném životě, což přebírá opět z antiky. Čtvrtý zákon rozděluje občany podle místa bydliště do farností, stovek a tribuí, pátým zákonem zavádí princip povinné demokracie. Nařizuje, aby se každoročně první pondělí roku shromáždili všichni starší občané po celé zemi ve svých kostelích s povinností složit přísahu k čestnému průběhu voleb. Následně jsou zahájeny volby. Autor nato detailně popisuje způsob voleb, v jehož závěru se stává navrhovaný zástupcem farnosti a následně jsou zvoleni zástupci z 1/5 občanů. Stovky zajišťují občanské a vojenské funkce a také jsou voleny přímo demokraticky

⁶⁴ HARRINGTON J. *Republika Oceána*, Praha: Mladá fronta 1985, s. 14.

⁶⁵ PERNÝ, L. *Princípy radikálnej demokracie podľa Harringtonovej Republiky Oceány*, 2019.
On-line: <https://davdva.sk/principy-radikalnej-demokracie-podla-harringtonovej-republiky-oceany/>

⁶⁶ HARRINGTON J. *Republika Oceána*, Praha: Mladá fronta 1985, s. 135.

jednou ročně z jezdeckta a pěchoty. Třetím voleným orgánem jsou tribuy sídlící v pompézních, antiku připomínajících pavilonech.

Harringtonův ideální stát je tedy společnost rozdělená do farností, stovek a tribuí, což jsou jakési rady nebo sněmy, rozhodovací orgány na základě přímé demokracie. Harrington tento princip převzal z antiky a ve svém konceptu předpokládá jistou formu přímé demokracie a decentralizace. I v dalších částech textu se zabývá mechanismy voleb do různorodých rad, shromáždění a institucí (např. státní rada, vojenská rada, obchodní rada, náboženská rada, akademie, lidové shromáždění). Autor v díle podává až neuvěřitelné množství podrobností, například výpočty a řešení financí při správě armády.

Harrington rozvíjí republikánskou teorii, která se vyznačuje principem zastupitelské moci, rotací úřadů a dvoukomorovým systémem s přísným oddělením poradní a rozhodovací funkce.

Volební právo občanů republiky je určeno rozdělením lidu do určitých skupin podle společenského postavení (svobodní občané a služebníci), věku (mládež a starší občané), majetku (jezdecký stav a pěchota) a místa bydliště (farnosti spojené do stovek a ty do tribuí). Volební právo přísluší starším svobodným občanům, kteří disponují vlastním majetkem. Nemajetní, mládež do třiceti let a ženy jsou vyloučeni z politického života. Harrington nastínil možnost nabytí volebního práva v případě, že nemajetný zlepší svou ekonomickou situaci a naopak.

Zajímavé je jeho vyjádření o svrchovanosti: „Národní vláda je taková vláda, která zaručuje národu jeho nezávislost“, a naopak „Provinční vláda je takovým způsobem vlády, při kterém je země spravována v závislosti na cizím vládcí či státě.“, přičemž shledává, že provinční vláda je nepřirozená, neboť je založená na násilí, zatímco národní vláda je přirozená a založená na „síle správných zásad“⁶⁷

Další Harringtonou nadčasovou poznámkou týkající se národní suverenity je otázka soběstačnosti. Harrington říká jasně, že člověk, jehož neužije vlastní majetek, může být jen služebníkem. Svobodným je pouze ten, kdo žije ze svého. Tyto zásady aplikuje i na stát. Stát může být svobodným pouze tehdy, když se dokáže uživit, tj. je soběstačný. Harrington píše: „Pokud lid, který může žít ze svého vlastního majetku, je přesto ovládán jinými, pak je to omyl lidu, a nikoli projev jeho génia. Pokud se lid, který dokáže žít ze svého majetku, nechce nechat ovládat druhými, pak to není omyl lidu, ale projev jeho génia.“⁶⁸

⁶⁷ HARRINGTON J. *Republika Oceána*, Praha: Mladá fronta 1985, s. 90.

⁶⁸ Tamtéž, s. 91.

Harrington jasně říká, že o zákonech má rozhodovat samotný lid. Z existujících státních zřízení vnímá pozitivně pouze Benátky (jimiž se celkově výrazně inspiroval), kde se veřejného života účastní pouze bohatí měšťané, ale drobní řemeslníci a chudina jsou z vlády vyloučeni. Toleruje je jen proto, že jde o republiku sestávající z jednoho města, ale zároveň dodává: „...ale kde se republika skládá také z venkova, tam nachází větší podporu mezi svobodnými rolníky, kteří tvoří nezkažené a pevné jádro národa, jak to vidíme právě na příkladu Oceány.⁶⁹ Harrington tedy preferuje primárně plnou účast občanů na řízení státu s důrazem na rolníky.

Při popisu užitečných součástí státu Harrington mimochodem projevuje určitý antisemitismus, když tvrdí, že „Židé nikdy nesplynou s jiným národem: přichytí se pouze jako cizopasná rostlina na těle národa, kterému však užitek nepřinášejí, naopak z něj vysávají mízu náležící jeho vlastním příslušníkům.“⁷⁰

Pozoruhodný je Harringtonův popis oligarchie: „Oligarchové (snažící se vyloučit z vlády všechny ostatní) sami sobě namlouvají, že jsou Prozřetelností vyvoleni vládnout. Také pokrytecky tvrdí, že hříšní lidé ovládaní pozemskými touhami se nehodí k vládě. Ale libido dominandi, touha po moci, je touha největší, ovládající nejvíce těch, kdo mají k vládě nejmenší právo, tzn. právě oligarchy... touha po moci je největší právě mezi oligarchy...“⁷¹

Základní částí modelu Harringtonovy republiky je tedy volební systém a volební právo občanů. Další částí je mechanismus sestavení a funkce senátu a lidového shromáždění, které jsou společně představitelem lidové moci v republice (parlamentem).

Základní funkcí senátu je projednávání a navrhování zákonů. Mimo to je v rámci senátu ustanoveno několik takzvaných senátních rad (státní, válečná, náboženská, obchodní).

Lidové shromáždění má dvojí funkci. V první řadě je to zákonodárná moc, která schvaluje návrhy zákonů od senátu. V druhé řadě je lidové shromáždění nejvyšší soudní instancí, ke které se lze v rámci republiky odvolat. Tato soudní moc, která se v Harringtoně dále objevuje, předznamenává význam soudní moci ve struktuře novodobé společnosti objevený Montesquiuem. Struktura zákonodárského senátu a lidového shromáždění představuje v Harringtonově republice standardní odlišení zákonodárné a kontrolní moci.⁷²

⁶⁹ HARRINGTON J. *Republika Oceána*, Praha: Mladá fronta 1985, s. 15.

⁷⁰ Tamtéž, s. 16.

⁷¹ Tamtéž, s. 97.

⁷² VRÁBLÍK, M. *Anglická sociální filozofie 17. století J. Harrington, T. Hobbes, J. Locke*. Diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně, 2007, s. 14.

Harrington postupy při volbách do rad, institucí, sněmů, shromáždění popisuje velmi podrobně, včetně uvádění přesných číslic v librách při odměňování zaměstnanců či přesné popisy počtu prvků armády. Je zjevné, že si přeje zákony regulovat vše co nejlépe a co nejpodrobněji.

2.3.3 Forma vlastnictví

Harrington není majetkovým rovnostářem. Zároveň však zdůrazňuje, že nerovnost bohatství (a dědičná aristokracie) jsou příčinou revolucí.

Harrington vyzoroval, že politická moc spočívá na ekonomické moci – princip později zpopularizovaný v podobě hesla „moc pochází z majetku“⁷³ – a usiloval o vyvážené rozdělení anglického pozemkového vlastnictví prostřednictvím změn v pravidlech dědění a v agrární legislativě. Primárním tématem ve filozofii utopické republiky je tedy podíl na pozemkovém vlastnictví a jeho vliv na mocenské uspořádání v zemi. Právě tohle považuje Harrington za důvod rozbrojů mezi králem a lidem, který v Anglii získal zásadní podíl ve vlastnictví půdy, a přitom nedisponuje žádnou politickou mocí.

Popisuje dva základní zákony (principy), které ustanovují vztah lidí k vlastnictví a k ochraně majetku: „První zásada se týká způsobu vlastnictví a jeho rozdělení, v případě druhém jde o způsob vlády či způsob uskutečňování svrchované moci, přičemž způsob vlády je přirozeným důsledkem majetkového uspořádání ...“⁷⁴ Agrární zákon pokládá za úhelný kámen republiky.

Požaduje proto stanovit maximum bohatství, kdy například třináctým zákonem o uspořádání pozemkového vlastnictví nařizuje maximální roční výnos z půdy 2000 liber. Pokud by někdo vlastnil statek, jehož půda by měla výnos vyšší než 2000 liber ročně, je povinen rozdělit svou půdu rovnoměrně mezi své dědice, přičemž výnos z každého dílu také nesmí přesáhnout oněch 2000 liber. Pokud by někdo vlastnil větší podíl, přebytek jeho půdy propadne státu.⁷⁵

Na těchto návrzích je vidět, že autor přiřazoval pozemkovému vlastnictví zásadní význam a velký důraz kladl na relativní rovnoměrnost (ne rovnostářství) rozdělení půdy. Agrární zákon měla za cíl rovnoměrnější rozdělení moci mezi větší množství občanů s menšími podíly na moci, o určitý typ rozmělnění, které považoval Harrington za základní stavební kámen republiky. Těžko

⁷³ Anglicky „power follows property“. Heslo je přičítáno Harringtonovi a bývá uváděno jako aforismus. Viz např. on-line stránky věnované zakladatelům USA: <https://founders.archives.gov/>, <https://founders.archives.gov/documents/Adams/06-04-02-0091#:~:text=Harrington%20has%20Shewn%20that%20Power,Ballance%20of%20Property%20in%20Land.>

⁷⁴ HARRINGTON J. *Republika Oceána*, Praha: Mladá fronta 1985, s. 42.

⁷⁵ Tamtéž, s. 42.

si ovšem představit, že by takový agrární zákon byl v tehdejší feudální Anglii přijat, a těžko si to představit i v jiných, třeba i současných společenských uspořádáních. Stanovit limit ve vlastnictví pozemků, tj. limit maximálního bohatství jednoho člověka, je i v současných demokratických zřízeních euroamerického typu v podstatě nepředstavitelné (a lze to nazvat utopickým).⁷⁶

2.3.4 Postavení jednotlivce

Od většiny utopistů se Harrington liší tím, že nejeví sklon regulovat soukromé životy lidí do detailů, natož výrazně lidi převychovávat. Nemá moralizující sklony. Individua vidí jako svobodné občany, tedy mají-li majetek, jak bylo popsáno výše. Stát v jeho pojetí je ovšem velmi silný a na občany klade vysoké nároky. Různých regulí je velké množství, jak je vidět například u daňového systému, který stanovuje podrobnosti pro plátce či neplátce daně.⁷⁷ Také volební a další pravidla jsou velmi rozsáhlá a přísná.

Harrington prosazuje celkem širokou náboženskou toleranci. Tato otázka se objevuje v šestém zákoně *O církevní správě farnosti*, kde je stanovena svobodná volba náboženského vyznání, mimo víry židovské a „modlářské“. Ochrana svobody vyznání má být zaručena státem, konkrétně speciálními úředníky, a také za tím účelem existuje speciální zákon. Ten obnovuje právo lidu na ustanovování kněží po vzoru izraelských kongregací, stanovuje zřízení národní církve a ustanovuje zmíněnou svobodu vyznání, tj. národní církev není jediná povolená.

Dalším projevem Harringtonovy osvícenosti je jeho názor na vzdělávání. Jedním z bodů výchovy mládeže je povinná školní docházka od 9 do 15 let. Poté rodiče dětí určí jejich další budoucnost jak podle vlastních finančních možností, tak podle schopností dítěte. Také zmiňuje zřízení veřejných škol a jednotné školství, tj. státní výchovu dětí v republikánském duchu se zabezpečeným kolektivním bydlením.

Po dovršení osmnáctého roku podléhají všichni mladí občané branné povinnosti až do věku třiceti let (s výjimkou právníků, lékařů, teologů nebo jiných výjimek, například studentů na zahraničních pobytech a podobně). Je zřejmé, že autor zde mluví pouze o mladých mužích, o ženské roli a o uplatnění žen se v jeho práci v souvislosti s výchovou a vztahem k armádě vůbec nemluví, podobně jako ve vztahu k volebnímu právu.

⁷⁶ VRÁBLÍK, M. *Anglická sociální filozofie 17. století J. Harrington, T. Hobbes, J. Locke*. Diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně, 2007, s. 14.

⁷⁷ „Má-li muž deset dětí, neplatí žádné daně; má-li pět dětí, zaplatí pouze polovinu; nemá-li však muž ženatý přes tři roky žádné zákonné potomky nebo jde-li o svobodného muže nad dvacet pět let, pak zaplatí dvojitou daň.“ HARRINGTON J. *Republika Oceána*, Praha: Mladá fronta 1985, s. 39.

Jak konstatuje Lukáš Perný ve své práci věnované Jamesi Harringtonovi⁷⁸, je zajímavé, že Harrington nezapomíná na povolení divadel, tance a zábavy, které považuje za důležité měřidlo svobody národa. Paradoxně to zasazuje do značně spartánského modelu společnosti, kde je zavedená branná povinnost a přísně radikální demokracie (například povinnost účastnit se voleb).

2.3.5 Vynucování práva

Jak vyplývá z Harringtonova díla, je pro jeho osobnost typické, že se u něj mísí idealismus s pragmatismem, přísnost se svobodomyšlností. Ideální stát Oceánu líčí zapáleně a s nadšením. V této logice není překvapivé, že se *Republika Oceána* vlastně vůbec nezabývá tresty, neboť téměř nezmiňuje, že by snad někdo vynikající oceánské zákony nedodržel či porušoval. Pakliže neexistují či nejsou zmiňovány přestupky, neexistují a ani nejsou zmiňovány pochopitelně ani tresty. Jen příležitostně se v textu mihne zmínka o tom, že nějaký problém musí být postoupen soudu, či že lidové shromáždění vykonává také soudní moc, neboť představuje nejvyšší a zároveň odvolací soud republiky.⁷⁹

Závěrem

Republika Oceána je napsaná jako utopie a dodržuje její žánr. Autor tak patrně učinil především proto, aby se ochránil před stíháním ze strany moci. Oproti předchozím utopiím je již blíže k praktickému využití: popis dokonalé země a její vlády nejenže reaguje na konkrétní poměry v tehdejší Anglii, ale také nabízí konkrétní řešení. Je směsicí politické teorie, praktických doporučení, literární fikce a utopických představ autora. Lze říct, že je manifestem za demokracii a parlamentarismus.

Vedle velmi pragmatického a, dá se říct, moderního demokratického pojetí obsahuje *Republika Oceána* také obrovské množství podrobností, reglementujících život společnosti, jejichž realizaci si lze jen těžko představit.

V Anglii samotné ovlivnily Harringtonovy myšlenky politickou kulturu liberálních whigů, ale největší vliv měla jeho politická teorie v 17. století na formování anglických kolonií v Severní Americe a nakonec v 18. století na severoamerické hnutí za nezávislost a Francouzskou revoluci. V Severní Americe Harringtonův koncept voleného dvoukomorového parlamentu převzal John

⁷⁸ PERNÝ, L. *Princípy radikální demokracie podle Harringtonovej Republiky Oceány*, 2019.
On-line: <https://davdva.sk/principy-radikalnej-demokracie-podla-harringtonovej-republiky-oceany/>

⁷⁹ HARRINGTON J. *Republika Oceána*, Praha: Mladá fronta 1985, s. 55.

Adams a posloužil tak jako vzor pro ústavu Spojených států. Benjamin Franklin připomněl, že ústava Pensylvánie připomíná Oceánu.⁸⁰

Republika Oceána je významnou součástí řady utopických projektů, které přispěly k vývoji společenského uvědomění své doby, přičemž pro ni platí, že více než utopií je významným dílem politické teorie.

2.4 Robert Owen a jeho dílo

S Robertem Owenem vstupujeme do začínajícího 19. století, ovlivněného předchozím osvícenstvím a Velkou francouzskou revolucí, tedy myšlenkami rovnosti, svobody a bratrství. Nad těmito ideály však brzy převládla realita raného kapitalismu, s nimž byl spojený vznik dělnické třídy a nevídaný nárůst sociálních rozdílů.

K tomuto období neodmyslitelně patří utopický socialismus, který reaguje právě na často drastické sociální podmínky své doby a na něž o pár desítek později naváže komunismus již zvaný vědecký. Pojem „utopický socialismus“ ostatně pochází z marxistické dílny. Marx a Engels se inspirovali jeho myšlenkami, jako je představa společnosti bez soukromého vlastnictví, založené na společné práci a rovnosti. Zároveň jej však kritizovali právě pro jeho „utopičnost“, tedy neuskutečnitelnost, neboť nevyžadoval, aby byl zaveden revolucí či třídním bojem, ale aby lidé jejich myšlenky sami dobrovolně přijali. Utopisté neusilovali o revoluční, násilnou reformu společnosti, ale věřili v sílu rozumu a lidský pokrok. Lidstvo mělo podle nich dojít racionální cestou a v rámci neustálého sebezdokonalování k poznání výhod a efektivnosti takového uskupení, a lidé měli dospět k přijetí jejich názorů cestou propagace myšlenek a výchovou. Změna má být řízena shora, od vládnoucích vrstev, od bohatých a mocných, kteří budou osvíceni. Někdy se snažili uvést do praxe své koncepty na malých skupinách lidí, jinak řečeno komunitách.

Zatímco jádrem marxismu je třídní boj a revoluce, utopický socialismus se domníval, že nastolení spravedlivější společnosti lze dosáhnout vytrvalým úsilím v oblasti vzdělání či práce parlamentu a spoléhal na vědce, umělce a podnikatele, kteří lepší společenské uspořádání na základě svých odborných znalostí navrhnou. Bedřich Engels ve svém díle *Vývoj socialismu od utopie k vědě*, Část I. [Utopický socialismus], píše: „(...) tři velcí utopisté: *Saint-Simon*, u něhož

80 PERNÝ, L. *Princípy radikálnej demokracie podľa Harringtonovej Republiky Oceány*, 2019.
On-line: <https://davdva.sk/principy-radikalnej-demokracie-podla-harringtonovej-republiky-oceany/>

si buržoazní tendence podržela ještě určitou platnost vedle tendence proletářské; Fourier, a konečně Owen, který v zemi nejvyvinutější kapitalistické výroby a pod dojmem protikladů, které tato výroba zplodila, soustavně rozvíjel své návrhy na odstranění třídních rozdílů, navazuje přímo na francouzský materialismus. Všem třem je společné, že nevystupují jako představitelé zájmů proletariátu, který už mezitím historicky vznikl. Stejně jako osvícenci nechtějí osvobodit především nějakou určitou třídu, nýbrž rovnou celé lidstvo. I oni chtějí ustavit říši rozumu a věčné spravedlnosti (...). Jestliže dosud nevládly světu skutečný rozum a skutečná spravedlnost, je tomu tak proto, že je dosud nikdo správně nepoznal. Chyběl prostě geniální jedinec, který nyní vystoupil a poznal pravdu; že vystoupil nyní, že právě nyní byla poznána pravda, není nevyhnutelná událost vyplývající nutně ze souvislosti dějinného vývoje, nýbrž pouhá náhoda. Byl by se mohl stejně dobře narodit už před 500 lety a byl by lidstvu ušetřil 500 let omylů, bojů a strastí.“⁸¹

Engelsovi nelze upřít přesnou, lehkým sarkasmem zabarvenou kritiku, kterou je možné vztáhnout na autory utopíí obecně – totiž iluzi, že na základě nějakého dokonalého konceptu vznikne dokonalá společnost, ideální stát.

Pojem utopický socialismus zahrnuje běžně dílo tří mužů, jimž jsou Henri de Saint-Simon, Charles Fourier a Robert Owen.⁸²

Všichni tři jsou označováni za utopické socialisty a méně jsou již pokládáni vyloženě za utopisty. Oni sami sebe pokládali za socialisty⁸³ a nálepku utopičnosti jim dodali až zmínění Marx a Engels. Ta jim již zůstala. Robert Owen, na něhož se zde zaměřím, je z trojice utopických socialistů patrně nejvýraznější a jeho působení mělo největší praktický dopad, jak bude popsáno dále. Pro pochopení jeho myšlenek je však důležité zde krátce představit také Saint-Simona a Fouriera. Zejména na Fourierovo dílo o pár desetiletí později naváže Étienne Cabet, jemuž věnuji 5. kapitolu této práce.

Nejstarším z utopických socialistů je Claude Henri de Rouvroy, **hrabě de Saint-Simon**, známý také jako Saint-Simon (1760–1825), francouzský šlechtic, osvícenec, pokládáný za prvního

⁸¹ ENGELS, B. Vývoj socialismu od utopie k vědě. Marxistický internetový archiv - Česká sekce. On-line: <https://marxists.architexturez.net/cestina/marx-engels/1880/soc-utop/ch01.htm>

⁸² Někdy je mezi ně řazen také Étienne Cabet, který je však mladší a nebyl Marxem a Engelsem mezi významné předchůdce komunismu zařazen.

⁸³ Pojem socialismus vznikl ve 30. letech 19. století v Anglii v rámci diskusí o programu sociálních reforem R. Owena a dalších reformátorů.

socialistu. Jeho jméno nese proud francouzského socialismu zvaný saint-simonismus. V závěru svého života pracoval na díle *Nové křesťanství*, v němž zastával pozice křesťanského socialisty.

Saint-Simon vytvořil teorii společenských tříd, v níž se většina vykořisťovaných dělníků staví proti menšině vykořisťovatelů a vlastníků, tedy těm, kteří nepracují, žijí z renty a obecněji všem těm, kteří nepodnikají. Své sociální pojetí uvádí v několika publikacích, zejména v *Průmyslovém systému* z roku 1821 a *Katechismu průmyslníků* z roku 1823. V *Průmyslovém systému*, též překládaném jako *Industriální systém*, který napsal spolu s Augustem Comtem (1820-1822), přednesl koncept „průmyslového státu“, který pojme všechny podniky v rámci země. Nezastával zrušení soukromého vlastnictví, zachovat chtěl i třídní dělení ve společnosti. Trval jen na třídním smíru a vzniku elity „industriálů“. Industriálové jsou nová elita vědců, umělců a průmyslníků. Tato elita měla nastolit nový řád a centrálně vést celou společnost. Domníval se, že zlatý věk má přijít a lze jej nalézt v dokonalosti společenského řádu, který projde formou kapitalismu, jež vytvoří hojnost bohatství prospěšného všem. Je pro „Radu osvícenců“ složenou z učenců, umělců, řemeslníků, obchodních vůdců schopných upřednostňovat fakta a podstatu spíše než principy a formu. Politika se u něj stává aspektem ekonomického systému.

Saint-Simonův socialistický přístup je zvláště patrný v tendenci k organizaci a plánování, zejména v „projektu pro všeobecné zlepšení francouzského území“, který má ve výsledku vést ke zlepšení životních podmínek všech, včetně nejnižších vrstev obyvatelstva: jejím cílem je mravní povznesení proletariátu díky lepší organizaci bohatství samotnými kapitalisty. Saint-Simonova koncepce ohlašuje základní témata socialistické doktríny v 19. a 20. století.

Podle Saint-Simona měl vzniknout nový společenský řád, v němž by zůstalo zachováno soukromé vlastnictví. Politika by splynula s ekonomikou a plánovitě by organizovala vše, přičemž vedoucí postavení by měli vědci a průmyslníci (továrníci, pracující, obchodníci). Saint-Simon byl za svého života převážně pokládán za „originálního nadšence“⁸⁴ a jeho myšlenky měly omezený vliv, po jeho smrti v roce 1825 však následovníci jeho ideje posunuli a rozšířili ve Francii i v dalších zemích. V závěru svého života žil v bídě a pracoval na díle *Nové křesťanství*, ve kterém zastává pozice křesťanského socialisty, tedy, že všechny společenské instituce mají usilovat o fyzické a mravní zlepšení třídy nejpočetnější a nejchudší.⁸⁵

⁸⁴Encyklopedie Larousse, on-line:

https://www.larousse.fr/encyclopedie/personnage/Claude_Henri_de_Rouvroy_comte_de_Saint-Simon/142704

⁸⁵PERNÝ, L. *Triumvirát utopického socialismu: Charles Fourier, Saint-Simon, Robert Owen*. 2019. On-line: <https://davdva.sk/principy-radikalnej-demokracie-podla-harringtonovej-republiky-oceany/>

Saint-Simonovo dílo je zaměřené převážně sociálně a ekonomicky. Patrně nelze se zabývat myšlenkami socialismu, ať už s přívlastkem utopický či bez něj, a nezmínit při tom jeho jméno.

Za významného utopického socialistu je pokládán také další Francouz, **Charles Fourier** (1772–1837), filozof, jeden z hlavních představitelů socialismu, známý zejména díky konceptu družstev zvaných falangy.

Fourier se narodil v městě Besançon v rodině zámožného obchodníka. Byl svědkem hrůz Francouzské revoluce. Již jako pětiletý chlapec byl šokován nemorálností profese obchodníka – upozornil zákazníka na drobný podvod a následně byl za toto varování potrestán – a tato negativní zkušenost jej pronásledovala po celý život. Když mu bylo 19 let, stal se svědkem dalšího činu, který ho dlouhodobě poznamenal. Když pracoval jako úředník v Marseille, byl přítomen u vhození nákladu obilí do moře, jelikož jeho majitelé kvůli spekulacím o ceně zboží, nechali náklad raději shnit.⁸⁶ Podobně ho šokovalo, když zjistil, že jedno jablko v pařížské restauraci stojí tolik, jako na venkovském trhu sto stejných jablek. Později prohlásil, že obchodníci jsou „pouhými parazity“.⁸⁷

Tyto události mu otevřely oči ohledně povahy mezilidských vztahů. Na jedné straně viděl lež, která mu byla vnucena již v mládí, a na straně druhé monopol založený na zisku ze zničených věcí. Od té doby začal pociťovat, že by dříve či později měl být nastolen nový řád vycházející z upřímnosti vztahů a harmonie zájmů. Poukazoval na to, že při industrializaci pracující chudnou, zatímco obchodníci bohatnou. Podobně jako předchozí utopisté i on byl rozhořčen z nepravostí a nespravedlivostí světa a viděl rozpor mezi bohatstvím a bídou. Narozdíl od nich však o lepším světě nechtěl jen snít, nýbrž si přál transformaci společnosti tady a teď. Jeho projekty však zůstaly jen na papíře.

Po absolvování vysoké školy vystřídal několik typů zaměstnání, působil jako obchodní cestující, úředník, pokladník nebo majitel obchodu s potravinami. Obchod ho doprovázel po celý život, navzdory tomu, že k němu i nadále pociťoval nechuť.⁸⁸ Teprve od počátku třicátých let 19. století mohl díky finanční podpoře svých příznivců žít v Paříži jako spisovatel na volné noze. Měl pověst podivínského a samotářského starého mládence a šokoval svými nekonvenčními názory.

⁸⁶ REYBAUD, Louis, 1837. "SOCIALISTES MODERNES. II. Charles Fourier." *Revue Des Deux Mondes*, vol. 12, no. 4, pp. 455–487. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/44688845>, s. 459.

⁸⁷ FOURIER, C. *Výbor z díla*. Praha: Orbis, 1950, s. 63.

⁸⁸ FAGUET, E. 1896. "CHARLES FOURIER." *Revue Des Deux Mondes*, vol. 136, no. 3, pp. 570–594. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/44762257>, s. 570–571.

Inspirován Newtonovými principy si klade za cíl aplikovat univerzální zákon přitažlivosti na vášnivou přitažlivost, zabývá se „teorií vášní“.⁸⁹

Jeho díla jsou plná fantazií a vizí, psaná patetickým a šroubovaným stylem. Zabývá se psychologií, morálkou, ba kabalou. De facto je snílek. Jeho velkými tématy jsou člověk a dějiny, kritika civilizace, harmonická společnost. Přeje si vytvořit společenství, kde se každý stará o každého. Řeší lidská práva, kde za první právo člověka pokládá „právo na obživu, najíst se, má-li hlad“.⁹⁰ Prosazuje kolektivní vlastnictví a tvrdí, že „blahobyt je třeba zajistit všem“.⁹¹

Jeho první pojednání, *Teorie čtyř pohybů*, bylo vydáno v roce 1808. Klasifikoval v něm dvanáct vášní a plánoval uskupit podle nich jednotlivce, aby dosáhl harmonie. Je pro návrat k půdě, zejména prostřednictvím falanstér, výrobních a spotřebních sdružení založených na spoluvlastnictví a společném řízení. Představuje si palác ve tvaru hvězdy včetně krytých nákupních galerií, jídelen, knihovny, chrámu pro 1500 až 1600 lidí, z nichž 7/8 jsou farmáři nebo řemeslníci, zatímco zbývající 1/8 odpovídá umělcům a učencům. Někdy Fourier budovu také nazýval *Palác harmonie*. Děti jsou vychovávány společně, vzdělávání propojuje teorii a praxi, každý člen – znalý 20 profesí – jich bude provozovat pět až šest denně. Obyvatelé se budou sdružovat podle své dominantní vášně a hybnou silou této společnosti bude vášnivá přitažlivost, nikoli rozum. Falanstéra je dokonalým místem pro dokonalou společnost. Samotný Fourier z důvodu nedostatku financí žádnou falanstéru nezaložil, ale později někteří jeho následovníci založili falanstéry jako například *The Wisconsin Phalanx*⁹². Celkově došlo ke vzniku cca 30 komunit v Evropě či v USA, ovšem žádná z nich nevydržela o moc déle než 3 roky.

Falanstéru Fourier popsal do nejmenších detailů a opět se jedná o směs praktických a snílkovských představ. Falanstéra měla být obklopena územím dostatečným pro zemědělskou a řemeslnou výrobu tohoto společenství, které mělo být soběstačné, aby odpadla role obchodníků. Mělo jich být vytvořeno na tři milióny a Země měla být jedinou republikou. Cílem ekonomického plánování falangy bylo navrhnout ekonomiku tak, aby rozvíjela a podporovala spíše sociální potenciál než ekonomické výnosy.⁹³

⁸⁹ FOURIER, C. Výbor z díla. Praha: Orbis, 1950, s. 30.

⁹⁰ Tamtéž, s. 47.

⁹¹ Tamtéž, s. 105.

⁹² Anglická Wikipedia, on-line: https://en.wikipedia.org/wiki/Ceresco,_Wisconsin

⁹³ DESROCHE, Henri, 1974. "Le Phalanstere." *Esprit*, no. 434 (4), pp. 585-602. On-line: www.jstor.org/stable/24264385. S. 590-593.

Fourier byl vizionář, mimo jiné v oblasti společenského pokroku, kde prohlásil, že „rozsah ženských svobod je obecným principem veškerého sociálního pokroku“⁹⁴, byl průkopníkem feminismu. Jeho vize jdou od těch, které se skutečně naplnily, až po nápady zcela výstřední a dokonale neuskutečnitelné.

Fourierovy úvahy o organizaci práce, o vztazích mezi jednotlivcem a společností z něj činí předchůdce francouzského socialismu.⁹⁵ Také patří k velkým inspirátorům družstevního hnutí, které od 30. let 19. století vznikalo a nabývalo na síle ve Francii i dalších evropských zemích.

Robert Owen (1771–1858), britský průmyslník, myslitel, socialista a sociální reformátor, měl z trojice utopických socialistů jako jediný skutečný vliv – a to velmi silný – na dění své doby a je pokládán za nejvýznamnějšího z nich⁹⁶. Za utopického socialistu byl a je označován především proto, že nepřestával věřit v možnost přeměny společnosti dobrovolnou cestou. Byl prvním utopistou, který svoje myšlenky převedl do praxe, byť jen částečně úspěšně. Jeho mlýny New Lanark ve Skotsku se svými sociálními a průmyslovými programy se staly poutním místem pro politiky, sociální reformátory a královské rodiny. Byly de facto světoznámé. Sponzoroval nebo podporoval také řadu experimentálních „utopických“ komunit, včetně té nejznámější v New Harmony, v americké Indianě⁹⁷. Je pokládán za otce družstevnictví.

V Anglii byl kapitalismus pokročilejší než v jiných evropských zemích, například ve stále převážně zemědělské Francii, a také se zde silněji projevovaly sociální problémy, které jej doprovázely. Člověk nemusí být utopistou ani marxistou, aby byl zděšen při seznamování se s tehdejšími sociálními poměry, které odsuzuje nejen propagandistická literatura z dob komunismu. Například v letech 1811-1812 došlo k vzestupu hnutí dělníků proti novým strojům. V roce 1812 podala vláda parlamentu návrh zákona, který stanovil za zničení strojů trest smrti. Na obranu dělníků vystoupil v Horní komoře Lord Byron, nic však nezmohl a návrh zákona byl schválen. V roce 1813 bylo za zničení strojů popraveno 13 dělníků. Využívání dělníků nebylo ničím omezené. V tomto období také postupně vzrůstalo dělnické hnutí, které vedle ekonomických požadavků začalo vznášet také požadavky politické jako všeobecné volební právo.⁹⁸ Dílo a aktivity Roberta Owena zapadají právě do tohoto historického rámce.

⁹⁴ FOURIER, C. *Výbor z díla*. Praha: Orbis, 1950, s. 76.

⁹⁵ Webové stránky Francouzské národní knihovny, on-line: <https://expositions.bnf.fr/utopie/cabinets/rep/bio/6.htm>

⁹⁶ ČERVINKA, František, 1949. *Kdo je: Robert Owen*. Vyd.1. Praha: Orbis. S. 5–6.

⁹⁷ Britannica, on-line: <https://www.britannica.com/biography/Robert-Owen>

⁹⁸ OWEN, R. *Vybrané spisy*. Státní nakladatelství politické literatury v Praze, 1960, s. 7.

Owen se narodil v rodině poštovního mistra ve Walesu. Místní školy navštěvoval do 10 let, kdy se stal učněm u soukeníka. Jeho zaměstnavatel měl dobrou knihovnu a Owen trávil většinu času čtením. Četba knih o náboženských sporech ho přivedla v raném věku k závěru, že všechna náboženství mají zásadní nedostatky. Vynikal v podnikání, ve věku pouhých 19 let se stal superintendantem továrny na bavlnu s 500 zaměstnanci v Manchesteru, kterou brzy proměnil v jeden z předních podniků svého druhu ve Velké Británii. Owen jako první použil bavlnu dovezenou z amerického Sea Island (s jemným, dlouhým vláknem) a zlepšil kvalitu sprádané bavlny. Když se stal manažerem a partnerem manchesterské firmy, přiměl v roce 1800 své společníky ke koupi továrny New Lanark ve Skotsku. V této továrně se stal ředitelem a hlavním společníkem. Když se ujal jejího vedení, bylo zde zaměstnáno zhruba 1400–1500 dělníků, z nichž značnou část tvořily děti z chudobinců.

Tam začal uskutečňovat svoje ideje. Owen v továrně provedl velké změny. Nejdříve začal pracovat na odstranění zlovyků dělnických tříd jako alkoholismus, krádeže a nemorálnost pomocí školení, důkladného dohledu a řízení na základě spravedlnosti a laskavosti.⁹⁹ Továrna se tak časem stala „ostrovem privilegovaných“ a také pracovní komunitou bez výskytu alkoholismu či kriminality. Bojoval za zlepšení pracovních podmínek (hygiena, pracovní podmínky, pravidlo nezaměstnávat děti do 12 let, obchody pro dělníky se zbožím prodávaným s malou marží) a továrna se rychle stala vzorem, zejména díky inovacím ve vzdělávání, jako školky nebo večerní kurzy. Zavedl postupně až 10hodinovou pracovní dobu v časech, kdy se v továrnách běžně pracovalo 14 hodin denně. Inovací ke zlepšení fyzických a sociálních podmínek pracovníků byla celá řada. Ať už se jednalo o různé služby (bezplatná lékařská péče, sociální a rekreační zařízení), nebo lepší bydlení, které bylo k dispozici za nízkou cenu, dokázaly tyto aspekty do New Lanarku přilákat tisíce zvědavých návštěvníků. Návštěvníci často vyzdvihovali Owena za jeho úspěchy v poskytování výhod zaměstnancům, přičemž podnik byl konkurenceschopný a přinášel vyšší zisky. V továrně navíc panoval sociální mír.

Během deseti let se New Lanark stal známým po celé Evropě, jak pro svoje pracovní metody, tak pro kvalitu bavlněné nitě.¹⁰⁰

⁹⁹ OWEN, Robert a Gregory CLAEYS, 1991. *A New View of Society and Other Writings*. Vyd.1. London: Penguin Classics, s. 8.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 8.

Owen si přál tyto pokroky zobecnit a snažil se působit na vládu a parlament. Ačkoliv se mnohé jeho projekty nezdařily, je nutno zdůraznit, že jeho osvětová a propagandistická činnost zejména v jeho začátcích měla obrovský ohlas u veřejnosti a politiků i konkrétní dopady. Owen například sehrál zásadní roli v prosazení zákona z r. 1819, který dětskou práci v továrnách alespoň částečně omezil.¹⁰¹

New Lanark sloužil jako vzor malých komunit, které si Owen přál založit v rámci svého úsilí o zavedení nové a reformované společnosti. Vzhledem k etablovaným společenským zvykům a tradicím však Owen usoudil, že New Lanark není vhodným místem k testování svých nápadů. Tou dobou se k němu dostala informace o možnosti koupě osady New Harmony v Indianě. Jelikož nad koupí New Harmony stále uvažoval, rozhodl se alespoň působit v Irsku, kde se v roce 1823 pokusil o odstranění bídy pomocí založení různých komunistických kolonií, avšak neúspěšně. V roce 1824 odplul do Ameriky, aby se definitivně rozhodl, zda zakoupí New Harmony či nikoliv. Svůj projekt nakonec opravdu uskutečnil a založil svou ideální vzorovou kolonii. Jednalo se o autonomní komunity dělníků sdružujících 500 až 2000 lidí, včetně veřejných budov, kuchyní, jídelen, škol, kostelů, knihoven atd. Základními principy byly rovnost a autonomie, deklarovaným cílem bylo lepší a důstojnější bytí. Projekt ztroskotal na lidském faktoru. Obyvatelstvo osady tvořila pestrá změť lidí, kterým na ideálech komunistické společnosti nezáleželo. Množily se hádky a komunita v roce 1827 zanikla. Projekt, do kterého Owen vložil vlastní peníze¹⁰², zkrachoval.

Po krachu New Harmony v roce 1828 se vrátil do Anglie, kde založil síť družstev, pak systém pracovních burz a další, avšak bez úspěchu. Svou doktrínu prezentoval v knize *The Book of the New Moral World* (1834-1845). Stal se vůdcem dělnického hnutí a organizoval odborářské akce, po neúspěchu odborové organizace v roce 1834 však tuto oblast opouští. Také další jeho projekty byly neúspěšné.¹⁰³ Owen v nich neúnavně pokračoval a až do konce života věřil v rozum, optimismus a vzdělání. Pokračoval v psaní a přednášení, v roce 1857 dokonce předsedal „Congress

¹⁰¹ V roce 1815 se britský premiér Peel, podporovaný Robertem Owenem, neúspěšně pokusil zavést legislativu zakazující dětem mladším deseti let jakékoli zaměstnání. Pokračoval v kampani uvnitř i vně parlamentu a parlamentní vyšetřování dětské práce v továrnách vedlo k přijetí zákona o továrnách na bavlnu (Cotton Mills Act) v r. 1819. Zákon požadoval, aby žádné dítě mladší devíti let nebylo zaměstnáno v továrnách na bavlnu, přičemž všechny mladší 16 let směly být zaměstnány maximálně 12 hodin. Vážným problémem však zůstaly prostředky k vynucení takové legislativy. Zdroj: UK Parliament – webové stránky britského parlamentu, on-line: <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/livinglearning/19thcentury/overview/earlyfactorylegislation/>

¹⁰² Spolu se skotským filantropem Williamem Maclurem

¹⁰³ KRŠKOVÁ, Alexandra, 2003. Dějiny evropského politického a právního myšlení: (kapitoly z dějin). Vyd.1. Praha: Eurolex Bohemia. S. 420.

of *Advances Minds*“, který se konal v Londýně, a ve svém poslední díle *The Millennial Gazette* o něm obsáhle hovořil. Jeho škola se zvrhla v reakční sektu, na konci života se zabíral mystikou a spiritualismem. Kdysi bohatý podnikatel a filantrop Owen zemřel bez peněz v roce 1858.

Owen sám sebe označil za „mluvčího chudých a nevědomých“, myšlenky o budování socialismu v USA přednášel i americkým prezidentům (Adams, Jefferson, Monroe, Madison).¹⁰⁴

Owen před svou smrtí sám zhodnotil výsledky svého úsilí: „Můj život nebyl marný. Vyslovil jsem důležité pravdy a pokud je svět nechtěl přijmout, bylo to proto, že je nepochopil. Předešel jsem svou dobu.“¹⁰⁵

Owen na rozdíl od Fouriera a dalších utopistů nenapsal žádné klíčové jedno dílo či přesněji utopii, ale publikoval svoje filozofické postoje v početných článcích, spisech, projevech nebo ve svém časopise *The Crisis* (1832), či v rozsáhlých knižních dílech. Mezi nejvýznamnější Owenova díla patří: *O novém pohledu na společnost nebo eseje* (1813, o principu formování lidského charakteru), *Výklad zásad a plánů na vybudování svépomocných osad v tuzemsku* (1841, návod na budování utopických komunit), nebo *Kniha o novém mravním světě* (1842).¹⁰⁶

2.4.1 Zákon a právo

Owen byl utopista, ale byl prakticky zaměřený a byl si vědom, že pro nápravu společnosti jsou nutné legislativní změny. Konstatoval, že stávající zákony jsou nespravedlivé, ba nespravedlnost prosazují a jsou ku prospěchu vládnoucích tříd. Podobně jako More, i on kritizoval příliš přísné tresty udělované i za drobné přestupky.

Jeho úsilí v oblasti práva se soustředilo na navrhování a ovlivňování konkrétních zákonů a oblastí. Hodně známý je jeho do značné míry úspěšný boj za zákonodárné omezení délky pracovní doby. Ve své továrně zkrátil pracovní dobu na 12 hodin, včetně 1 a půl hodiny na oběd. Další oblastí jeho zájmu byla ochrana práce a zlepšení bydlení.

¹⁰⁴ PERNÝ, L. *Před 250. rokem se narodil utopista Robert Owen. Robert Owen o kapitalizme, trhu, filantropii, úžere a nerovnosti*. DAVDVA, 2021, On-line: <https://davdva.sk/robert-owen-o-kapitalizme-trhu-filantropii-uzere-a-nerovnosti/>

¹⁰⁵ KRSKOVÁ, Alexandra, 2003. *Dějiny evropského politického a právního myšlení: (kapitoly z dějin)*. Vyd.1. Praha: Eurolex Bohemia. S. 421.

¹⁰⁶ PERNÝ, L. *Triumvirát utopického socialismu: Charles Fourier, Saint-Simon, Robert Owen*. DAVDVA, 2019. On-line: <https://davdva.sk/triumvirat-utopického-socializmu-charles-fourier-saint-simon-robert-owen/>

Jak zdůrazňuje Lukáš Perný¹⁰⁷, Owen prosadil některé konkrétní legislativní změny: omezení dětské a ženské práce, zkrácení pracovní doby a zasloužil se o reformu vzdělávání: prosadil výchovné osnovy pro dospívající mládež, založil první veřejnou školku na světě, inicioval vznik národního školství a všeobecné školní povinnosti a duální vzdělávání.

Owen už tehdy vizionářský zdůrazňoval potřebu zavedení celonárodního výchovného systému pro chudé. Všeobecná školní povinnost a národní školství byly v Británii realizovány po jeho smrti, v roce 1870.

Jeho aktivita se tedy týkala zejména pracovního práva a sociálních práv, a to v praktické rovině:

- v továrně New Lanark (úspěšně),
- v komunitě New Harmony (neúspěšně),

a v rovině teoretické a zákonodárné:

- působením na parlament, vládu, strany s cílem prosadit konkrétní zákonné úpravy,
- osvětovou činností, od široké veřejnosti po korunované hlavy a prezidenty USA.

2.4.2 Společenské zřízení

Owen se nezabýval vyloženě uspořádáním státu a vlády jako Harrington, a nefantazíroval jako Campanella či Fourier, ale detailně rozpracoval koncept vzorné obce aneb komuny. Nevelká pracovní obec je u něj základní buňkou ideální společnosti. Jeho konečným ideálem je svobodná federace samosprávných obcí, kde v novém mravním světě vyrosté nový člověk. Jeho ideje obsahují silně kolektivistické prvky. Spoléhá se na sílu kolektivu, spolupráci a harmonické soužití. Život má být uspořádán do komun, malých zemědělsko-průmyslových osad, zcela soběstačných. V komunách se žije svorně, spokojeně a svobodně. Jejím základem je společná práce, společný majetek a rovnost práv a povinností.

Owen ve svých dílech popisuje projekt onoho ideálního uspořádání do naprostých detailů, včetně počtů jednotlivých typů budov i s jejich lokací. Společnost se v ní člení do skupin podle věku. Výkonná moc náleží na schůzi zvolené radě, přičemž obec by sestávala ze správních obvodů s volenými správci v čele. Soběstačnost komun je i politická, role ústřední vlády je minimální. Ta by měla na starost zajistit obrannou válku. Tato povinnost však také nebude třeba, až bude panovat

¹⁰⁷ PERNÝ, L. *Před 250. rokem se narodil utopista Robert Owen. Robert Owen o kapitalizme, trhu, filantropii, úžere a nerovnosti*. DAVDVA, 2021, On-line: <https://davidva.sk/robert-owen-o-kapitalizme-trhu-filantropii-uzere-a-nerovnosti/>

rozum a věda po celém světě. Pak bude lidská společnost fungovat jako všezahrnující svobodná federace samosprávných obcí. Owen propaguje družstevnictví jako alternativu k soukromému i státnímu vlastnictví.

Jako prostředek změny vidí reformu prováděnou vládou, iniciativu jednotlivců, činnost dělnických organizací a pracující třídy. Podle jeho slov přeměny mohou provést jenom pracující.

Owen v rámci společenské praxe požadoval:

- stejné podmínky pro rozvoj každého občana,
- dostupné vzdělání (gramotnost a všeobecná, přístupná vzdělanost),
- právo na práci (zaměstnanost),
- bezplatné zdravotnictví,
- využití vědy a techniky ve prospěch kolektivního blahobytu,
- spravedlivé pracovní podmínky (snížení pracovní doby, zákaz zaměstnávání dětí, omezení těžké práce pro ženy),
- veřejné vlastnictví výrobních prostředků
- společné rozdělení kolektivního blahobytu.¹⁰⁸

2.4.3 Forma vlastnictví

Owen počítal se zrušením soukromého vlastnictví, které pokládal za škodlivé. Ve svém ideálním uspořádání chtěl použít stroje a racionalizovat výrobu – výtěžky vědy a techniky by se tak dostaly do vlastnictví všech.

Owen byl zapáleným propagátorem družstevního vlastnictví. Jako opatření před pauperizací, chudobou a nezaměstnaností z automatizace výroby navrhl vědecky řízené, soběstačné a dlouhodobě udržitelné dělnické komuny. Družstevní obce by postupně vstupovaly do soutěže se starým režimem. Práce, půda a kapitál by v družstevním systému dokázaly vyživit podle Owena čtyřnásobně více lidí.¹⁰⁹ Dalším Owenovým snem bylo, že lze dosáhnout shody zájmu pracujících a zaměstnavatelů.

Owen stavěl na učení klasické politické ekonomie. Negativní sociální důsledky rozvoje kapitalismu chtěl eliminovat výstavbou socialistické společnosti, založené na federaci

¹⁰⁸ PERNÝ, L. *Triumvirát utopického socializmu: Charles Fourier, Saint-Simon, Robert Owen*. DAVDVA, 2019. On-line: <https://davdva.sk/triumvirat-utopickeho-socializmu-charles-fourier-saint-simon-robert-owen/>

¹⁰⁹ PERNÝ, L. *Pred 250. rokmi sa narodil utopista Robert Owen. Robert Owen o kapitalizme, trhu, filantropii, úžere a nerovnosti*. DAVDVA, 2021, On-line: <https://davdva.sk/robert-owen-o-kapitalizme-trhu-filantropii-uzere-a-nerovnosti/>

družstevních osad (výrobně-spotřebních jednotek). Veškerí praceschopní členové by pracovali společně a výstupy by se dělily podle potřeb. Směna měla probíhat pouze mezi družstvy a spočívat na práci vyjádřené ve zboží.

V roce 1832 založil v Londýně směnnou banku, která měla odstranit peněžní systém, který je podle Owena pouze nástrojem k šíření pracujících. Banka zkrachovala po necelých dvou letech fungování. Ve stejném roce se rozpadl další Owenův projekt – Velká unie výrobců, a to po necelém roce od jejího založení.¹¹⁰

Owen je dodnes pokládán za otce družstevnictví a hlásí se k němu např. britská středově levicová strana Co-operative Party, která se odvolává na jeho slova, jež jsou přímo ideovým programem: „Vím, že společnost může být vytvořena tak, aby existovala bez zločinu a bez chudoby, kde lidé mají výrazně lepší zdraví a bída je jen malá, pokud vůbec nějaká, a kde inteligence a štěstí jsou stonásobně zvýšeny; a v tuto chvíli nezasahuje žádná překážka – kromě nevědomosti –, která by zabránila tomu, aby se takový stav společnosti stal univerzálním“.¹¹¹

2.4.4 Postavení jednotlivce

Owenův koncept postavení jednotlivce ve společnosti je kolektivistický. Osobní zájmy se musí slučovat se společnými. Odmítá individualismus, z něhož pochází bída a kriminalita a který rozděluje společnost. Jeho cílem není nic menšího než „zrod nového člověka“.¹¹² V rámci tohoto úsilí projevuje laskavý paternalismus. Mnozí vrstevníci, a nejen oni, pochopitelně viděli v Owenovi diktátora.

Pozitivním bodem bezpochyby je Owenova podpora všeobecného vzdělání.

Pokud jde o náboženství, byl pro neomezenou svobodu vyznání, bez pověr a bez nesnášenlivosti.

V rámci organizace komun měl Owen, jak už bývá utopistům vlastní, sklon řídit každodenní život lidí do posledních detailů. Zajímavý byl například jeho názor na odívání, což byla jedna z mnoha oblastí, v níž chtěl vymýtit staré, tedy směšné a absurdní zvyky. Zřejmě největším prohřeškem byl zvyk se v zimě co nejtepleji obléknout přesto, že se otužování ukázalo jako velice prospěšné. V novém společenském systému by bylo nutno podobným prohřeškům zabránit

¹¹⁰ NIKODYM, T. Z knihovničky utopického socialismu III: Robert Owen.2014. On-line: <https://www.mises.cz/clanky/z-knihovničky-utopického-socialismu-iii-robert-owen-1442.aspx>

¹¹¹ Britská Co-operative party, webová stránka, on-line: <https://party.coop/2021/05/14/remembering-robert-owen-the-father-of-co-operation/>

¹¹² OWEN, R. *Výbrané spisy*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury v Praze, 1960, s. 25.

a odívání řádně naplánovat. Owen vyzdvihnul Římany a skotské horaly, což byly prý jediné národy, které dokázaly zavést národní kroje, které byly nejenom účelné, ale také malebné. Střih těchto oděvů dodával postavě síly a mužné krásy. Owen dále vyzpozoval, že sexuální jemnocit a slušnost je typický pro národy, které mají ve zvyku svá těla více odhalovat. Nově navržený oděv by tak měl být kombinací obojího. „V přítomném případě doporučuje [váš referent Owen], aby chlapci nových osadníků byli oděni způsobem poněkud připomínající římský a horalský úbor, aby údy nebyly stěsnány, vzduch mohl cirkulovati přes každou část těla a byli vycvičeni k dosažení síly, činnosti, urostlé postavy a zdraví.“ Totéž by samozřejmě platilo i pro dívky.¹¹³

2.4.5 Vynucování práva

Owenovi jako utopickému socialistovi se přičií násilí a věří v dobrovolnost osvětleného, humánního, racionálního jednání. Spíše než o vynucování práva u něj lze hovořit o motivačních metodách, které mimochodem v mnoha ohledech předznamenávají ty, které známe dnes, včetně velkého důrazu na veřejné mínění.

Owen byl zděšen stavem práva v současné Británii a ve svých pracích plamenně brojil například proti nepřiměřeným trestům, udělovaným prostým lidem: „Máme tedy dělati zákony na věznění a deportaci, máme odsuzovat na smrt lidi, kteří nám ukradli pár šilinků a způsobili škodu na domácích zvířatech nebo třeba jen na větvi stromu?“¹¹⁴. Odsuzuje právo, které straní bohatým a vládnoucím vrstvám a nebrání tomu, aby „v honbě za ziskem olupovaly jiné“. Podobné zděšení vyjadřuje, když popisuje své dojmy z návštěvy věznice, kde viděl „hocha pouze šestnáctiletého v dvojích okovech!“¹¹⁵ Věřil v edukaci a převýchovu, aby se lidé dopouštěli méně zločinů. Typické pro Owena je, že nejen popisuje nepravosti světa, ale vytrvale apeluje na parlament a vládu, aby podnikly kroky pro nápravu. Také zdůrazňuje, že zákony by měly být vydávána „na základě prevence, pod vlivem vytrvalé, cílevědomé laskavosti...“¹¹⁶

Tajemství Owenova podnikatelského úspěchu v New Lanarku spočívalo mimo jiné v disciplíně a organizaci. Například se pravidelně a veřejně oceňoval pracovní výkon. Veřejné oceňování probíhalo pomocí dřevěných bloků, které měli zaměstnanci nad sebou. Každý blok měl na straně různé barvy, které se měnily v závislosti na výkonu. Například již zmíněný alkoholismus

¹¹³ NIKODYM, T. Z knihovničky utopického socialismu III: Robert Owen.2014. On-line: <https://www.mises.cz/clanky/z-knihovnicky-utopického-socialismu-iii-robert-owen-1442.aspx>

¹¹⁴ OWEN, R. Vybrané spisy. Praha: Státní nakladatelství politické literatury v Praze, 1960, s. 46.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 77.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 78.

byl řešen pokutováním osob pod vlivem alkoholu na veřejnosti. Na dodržování disciplíny dohlížely výbory volené samotnými obyvateli městečka.

Závěrem

Utopičtí socialisté obecně se vyznačují mj. tím, že věří v možnost změnit člověka tím, že mu poskytnou lepší vzdělání, důstojnější životní podmínky a přesvědčí ho o potřebě změny v zájmu obecného blaha. Tím, že změní člověka, změní společnost. Násilné prostředky jim jsou cizí.

Owen, který jako jediný z nich některé své ideje úspěšně uskutečnil, je pokládán za otce britského socialismu a za zakladatele družstevnictví. Pakliže je zařazován mezi vizionáře, je pokládán též za politického myslitele a v prvé řadě za sociálního reformátora¹¹⁷, který podporoval utopické komunity. Existují jakoby dva Roberti Oweni – průkopník socialismu (New Lanark) a utopista (New Harmony), a „Důležitost Owenova života a učení nespočívá v jeho sociální filozofii, která byla nhrubo udělaná a již zastaralá, ale v praktickém úspěchu jeho experimentů jako modelového zaměstnavatele a jeho záblesky sociální intuice, díky nimž, jako inspiraci, viděl potřeby své doby.“¹¹⁸

Owenovo dílo ovlivnilo další generace nejen utopických myslitelů.

Oproti ostatním utopistům, jimiž se tato práce zabývá, představuje Owen výjimku v tom smyslu, že nese-psal žádný vyloženě utopický román, ale z hlediska předmětu této práce – tedy právních aspektů utopií – je jeho dílo a činnost vysoce relevantní. Vidíme u něj poprvé, jak byla nějaká utopická vize opravdu realizována ještě za života svého autora, a to nikoliv zcela neúspěšně. Dále je třeba zdůraznit jeho významný vliv na právo své doby, zejména v oblasti pracovního a sociálního práva. Dědictví Roberta Owena bylo dokonce zařazeno na seznam UNESCO v souvislosti s městečkem New Lanark, které bylo v roce 2001 prohlášeno za světové kulturní dědictví zejména z důvodu působení tohoto myslitele.¹¹⁹

¹¹⁷ Encyklopedia Britannica, on-line: <https://www.britannica.com/biography/Robert-Owen>

¹¹⁸ SIMÉON, Ophélie, 2012. Robert Owen: The Father of British Socialism? *Books and Ideas, Collège de France*. Dostupné z: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01574714>.

¹¹⁹ Webové stránky UNESCO mimo jiné uvádějí (vlastní překlad): „New Lanark je malá vesnice z 18. století zasazená do nádherné skotské krajiny, kde filantrop a utopický idealista Robert Owen na počátku 19. století vybudoval vzorovou průmyslovou komunitu. Impozantní budovy továrny na bavlnu, prostorná a dobře navržená dělnická obydlí a důstojný vzdělávací institut a škola dodnes svědčí o Owenově humanismu.“ On-line: <https://whc.unesco.org/en/list/429/>

2.5 Étienne Cabet a *Cesta do Ikarie*

Étienne Cabet (1788–1856), vystudovaný právník, byl francouzský politický myslitel, který sám sebe jako první v roce 1840 definoval jako komunistu¹²⁰. Byl zastáncem určité formy křesťanského, nenásilného komunismu. Je řazen mezi utopické socialisty. Známy je zejména tím, že napsal vizionářský popis ideálního města v románu *Cesta do Ikarie* a v roce 1848 v USA založil stejnojmennou utopickou komunitu, tedy pokusil se (byť nepříliš úspěšně) sám uvést svou teorii v praxi.

Narodil se jako syn bednářského mistra v městě Dijon, nějakou dobu byl učitelem a poté vystudoval práva. Právní praxi se věnoval bez velkého nadšení, neboť ve skutečnosti ho zajímala hlavně politika. Jeho postoje ve prospěch Napoleona během „Sta dní“ (1815) ho přinutily uprchnout z rodného města a uchýlit se do Paříže. Díky svým konexím a četbě si postupně vytvořil doktrínu, kterou šířil v četných publikacích. Jako kritik restaurace Bourbonů byl aktivní během červencové revoluce v roce 1830, díky čemuž se stal generálním prokurátorem na Korsice a pak poslancem, a jeho názory se postupně radikalizovaly.¹²¹ V roce 1833 založil noviny *Le Populaire*, ale následující rok byl obžalován z velezrady a musel kvůli svým republikánským myšlenkám odejít do exilu do Anglie. Po návratu do Paříže vydal *Dějiny francouzské revoluce z let 1789 až 1830* a své nejslavnější dílo, utopický román *Cesta do Ikarie* (1840)¹²², založený na myšlenkách společenství vlastnictví, vlády lidu a centrální organizace, které si přeje prosazovat nenásilnou formou. Cabet, ovlivněný staršími utopisty, zejména Thomasem Morem a také Rousseauem, Robespierrem a Owenem, v něm vyjadřuje názor, že absolutní rovnost a bratrství přirozeně vedou ke komunismu, aneb společenství vlastnictví.

Cesta do Ikarie je detailně rozpracovaný, typicky utopický projekt, který ve své době – v polovině 19. století – i později inspiroval celou řadu lidí a myslitelů s komunistickým cítěním. Je to utopie, která již reaguje na rozvíjející se kapitalismus a pokračující vědecký a technický pokrok, zatímco společenské zřízení zůstávalo v zajetí konzervatismu.

¹²⁰ Francouzsky „*Comment je suis communiste*“, „Jsem komunistou“, kniha vydaná v roce 1840.

¹²¹ Encyklopedie Universalis.fr, on-line: [https://www.universalis.fr/encyclopedie/etienne-cabet/#:~:text=CABET%20%3%89TIENNE%20\(1788%2D1856\)&text=Jeune%20avocat%2C%20issu%20d'une,Vente%20supr%3%AAme%2C%20sous%20la%20Restauration.](https://www.universalis.fr/encyclopedie/etienne-cabet/#:~:text=CABET%20%3%89TIENNE%20(1788%2D1856)&text=Jeune%20avocat%2C%20issu%20d'une,Vente%20supr%3%AAme%2C%20sous%20la%20Restauration.)

¹²² Francouzsky *Voyage en Icarie*, česky vydáno v roce 1950.

Knihy zaznamenala obrovský úspěch a dočkala se několika vydání. Jeho myšlenky rezonovaly především v průmyslových městech a získaly si tisíce příznivců.

V roce 1846 zveřejnil *Skutečné křesťanství podle Ježíše Krista*, v němž naznačil paralelu mezi svou činností a konáním Ježíše. Hlásá bratrství a slibuje dosažení štěstí mírumilovnými prostředky. Cílem tohoto duchovního náboje bylo si získat sympatie a podporu lidových vrstev.¹²³

Vedle toho byl Cabet zakladatelem křesťansko-komunistického Ikarského hnutí, které iniciovalo vznik komunit v USA, tedy v Novém světě, zemi svobody, poskytujícím lepší možnosti než Francie, obzvláště v období restaurace. Navíc toto hnutí bylo odmítáno jak levicí, tak pravicí. Ikarské hnutí usilovalo o zavedení ekonomických a sociálních teorií do praxe prostřednictvím komunitarismu.¹²⁴ Článek *Allons en Icarie* (Pojďme do Ikarie), ve kterém vybízel své přívržence k založení komun v USA, Cabet napsal v květnu 1847. Myslel si tehdy, že se první výpravy zúčastní deset až dvacet tisíc dělníků a že brzy poté dosáhnou počtu jednoho milionu¹²⁵, že vzniknou celá nová města, průmyslové závody apod.

Když Cabet ohlásil svůj cíl zakládat kolonie, pro svou myšlenku získal i Owena, s nímž se setkal v Londýně roku 1847 a který mu poradil založit komunitu v Texasu. S cílem uvést své myšlenky do života vyslal první osadníky do Texasu v roce 1848, což dopadlo katastroficky (mj. z důvodu nezdravého podnebí), a v roce 1849 se sám vylodil v New Orleans a přesvědčil 485 osadníků, aby ho následovali. Společně dorazili do Illinois do opuštěného městečka Nauvoo, které předtím založili mormoni. Podnebí zde bylo zdravé a země úrodná. Během valné hromady v únoru 1850 kolonisté odhlasovali definitivní ustavení ikarské komunity. Komunita prosperovala a osadníci, francouzští i američtí, tam přicházeli až do prosince 1855, členů bylo okolo pěti set. Podmínkou přijetí bylo, aby každý člen daroval komunitě finanční částku.

I přes dosti katastrofální organizaci se Ikařanům podařilo vybudovat bydlení pro členy komunity a školu pro děti ve věku od 4 do 14 let. Celkově Ikarie žila částečně soběstačně. Pšenici, kukuřici, brambory a zeleninu produkovali a konzumovali členové komunity, kteří měli také dobytek. Osadníci si sami vyráběli nábytek, různé předměty a potřebné náčiní, a spokojili se s tím, že část své úrody prodali na místním trhu. Vzhledem k tomu, že rozpočet byl systematicky

¹²³ MASSON, R. *Une expérience de socialisme utopique en Amérique : Étienne Cabet et la cité d'Icarie*. Comptoir.org, francouzský on-line magazín podporující myšlenky socialismu a nerůstu, 2015, on-line: <https://comptoir.org/2015/02/11/experience-socialisme-utopique-en-amerique-etienne-cabet-et-la-cite-dicarie/>

¹²⁴ PERNÝ, L. *Étienne Cabet a Robert de Lamennais, utopickí socialisti 19. storočia*, 2019. on-line: <https://davdva.sk/etienne-cabet-a-robert-de-lamennais-utopicki-socialisti-19-storocia/>

¹²⁵ Anglická Wikipedia, <https://en.wikipedia.org/wiki/Icarians>

nevyvážený, komunita a všichni její členové žili v trvalé chudobě. Tento nelehký každodenní život však provázal mimořádně bohatý kulturní život, pořádány byly festivaly, koncerty, divadelní představení. Hudební večery byly otevřeny dokonce i americkým sousedům. Osada také odebírala četné republikánské noviny a měla knihovnu se 4000 svazky.

Ikarie měla být nejen hospodářským pokusem, ale především laboratoří demokratické a republikánské praxe. Komunita, jejímž předsedou byl Étienne Cabet, měla ústavu a šestičlenné vedení, které bylo dvakrát ročně obnovované. Během každé valné hromady byli vedoucí vyzýváni k odpovědnosti za svůj mandát a museli odpovídat na dotazy. Valná hromada byla plně suverénní. Panovala snaha o jednomyslnost a debaty byly často dlouhé a vyhrčené.

Práce byly rozděleny podle pohlaví (muži pracovali jako kováři, tesaři či zedníci, ženy jako kuchařky, švadleny apod.). U Ikařanů vládla rovnost pohlaví ve smyslu rovných příležitostí v hlasování a účasti na komunitních shromážděních. Vyznávali specifické deistické náboženství, jehož základem byla Cabetova kniha *Skutečné křesťanství*. Manželství bylo silně podporováno. Také byla podporována kultura. V komunitě byla všude přítomna hesla o rovnosti, svobodě, jednotě, „každému podle jeho potřeb“ či „vše pro každého.“¹²⁶

Atmosféra mezi členy komunity se začala zhoršovat, když Cabet začal ode všech vyžadovat dodržování strohé morálky. Tento pokus o reformu, který zahrnoval zákaz tabáku a alkoholických nápojů, byl považován za nepřijatelný útok na svobodu členů komunity. Cabet zkoušel prosadit svá rozhodnutí autoritativně a neváhal vyhnat všechny, kteří s ním nesouhlasili. Situace se zvrhla v násilné střety.¹²⁷ Tato krize vyvrcholila povstáním části osadníků a skončila odchodem Cabeta v říjnu 1856, doprovázeného 75 muži, 47 ženami a 50 dětmi do Saint-Louis v Ohio. Právě tam Cabet v listopadu téhož roku umírá na mrtvici.¹²⁸

¹²⁶ PERNÝ, L. *Étienne Cabet a Robert de Lamennais, utopický socialisti 19. století*, 2019. on-line: <https://davdva.sk/etienne-cabet-a-robert-de-lamennais-utopicky-socialisti-19-stoleti/>

¹²⁷ MASSON, R. *Une expérience de socialisme utopique en Amérique : Étienne Cabet et la cité d'Icarie*. Comptoir.org, francouzský on-line magazín podporující myšlenky socialismu a nerůstu, 2015. On-line: <https://comptoir.org/2015/02/11/experience-socialisme-utopique-en-amerique-etienne-cabet-et-la-cite-dicarie/>

¹²⁸ Po rozdělení komunity se ti, kteří se postavili Cabetovi, rozhodli opustit Nauvoo a usadili se v Iowě v Corningu. Osadníci zde žili v naprosté izolaci ztraceni uprostřed prérií, bez jediné silnice nebo železniční trati v blízkosti. Přežívali, ale díky tvrdé práci se situace nakonec zlepšila. Na konci roku 1860 bylo obděláváno téměř 150 hektarů, které produkovaly dostatečné množství kukuřice, ovesa, sena, másla a vlny. Byly zakoupeny nové zemědělské stroje a stádo se rozrůstalo. Paradoxně tento úspěch souvisel s vypuknutím občanské války, protože možnost prodat část produkce vojsku zajistila ekonomické přežití komunity.

Ikarské kolonie vznikly v Illinois, Missouri, Iowě a Kalifornii, kde poslední z nich byla rozpuštěna v roce 1895. Šlo o vůbec nejdéle trvající experiment komunitárního života v historii USA. Oproti původním cílům se však jednalo o dokonalé fiasko.

V oblasti realizace komunistických vizí byl Cabet výrazně méně úspěšný než v oblasti jejich teorie, jak ji vylíčil ve svém utopickém románu *Cesta do Ikarie*.

Ostrov popsany v románu je ztělesněním ideální republiky, kde se demokratické zřízení zakládá na vědě, rovnosti a neexistenci soukromého vlastnictví.

Cabet je podobně jako Owen a Fourier příznivcem utopického univerzalizmu, ke kterému může dojít cestou zřizování komunit a je vůbec prvním utopistou, který zná a reflektuje celé předchozí dějiny sociálního utopismu. Dokonce si uvědomuje univerzální rozměr tohoto fenoménu: Ikarii spojuje se slovy Eden, Elyseum, nový ráj pozemský, země zaslíbená, tedy slovy, která evokují antropologickou podstatu utopie.¹²⁹ Cabet byl přesvědčený, že neúspěch Francouzské revoluce byl způsoben excesy revolucionářů vůči odpůrcům revoluce, a odmítal, aby zastánci republiky upadli zpět do cyklu provokací a represí svých nepřátel. Svoje dílo *Cesta do Ikarie* zjevně vydal s cílem přesvědčit lidové vrstvy, že k revolučnímu násilí existuje alternativa.

Román je rozdělen do tří knih. Děj *Cesty do Ikarie* (celý název je *Plavby a dobrodružství lorda Williama Carisdalla v Ikarii*) je typicky žánrový, připomíná *Utopii*, *Sluneční stát* a *Novou Atlantidu*, ale v novém romantickém hávu. Dílo je psané formou cestopisu, který začíná tím, že jistý mladý, bohatý a scestovalý anglický šlechtic, lord William Carisdall, přítel La Fayette, se dozví o zemi zvané Ikarie, kterou se rozhodne navštívit.

V první knize o 24 kapitolách Cabet popisuje jeho cestu lorda Williama Carisdallea do Ikarie a jeho zážitky a poznatky. Poloha Ikarie není nijak více přiblížena než, že se nachází čtyři měsíce cesty z Londýna. V Ikarii se mluví ikarsky, což je univerzální a gramaticky snadný jazyk. Hlavním městem je Ikara. V ní se lord Carisdalle ubytoval v hotelu pro cizince, který na jednom místě sdružuje všechny cizince.¹³⁰

První část popisuje životní styl obyvatel, vynálezy, architekturu, družstevní průmysl, vzdělávání a morálku ideálního ostrova, kde vše funguje jako hodinky na základě plánované ekonomiky. Cabet zkoumá míru štěstí komunity, politické svobody a rovnosti mužů a žen

¹²⁹ PERNÝ, L. *Étienne Cabet a Robert de Lamennais, utopickí socialisti 19. století*, 2019. on-line: <https://davdva.sk/etienne-cabet-a-robert-de-lamennais-utopicki-socialisti-19-stoleti/>

¹³⁰ CABET, E. *Cesta do Ikarie*. Praha: Orbis, 1950, IV. kapitola.

v politických právech. Na ostrově existuje kolektivní vlastnictví výrobních prostředků, společenská organizace práce a výroby.

Druhá část o 13 kapitolách popisuje dějiny Ikarie a plynule přechází k popisu dějin Velké francouzské revoluce a následujícího vývoje do 30. let 19. století (kapitola VII.), zaznamenání myšlenek filozofů a myslitelů, kteří hájili stejné zásady jako Cabet (kapitoly IX. a X.), až k vytvoření světové organizace pro šíření ikarských ideálů (kapitoly XII. a XIII.).

Ve třetí knize, která je již dost stručná, nabízí doslov a shrnutí zásad ikarského společenství.

Paralela s francouzskou historií je zjevná. Ještě během 18. století byla Ikarie tradiční monarchií, avšak za svou existenci prošla dvaceti krvavými revolucemi, které na různě dlouho zavedly vlády aristokracie, demokracie, diktatury, konstituční monarchie a teokracie.¹³¹ Před revolucí měla Ikarie 25 milionů obyvatel, z nichž bylo 99,9 % chudých. 25 000 nejbohatších vlastnilo více než 99,9 % nejchudších a drželo všechna politická práva.¹³²

Ikar vedl lidovou revoluci, kterou pod hesly *svrchovanosti lidu, všeobecného hlasování, rovnosti, bratrství a společného štěstí*, dovedl k vítězství. Ihned poté vyhlásil diktaturu a sám sebe prozatímním diktátorem, a to do prvních národních voleb. Vydal edikt o odzbrojení nepřátel a současně o příslibu amnestie, poté byly vypsané volby do Národního zastupitelstva. Téhož dne byla zřízena ústavní komise, která jednala na základě Ikarových idejí. Současně bylo prohlášeno padesátileté přechodné zřízení, než bude dosaženo ideálního státu.¹³³ Volební účast byla de facto povinná. Po ustavení lidového zastupitelstva se Ikar vzdal titulu diktátora. Zastupitelstvo mu okamžitě přiřklo titul obnovitele vlasti a jmenovalo jej prozatímním prezidentem. Prvním schváleným zákonem zastupitelstva byla padesátiletá cesta k společenství vlastnictví.¹³⁴

Proti revoluční Ikarii stanuly armády okolních monarchií, avšak Ikarie ve válce s nimi zvítězila, Ikar byl opět jmenován diktátorem, po vítězné válce odmítl jmenování doživotním diktátorem a spokojil se s postem předsedy výkonné moci.¹³⁵ Poté nastala éra rokování a diskusí s lidem o novém zřízení; debaty a metodu přesvědčování Cabet ostatně prosazoval obecně. Pro kompletní reformu bylo v rámci zastupitelstva zřízeno 15 hlavních výborů (každý 133 členů) a 60

¹³¹ CABET, E. *Cesta do Ikarie*. Praha: Orbis, 1950, s. 136.

¹³² Tamtéž, s. 139.

¹³³ Tamtéž, s. 159.

¹³⁴ Tamtéž, s. 162.

¹³⁵ Tamtéž, s. 167.

podvýborů (každý 33 členů). Současně byl zřízen statistický úřad, který měl zapsat veškerý soupis obyvatel, majetku a zdrojů, a tím dopomoci centrálnímu plánování. Poté ušlechtilý Ikar umírá.

Třetí část knihy se věnuje historii komunistického a sociálního myšlení od Platóna po slavné utopisty a revolucionáře. Cabet zdůrazňuje jejich přínos v dějinách sociálního myšlení a podrobně popisuje dílo Konfucia, Ježíše Krista, Thomase Mora, Rousseaua, Mablyho, Condorceta, Robespiera, Diderota, Babeufa¹³⁶, Buonarottiho, Saint-Simona, Fouriera, Owena, Lamennaise a dalších. U všech těchto osobností nachází silnou kritiku vlastnictví, téma, které je červenou nití jeho díla.

Celkově je *Cesta do Ikarie* plamenným, až exaltovaným manifestem za vládu lidu a nastolení společenství.

2.5.1 Zákon a právo

Právem a zákony se Cabet zabývá velmi obsáhle, a to jak z praktického, tak z teoretického hlediska. Jako právník a bývalý prokurátor Korsiky právo bezpochyby dobře znal, jeho koncepty pro Ikarii jsou však postavené na zcela jiných, idealistických základech.

Velkým tématem je u něj přirozené právo, jemuž říká také „božské“, a pokládá jej za práva udělená přírodou nebo „božstvem“. Patří mezi ně právo na existenci a právo užívat všech fyzických a rozumových schopností. Právem na existenci Cabet rozumí „právo na užívání všeho dobra stvořeného přírodou k výživě, ubytování a oblékání a právo bránit se jakémukoliv útočníkovi“¹³⁷ – zde je vidět typický projev jeho idealismu s křesťanským nábojem.

Dále jmenuje sociální aneb lidská práva, která definuje jako práva daná společností nebo definovaná lidmi. U nich zdůrazňuje, že všichni lidé mají stejná přirozená práva a jsou navzdory rozdílům rovnocenní.

Právo ve smyslu spravedlnosti a přirozených práv je u Cabeta řešeno obsáhle, na druhou stranu se však autor raduje z neexistence sbírek zákonů, zákonů o majetku, prodeji, hypotékách, směnkách či úpadcích. Není zde trestního zákoníku ani sbírek trestního a občanského práva. Není

¹³⁶ Pokládám za vhodné v kontextu této práce zdůraznit jméno G. Babeufa (1760–1797), jednoho z předchůdců utopických socialistů a propagátora rovnostářských myšlenek, který byl prvním filozofem komunismu a zastával názor, že všichni mají nárok na rovný podíl všech statků. Jako radikální revolucionář byl podobně jako Robespierre popraven.

¹³⁷ CABET, E. *Cesta do Ikarie*. Praha: Orbis, 1950, s. 265.

zapotřebí právníků, jež Cabet líčí jako „karikatury a masky v černém šatu, (...) tyto sbory černých harpyjí s křivými prsty, tato hejna hladových krkavců již v ikarském ráji nevidíme!“¹³⁸

Co se týče soudnictví v Ikarii, jeho hlavní principy jsou následující:

- V Ikarii existuje soudnictví, ale soudí především lid, a to mírně.
- Existuje mnoho zákonů, ale jen málo právníků.
- Ikařané se nesoudí, protože nikdo nepáchá zločiny.

2.5.2 Společenské zřízení

Ikarská společnost se zakládá na principech společenství vlastnictví, občanské rovnosti, rovnosti v majetku (odstraněním extrémů, tj. chudoby a nadbytku), lidové demokracie, komunalismu, mírumilovnosti, unifikace, kolektivismu, centrálního plánování. Veškeré fungování obce je vedeno vůlí lidu.

Vedle lidských práv se Cabet zabývá také povinnostmi. Všichni lidé mají práva, a tedy i povinnosti, a pakliže mají stejná práva, také povinnosti musí mít stejné. I zde je znát křesťanský étos, kdy hlavní lidskou povinností je „milovat své bližní jako bratry“ a je parafrázováno křesťanské učení „nečinit druhému, co nechceme, aby bylo činěno nám“.¹³⁹

Dalšími pojmy, jež lze vnímat z právního i filozofického pohledu a jimiž se Cabet zabývá, je společnost, svoboda a dobrovolnost, společný zájem, rodina, manželství, politické zřízení, politická rovnost, lid, výraz všeobecné vůle a další. Tyto i další pojmy definuje formou přehledu pojmů¹⁴⁰.

Pokud jde o politický systém, je pojat v duchu přímé demokracie a zakládá se na systému tří mocí: moci zákonodárné, výkonné a soudní.

Zákonodárnou moc provádí lid jako svrchovaný vládce. Vše je konáno lidem a pro lid. Tato moc stanoví svrchovanost, spravuje a řídí vše pomocí zákonů. Zákony jsou projednávány a vypracovávány lidem zvolenými zástupci a potom podrobeny schválení lidu.

Hlavním politickým tělesem v zemi je Národní zastupitelstvo. Skládá se ze 2000 poslanců volených na dva roky, s každoroční poloviční obměnou. Volby se konají vždy 1. dubna na základě kandidátních listin. Poslanci současně vykonávají i lokální či provinční funkce. Lid je přirozeně vybírá z nejlepších občanů. Zastupitelstvo nelze rozpustit. Zasedá na devět měsíců v Národním

¹³⁸ CABET, E. *Cesta do Ikarie*. Praha: Orbis, 1950, s. 78.

¹³⁹ Tamtéž, s. 276

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 270.

paláci. Zasedání sledují diváci na galerii pro 6000 osob. Hlasuje se pomocí postavení se (při souhlasu) či sezením (při nesouhlasu). Účast poslanců je povinná a přísně kontrolovaná. Má patnáct hlavních výborů a šedesát podvýborů.¹⁴¹

Dalším tělesem je lidové shromáždění. Existuje několik úrovní shromáždění, lid si sám rozhoduje o svých obecních záležitostech v prostém obecním shromáždění. Nejsou tedy voleni zástupci obcí. Lid se schází každých deset dní. Tato zasedání se všude konají ve stejný den a ve stejný čas.¹⁴² Vše je zařízeno tak, aby nikdo nechyběl, tedy nebyl ochuzen o své volební právo.

Výkonná moc, výslovně podřízená zákonodárné moci, je prováděna velkým množstvím volených, dočasných a odpovědných úředníků. Vykonává ji výkonný sbor. Ten má ve svém čele prezidenta výkonného sboru a skládá se z šestnácti generálních exekutorů (ministři). Jsou voleni na dva roky s každoroční poloviční obměnou stejně jako Národní zastupitelstvo. Výkonný sbor je plně odpovědný zastupitelstvu. Vzhledem k tomu, že v Ikarii je sto provincií a tisíc obcí, existuje jeden národní výkonný sbor, sto provinčních a tisíc obecních.¹⁴³

Cabet se narodil od mnoha svých předchůdců blíže zabývá nejen tím, jak má ideální uspořádání státu vypadat, ale také tím, jak jej dosáhnout. Typické pro něj je v této věci odmítání násilí. V *Ikarii* sice bylo zřízeno nastoleno revolucí, Cabet však jasně požaduje reformu. Vysloveně si nepřejí násilí a upřednostňuje dlouhodobou vizi: „...mám raději společenství, které začne až za 10 let s osvíceným lidem, než společenství, které začne v jednom roce s lidem příliš nevyhraněného mínění.“¹⁴⁴

Cabet zachovává rodinu, čímž se liší od radikálních rovnostářů jako Platón, Campanella či Fourier a spojuje ho např. s Morem a Bolzanem, a naopak ji vyzdvihuje. Všechny rodiny dohromady tvoří velkou rodinu, jejíž členy spojuje pouto bratrství.¹⁴⁵ Cabet zde používá slova „soudruzi, občané“. Autoritou jsou starší členové rodiny, takže komunita nese prvky gerontokracie a sofokracie.

Práci se Cabet obsáhle (ostatně jako všemu) věnuje v X. kapitole zvané Práce – průmysl. Práce je v *Ikarii* povinná, je organizovaná a podobně jako u Mora jsou povolání stejně vážená. Cabet zde vyprojektoval ideál zrušení rozdílu mezi duševní a fyzickou prací, drahý marxistům.

¹⁴¹ CABET, E. *Cesta do Ikarie*. Praha: Orbis, 1950, s. 95–97.

¹⁴² Tamtéž, s. 106–107.

¹⁴³ Tamtéž, s. 112.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 251.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 39.

Zrušeny jsou třídní předsudky, zavedena je vynikající státní zdravotní a sociální péče (pochopitelně bezplatná), muži pracují od 18 do 65 let, ženy do 50 let. Funkcionáři dílen jsou voleni přímo dělníky, čímž Cabet předpověděl tzv. ekonomickou demokracii¹⁴⁶. Na ostrově neexistuje poddanství a služebnictvo. Podobně jako například Fourier také Cabet volá po práci, která je přitažlivá, čistá, příjemná a nenamáhavá, krátká a usnadňovaná stroji. Pracovní doba trvá v létě 7 hodin a 6 v zimě, s cílem dalšího zkracování díky strojům a vědeckému pokroku. Vše je opět promyšleno de detailů a Ikarie je v teorii ztělesněný „ráj“.

2.5.3 Forma vlastnictví

Cabet vysvětluje, že příroda rozdělila zem mezi lidi, tedy dala ji celému lidskému rodu, a tudíž nezavedla vlastnictví.¹⁴⁷ Lidem umožnila užívat dobrodiní přírody, jak chtějí, buď zavedením vlastnictví, nebo formou společenství. Každý má právo na stejný díl, ale platí pravidlo každému podle jeho potřeb – „Ten, kdo potřeboval dvakrát více potravy k nasycení, měl právo vzít si dvakrát víc, bylo-li jí dost pro všechny“¹⁴⁸ Ve věci dělby vlastnictví zavádí poněkud složitou logiku a argumentaci pro stanovení, co je „skutečné dělení“ mezi lidi, „právo prvního zabírajícího“ a „přirozená spravedlnost“, kde řeší také pojmy jako „nadbytek“ a „nutnost“, které budou zajímat marxisty. To vše souvisí s „bezprávím“.

Cabet dochází k závěru, že bezpráví nelze odstranit jinak než zrušením soukromého vlastnictví a nastolením společenství majetku, tedy komunismu.

Argumentaci proti hromadění majetku Cabet příznačně opírá také o učení Ježíše Krista a o známé tvrzení, že „spíše projde velbloud uchem jehly, než bohatý do království nebeského“.¹⁴⁹

Soukromé vlastnictví je pro Cabeta z morálního hlediska příčinou zla. Bude-li odstraněno, nastane spravedlnost. Ve své argumentaci se odvolává na starší utopisty a filozofy obecně a uvádí mj. příklad Sparty: „Dějiny Sparty dokazují, že štěstí můžeme nalézt jen ve společenství statků, a že vlastnictví musíme považovat za prvotní příčinu nerovnosti bohatství a stavu a tím i všeho zla...“¹⁵⁰

V Ikarii pochopitelně také nejsou peníze.

¹⁴⁶ CABET, E. *Cesta do Ikarie*. Praha: Orbis, 1950, s. 70.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 265.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 266.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 271.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 215.

Zároveň ale Cabet, věrný svému ušlechtilému křesťanskému pojetí, odmítá násilné vyvlastňování: „Jsem do hloubi duše přesvědčen, že z násilného útoku na vlastnictví může vzejít jen válka a pohromy pro chudé jako bohaté“.¹⁵¹ Přeje si – řekli bychom, zcela utopicky – aby přechod vlastnictví proběhlo v budoucnu, dobrovolně, na základě přesvědčení, se smířením zájmů všech.

2.5.4 Postavení jednotlivce

Podle Cabeta opravdový Ikařan nesmí být ani sobecký, ani smyslný, ani ješitný, ale rozumný, bratrský, demokratický, republikánský, přítel rovnosti bez jakýchkoli privilegií, tedy žádné nadbytečnosti, žádného luxusu, žádné koketnosti v oblékání, protože jde především o vytváření toho, co je v Ikarii nezbytné.¹⁵²

Tento dokonalý, svobodný člověk je občanem Ikarie, kde, jak bylo popsáno výše, má občan celou řadu práv a také povinností, stát o něj paternalisticky pečuje a on dobrovolně a radostně veškerá pravidla dodržuje.

Lid a jím zřízené komise vedou např. cenzuru nad kulturou tak, aby byla kultura prospěšná lidu. Podobně je řízena i výchova a vzdělávání. Cílem výchovy je vychovat řádného občana a dělníka.

Základními zaměstnáními jsou dělnické, zemědělské a pomocné práce, kterými si musí každý projít. Přitom je ale práce s pomocí strojů zjednodušena a zpříjemněna. I zde je vidět na jedné straně snaha, aby lidé měli příjemný život bez utrpení, na druhou stranu jim jsou státem direktivně stanovovány povinnosti, u nichž je předpokládáno, že budou plněny radostně a dobrovolně.

Ikařan se stává občanem s politickými právy v 21 letech věku. Udělení politických práv ženám je podle Cabeta sporné a z jeho práce vyplývá, že se politice věnují jen muži.

Obyvatelé Ikarie vyznávají deistické náboženství¹⁵³ V Ikarii není státního náboženství, názory jsou obecně až překvapivě agnostické a vůči náboženství kritické: „Tisíce náboženství na celé zemi jsou lidská zřízení, vymyšlená a stvořená k ovládnutí a opanování národů“.

¹⁵¹ CABET, E. *Cesta do Ikarie*. Praha: Orbis, 1950, s. 252.

¹⁵² MASSON, R. *Une expérience de socialisme utopique en Amérique : Étienne Cabet et la cité d'Icarie*. Comptoir.org, francouzský on-line magazín podporující myšlenky socialismu a nerůstu, 2015, on-line: <https://comptoir.org/2015/02/11/experience-socialisme-utopique-en-amerique-etienne-cabet-et-la-cite-dicarie/>

¹⁵³ Tamtéž, s. 118.

Péče o blaho jednotlivce je v Ikarii všudypřítomná, je opět velmi podrobně popsána a týká se například vzdělání, zdravotnictví, péče o matku a dítě. Opakovaně je zdůrazňován význam veřejného mínění na jednání jednotlivců.

2.5.5 Vynucování práva

V „dokonalém“ lidovém státě Ikarii není žádných donucovacích norem, natož trestů. Také zde neexistuje policie ani vězení.

Cílem společenství není nic menšího než zajistit společné štěstí, protože „všechna veřejná moc je uplatňována lidem, a proto je uplatňována pro jeho štěstí. Rovnost výchovy, práce, štěstí a práv zabraňuje neklidu a žárlivosti, nepravostem a zločinům a opatřuje člověku všechna potěšení, jimž je přístupný“.¹⁵⁴

Systém je tedy postaven tak, že lidé nemají potřebu páchat zločiny, téměř nikdo je tudíž nepáchá, a tedy nejsou nutné ani tresty, ani různé normy, jak lidi donutit dodržovat zákony. Výslovně například tvrzeno: „...společenství jedním rázem potlačuje a vylučuje krádež i zloděje, zločiny i zločince, a (...) již nepotřebujeme ani soudů ani vězení ani trestů“.¹⁵⁵

Základem je výchova, díky které si lidé „váží práv a vůle ostatních“¹⁵⁶ a řídí se rozumem a smyslem pro spravedlnost.

Ikarský systém je tak dokonalý, že za jeden z nejhanebnějších zločinů je pokládána pomluva, nebo také nepřesnost v plnění některé povinnosti, či křivda z nerozumu, a seznam trestů zahrnuje například důtku, více nebo méně rozšířené zveřejnění rozsudku, zbavení určitých práv ve škole, dílně nebo obci.¹⁵⁷

Závěrem

V mnoha zemích, počínaje pochopitelně Francií, se *Cesta do Ikarie* stala slavnou již v době svého vzniku a Marx ji nazval posvátnou knihou francouzského dělnictva.¹⁵⁸ Do češtiny byla přeložena v roce 1950 a byla – nijak překvapivě – opěvována tehdejšími komunistickým režimem, jak vyplývá z její předmluvy, z níž cituji: „Mnohé z Cabetových předpovědí zůstávají ještě dnes

¹⁵⁴ CABET, E. *Cesta do Ikarie*. Praha: Orbis, 1950, s. 271.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 66.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 66.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 79.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 7.

živé, nezastaraly a ukazují do budoucna, mnohé z jeho dohadů se již uskutečnily a uskutečňují“¹⁵⁹. Z dnešního pohledu je zřejmé, že velká část jeho idejí je dokonale neuskutečnitelná.

Zajímavá je u Cabeta kombinace křesťanské argumentace a argumentů racionálních, odvolávajících se k jeho době, jež byla obdobím bouřlivého vědeckého a technického pokroku.

Cabetovo vizionářské dílo, navazující na literární formu Thomase Mora a hlásící se i k ostatním utopiím, zásadním způsobem ovlivnilo představy o komunismu ve 40. letech 19. století. Významným způsobem k tomu přispěla právě jeho forma, kterou autor vědomě použil jakožto nejsrozumitelnější pro tlumočení myšlenek komunismu širokým vrstvám.¹⁶⁰

2.6 Bernard Bolzano a *O nejlepším státě*

Utopické koncepty vznikly také v českém prostředí. Patří mezi ně částečně i J. A. Komenský, a to zejména svým dílem *Labyrint světa a ráj srdce*, které je však spíše filozofickou úvahou a dystopií než nástinem utopického projektu. V 19. století lze mezi utopisty zařadit hegelovského filozofa, redaktora a exkomunikovaného kněze Augustina Smetanu (1814–1851) s jeho *Významem současného věku* (1848), ve kterém se odkazuje na Mora, Campanellu a Harringtona a hlásá nutnost přejít od práva k lásce. Pro účely této práce stojí za to zmínit jeho názory týkající se práva v rámci cesty k lepší společnosti: „Obsah práva a lásky je týž: poměr člověka k člověku. V právu stojí lidé navzájem proti sobě, láska je sjednocuje. V právu jsou lidé konečnými a tudíž mnohými, vzájemně se omezujícími bytostmi, v lásce jsou jednotná božskost sama. (...) Přivodit prostřednictvím poznání tento přechod ze života právního do života lásky, v tom tkví druhý velký význam současného věku“¹⁶¹. Vidíme u něj kritiku práva obecně jako systému, který je lidem nepřátelský, který odlišťuje; nabízené řešení „lásky“ místo práva je ovšem dokonale idealistické.

Za zmínku stojí také spisovatel, libretista, novinář a politik Karel Sabina (1813–1877), nedostudovaný právník, jeden z prvních hlasatelů socialismu u nás, známý jako zrádce českého národa s dílem *Duchovní komunismus* (1879). V něm reaguje na tehdy nové myšlenky komunismu, který odsuzuje za násilnost, a razí naopak komunismus nenásilný, „duchovní“: „Nemá on nic společného s komunismem politickým a sociálním, neruší nijaká práva, neuráží nižádné poměry,

¹⁵⁹ CABET, E. *Cesta do Ikarie*. Praha: Orbis, 1950, s. 7.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 263.

¹⁶¹ NOVOTNÝ, J. *Čeští utopisté devatenáctého století*. Praha: Melantrich, 1982, s. 169.

nikomu nebere, ale všem dává a všechno i všechny osvětluje“.¹⁶² Sabina tedy patří k těm, kteří věří v možnost nastolení lepší společnosti a cestu vidí v postupné osvětě, podobně jako utopičtí socialisté.

V kontextu českých dějin první poloviny 19. století se budu podrobně zabývat Bernardem Bolzanem a jeho dílem *O nejlepším státě*, vzniklém v období zpátečnického metternichovského režimu a rodícího se boje za pokrok a svobodu, který vyvrcholil v revolučním roce 1848.

Pražský rodák Bernard Bolzano (1781–1848) byl německy hovořící matematik a teolog evropského formátu. Byl ve své době matematickým inovátorem a jeho přínos do tohoto vědního oboru je velmi významný¹⁶³. Je pokládán za zakladatele moderní logiky.

Vystudoval pražskou univerzitu jako vysvěcený kněz v roce 1805 a záhy byl na univerzitě jmenován profesorem filozofie a náboženství. Též působil jako univerzitní kazatel v pražském kostele Nejsvětějšího Salvátora. Svým učením o zbytečnosti války proti sobě popudil mnoho představitelů fakulty a církve. Naléhal na celkovou reformu vzdělávacího, sociálního a ekonomického systému, která by nasměrovala národy k míru. Poté, co odmítnul odvolat své přesvědčení, byl Bolzano v roce 1819 propuštěn z univerzity a poté se věnoval svým spisům. Pronásledován byl i po svém odchodu z univerzity a jeho spisy byly zakázány v celém Rakousku-Uhersku. Trpěl tuberkulózou a celkově měl slabé zdraví; zemřel na následky své nemoci.

Bolzano zastával názory v duchu osvícenského humanismu, ale také mj. Aristotela. Obhajoval principy pravdy, rovnosti a pacifismu, razil kritické myšlení a jeho názory nacházely nadšenou odezvu hlavně v řadách mladé české pokrokové inteligence první poloviny 19. století. Ovlivnil celou jednu generaci.

Jeho pojednání *O nejlepším státě* je vcelku obsáhlá politicko-sociální utopie, kterou autor, znalý komunistické a utopické literatury své doby, psal ve čtyřicátých letech 19. století, avšak v této době, kdy planuly sociální a národnostní konflikty, se neodvážil ji vydat. Vydána byla až v roce 1932 německy a o dva roky později česky. Na rozdíl od ostatních Bolzanových prací tedy neměla vliv na formování sociálních a politických představ své doby. Přesto ji lze pokládat za „významný doklad a nedílnou součást českého politického myšlení 19. století“.¹⁶⁴

¹⁶²NOVOTNÝ, J. *Čeští utopisté devatenáctého století*. Praha: Melantrich, 1982, s. 228.

¹⁶³ Vytvořil (ϵ , δ)-definici limity; byl prvním, kdo si všiml vlastnosti reálných čísel známé jako nejmenší horní uzávěra; byl také prvním, kdo poskytl čistě analytický důkaz základní věty algebry a tzv. Bolzanovy věty, také známé jako „věta o střední hodnotě“, anglicky *intermediate value theorem*. Za jeho nejvýznamnější přínos je považována Bolzanova–Weierstrassova věta. Zdroj: Britannica

¹⁶⁴ NOVOTNÝ, J. *Čeští utopisté devatenáctého století*. Praha: Melantrich, 1982, s. 18.

V předmluvě Bolzano uvádí, že dílo vzniklo ze snahy „zabránit zlu a bolestem“, které tíží lidstvo. Pochopil, že hlavní překážkou jsou „zvrácené ústavy“ jednotlivých států a přemýšlel, jakou podobu by měl mít stát, aby „co nejdokonaleji plnil požadavek obecného blaha“.¹⁶⁵ Pojednání *O nejlepším státě* ve dvaceti osmi kapitolách přináší podrobný model ideálního státu, včetně jeho právního systému.

2.6.1 Zákon a právo

Bolzano kritizuje nesmyslnost a nespravedlivost stávajícího právního systému a soudních rozhodnutí, jichž ostatně sám byl obětí. Navrhuje spravedlivější zákony, kde vše sleduje veřejný zájem a obecné blaho a zakládá se na rozumu; je to reakce na kontext jeho doby, kdy po napoleonských válkách zavládl v Rakousku-Uhersku tuhý režim a konzervatismus.

Bolzano je pro to, aby každý občan měl zákonodárnou iniciativu, ale právo podávat návrhy zákonů ještě nezakládá právo každého občana zasedat a hlasovat v zákonodárných sborech. Doslova říká: „Domnívám se, že by žádný člen státu, aspoň žádný člen dospělý, neměl být zcela vyloučen z účasti v zákonodárství, že by však tato účast neměla být stejná u každého člena státu v každém případě“¹⁶⁶. Tuto hierarchizaci pak dopodrobna rozvádí.

Zákonodárná moc náleží více méně všem občanům a zároveň existují rady starších, kde občas může menšina rozhodnout proti většině, pokud členové rady rozhodnou devadesáti procenty hlasů. Členem rady mohou být občané starší 60 let, a to i ženy. Rada je volená na tři roky. Může nám připomínat dnešní senát, který má hrát podobně vyvažovací funkci.

Výkonná moc náleží vládě, která je též volena na 3 roky. Rozhodnutí v ní jsou přijímána kolektivně.

V Bolzanově pojetí tedy můžeme vysledovat prvky, které lze nazvat jako nedemokratické; jsou patrně vedeny jeho skepsí a kritickým duchem. Bolzano se zjevně inspiroval od Aristotela, který demokracii nepovažoval za ideální zřízení. Domnívá se, že ne každý je schopný rozpoznat opravdu dobrou věc a hlasovat pro ni (tedy ne každý dovede hlasovat „správně“). Současně se vždy snaží najít rovnováhu mezi jednotlivými mocemi a usiluje o konsensus.

¹⁶⁵ NOVOTNÝ, J. *Čeští utopisté devatenáctého století*. Praha: Melantrich, 1982, s. 17.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 31.

Vedle konkrétních řešení se Bolzano zabývá také obecným rámcem, a totiž společností, v níž žijí vzdělaní a spokojení občané; zákonům se mají učit už děti ve škole. Cesta k lepšímu uspořádání vede přes reformy a výchovu.

2.6.2 Společenské zřízení

Bolzano vychází z předpokladu, že účelem státního zřízení má být „dobro a blaho celku, že každý zákon a každá instituce v něm mají být takové, jaké žádá pokrok mravnosti a pokrok celkového blahobytu“¹⁶⁷, a nabízí „kameny ke stavbě“ takového nejlepšího státu.

Formě státu se věnuje velmi podrobně a věnuje mu první kapitolu, nazvanou příznačně „Občané státu, rozsah státu a jeho rozdělení“¹⁶⁸.

Jeho základem je občan, který slibuje poslušnost zákonům, přičemž tak činí děti ve věku, kdy dosáhnou dospělosti. Člověk se tedy stává občanem formou přihlášení, s prohlášením poslušnosti zákonů dané země, a je za občana přijat. Ve státě mohou být trpěni i cizinci, kteří se do státu z nějakého důvodu nehlásí, nebo nejsou státu škodliví. Pokud státu škodí, může je stát potrestat a vypovědět.

Významná je obec. Obce (v počtu okolo sta) se mohou účelně sdružovat do okresů, žup či krajů, které se zase mohou v počtu přibližně sta sdružovat do zemí.

Jedná se de facto o princip subsidiarity, kde jsou silné místní vlády a zároveň může každý občan nepřímo ovlivnit výkonnou moc i na nejvyšší státní úrovni.

Ve věci všeobecného volebního práva je Bolzano poněkud nerozhodný. Zajímavostí je, že má náležet i ženám, pokud hlasují stejně jako manžel; manželé tedy hlasují společně. Toto dobře míněné opatření – Bolzano byl zastáncem rovného postavení žen a choval k nim úctu – však ženy staví do poněkud nerovnoprávného postavení a je spíše úsměvné.

Hlavní pilíř soudnictví představují obecní soudy, které udržují pořádek prostřednictvím sobě podřízených policejních složek. Okresní a zemské soudy mají pak za úkol řešit především závažná protiprávní jednání. Za účelem spravedlivého rozhodování v běžných sporech si lidé volí rozhodčí.

Velkou pozornost Bolzano věnuje hospodářskému životu státu. Průmyslová výroba by měla být organizována především prostřednictvím výrobních družstev, podobných Fourierovým

¹⁶⁷ NOVOTNÝ, J. *Čeští utopisté devatenáctého století*. Praha: Melantrich, 1982, s. 29.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 27

falangám. Zároveň stát zasahuje do ekonomiky velmi direktivně. I zde ale Bolzano projevuje svůj typický sklon pro vyvažování jednotlivých mocí, protože rozhodování probíhají většinou na místní úrovni pod dohledem občanů, kteří se na nich spolupodílejí.

Co se týče daní, Bolzano věří, že v *Nejlepším státě* budou lidé daně platit ochotně, protože budou chápat jejich význam pro celek i pro ně jako jednotlivce.

2.6.3 Forma vlastnictví

Bolzano kritizuje nesprávnou dělbu statků a situaci, kdy „zbohatnutím jedněch musí jiní zchudnout“.¹⁶⁹ Je zastáncem rovnosti, avšak úplnou majetkovou rovnost nevyžaduje. Výslovně říká: „Předem připouštím, že naprostá rovnost majetku ve státě není věc ani možná ani žádoucí“¹⁷⁰. Za žádoucí pokládá, aby si občan pílil nebo spořením nashromáždil majetek, avšak je zhooubné, aby majetek narostl do přílišné výše.

Jeho návrhy jsou poněkud méně radikální, než u jiných utopistů: například peníze jsou zachovány, jen je regulována jejich forma a používání. Těž je zakázáno jejich půjčování. Zároveň ale ustanovuje celou řadu zásahů státu do soukromého vlastnictví. Prosazuje principy účelnosti, užitečnosti, přiměřenosti a zásluh. Je proti soukromému vlastnictví domů a proti vlastnění drahých věcí (ty by se nejlépe neměly ani vyrábět). Navrhuje omezit právo prodeje a právo darovací. Dědické právo má náležet státu či obci, děti dědit nemají, k čemuž ho vede morální úvaha: „Kde se připouští, aby děti dědily po rodičích, tu se často stává, že děti si přejí smrt rodičů.... Konečně i tím, že společnost trpí, aby děti po rodičích dědily, vzniká to, že se jmění v tom či onom rodě nahodile hromadí, čímž pak ovšem mnozí jiní chudnou.“¹⁷¹ Stejně tak je pro zrušení různých privilegií.

Jednotlivec totiž bude moci být zbaven majetku kdykoliv, když se tak stane ve prospěch základního mravního zákona. Základní zásada pro výklad soukromého vlastnictví u Bolzana totiž zní: „Nějaká věc smí být prohlášena za majetek jednotlivce jen tehdy, je-li celku prospěšnější, aby tomuto jednotlivci toto vlastnické právo přiznal, než aby mu je odepřel.“¹⁷²

Stát či celek má ovšem také povinnosti, například zajišťovat zdravotní péči, bydlení, vzdělání či výchovu dětí: „...jak již bylo řečeno, musí stát hradit všechny výlohy spojené s péčí

¹⁶⁹ NOVOTNÝ, J. *Čeští utopisté devatenáctého století*. Praha: Melantrich, 1982, s. 53.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 51.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 60.

¹⁷² Tamtéž, s. 44.

o mládež a děti bez zřetele k tomu, z jakých rodičů se narodily, dále s jejich vyučováním a výchovou, s jejich výživou a bydlením atd.¹⁷³

Jedná se tedy o velké množství občas protimluvných pravidel týkajících se lepšího přerozdělování bohatství v zájmu obecného blaha, s velmi silnými státními intervencemi.

Inspirace staršími i současnými utopisty je i zde u Bolzana zjevná.

2.6.4 Postavení jednotlivce

Také svobodou jednotlivce se Bolzano zabývá výslovně a věnuje jí celou kapitolu svého pojednání; svoboda je jedním z jeho velkých témat. V kapitole jí výslovně věnované píše: „Je již v pojmu společnosti, tím spíše však v pojmu společnosti občanské, že si vstupem do ní omezujeme každý volnost jednání. Podvolujeme se totiž vždy, že alespoň v něčem budeme jednat nikoli tak, jak bychom sami chtěli, nýbrž tak, jak toho žádá vůle celku“¹⁷⁴. Za opravdovou svobodu totiž pokládá skutečnost, kdy ve státě neexistuje nic, co by člověka svádělo k tomu dělat něco zlého.

Škála nejrozličnějších zásahů státu do svobody jednotlivce v obecném zájmu je u Bolzana velmi široká.

V několika kapitolách se podrobně věnuje náplni soukromého života občanů: stravování, odívání, bydlení, vztahu mezi pohlavími, náplní volného času. Vyslovuje celou řadu zákazů týkajících se konzumace alkoholických nápojů, kouření, pořádání honů či hazardních her. Velký význam v *Nejlepším státě* náleží výchově a vzdělání dětí. První péči zajišťují rodiče, školní docházka je povinná do 14–15 let.

Velmi direktivní je Bolzano, co se týče pracovní povinnosti. Protože podobně jako mnozí jiní utopisté neuznává zahálčivý způsob života, v *Nejlepším státě* zavádí pracovní povinnost pro každého, komu to umožňuje jeho zdravotní stav. Bolzano věří, že díky pokroku bude dostatek zaměstnání pro všechny občany. Výměnou si ovšem stát osobuje právo zasahovat do svobodného výběru povolání svých občanů. Zakázána budou povolání, která nejsou dostatečně užitečná pro blaho celé společnosti. Co se toho týče, je Bolzano poněkud rozporuplný, protože téměř nelze definovat, které povolání je či není zbytečné nebo nevhodné.

Stát také zasahuje do výše mezd.

¹⁷³ NOVOTNÝ, J. *Čeští utopisté devatenáctého století*. Praha: Melantrich, 1982, s. 119.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 49.

Pracovní nasazení je kontrolováno, jsou o něm sepsány zprávy a občané jsou nabádáni k co největší píli. Bolzano zároveň soudí, že práci by měli lidé věnovat i určitou část svého volného času, k čemuž mají být v každé obci vybudovány i speciální pracovní místnosti.

Bolzano také razí potřebu zasahovat do soužití mezi mužem a ženou. Jeho návrhy mají za cíl podporu manželství jako nejsprávnější instituce a zabránění mravní zkáze. Zde opět zdůrazňuje důležitost osvěty mládeže a prosazuje kontroly mladých lidí, aby se předčasně nevrhali do sexuálních dobrodružství. Bolzano odmítá celibát jako vzor mravnosti a navrhuje zpřísnit možnost rozvodu. Zároveň ale na svou dobu velmi pokrokově požaduje rovnost nemanželských dětí.

Poněkud překvapivé je, že osvícenec Bolzano požaduje cenzuru; je to opět patrně způsobeno jeho určitou skepsí co do schopností všech lidí činit vlastní správné volby. I zde se projevuje jeho typická rozporuplnost. Na jednu stranu žádá, aby knihy byly podrobeny cenzuře, protože mohou ohrožovat mravnost, vzbuzovat vášně či být bezcenné. Na druhou stranu se ale podrobně zabývá možnostmi obrany občanů proti nespravedlivým cenzurním zásahům. I to je navrženo a popsáno do velkých podrobností.

Značnou míru osobní svobody naopak prosazuje ve věci náboženství.

Ve věcech týkajících se svobody jednotlivce lze Bolzanův přístup označit za autoritářský a morálně rigidní, kde jeho humanismus svádí boj se skepsí a opatrností.

2.6.5 Vynucování práva

Bolzano si nedělá iluze o dokonalém dobrovolném dodržování zákonů, a proto se zamýšlí také nad způsobech vynucování práva: „Vždyť již předem lze očekávat, že nebudou mít všichni občané tolik dobré vůle, aby poslouchali zákony (...). Bude tedy nutná ve státě moc, která by hrozila trestem těm, kteří by se nechtěli podrobit a nutila je konat to, co zákon poroučí nebo zakazuje“¹⁷⁵. Je si realisticky vědom toho, že bez takového zřízení hrozí státu rozklad. Navíc navrhuje systém, kdy lidé podávají udání na spoluobčany, kteří porušili zásady života v *Nejlepším státě*, a je jejich povinností takové jedince odhalovat. Udání ovšem nesmějí být anonymní, aby nedocházelo ke zneužití tohoto opatření.

Podobně jako jiní utopisté Bolzano zmiňuje, že k porušení zákona často dochází z neznalosti: „V našich dnešních zřízeních se totiž často stává, že se občan dostane do rozporu

¹⁷⁵ NOVOTNÝ, J. *Čeští utopisté devatenáctého století*. Praha: Melantrich, 1982, s. 44.

se zákonem jen proto, že jej neznal, že jen ani neměl možnost poznat. Necht' tedy je úkolem státu především pečovat, aby se zavčas, tj. hned již ve školách zákonům nejen učilo, nýbrž aby byl žákům při tom také náležitě vyložen jejich účel".¹⁷⁶ I on tedy apeluje na odpovědnost státu a nutnost osvěty běžných občanů.

Bolzano je pro trest smrti a je proti doživotnímu vězení. Podrobně popisuje různé tresty a je v této věci dosti přísný.

Tresty však nejsou pevně stanoveny. Je rozlišováno mezi jednáním neúmyslným, které je trestáno shovívavěji, a úmyslným. V podstatě se více posuzuje povaha pachatele než čin, který spáchal. O výši trestu již nerozhoduje soudce, ale porota složená z vybraných občanů.¹⁷⁷

Závěrem

Bolzano navrhuje účelně zřízený a silný stát, jehož bude dosaženo cestou postupných reforem a osvěty. Inspirován pokrokovými idejemi osvícenství ve svém díle *O nejlepším státě* přináší podrobně rozpracovaný návrh spravedlivého zřízení, kde výrazně převládá veřejný zájem nad zájmy jednotlivce, avšak oproti některým utopistům jsou jeho návrhy vcelku umírněné, a mnohé i realistické; například jeho snaha o vyvažování jednotlivých mocenských rozhodování a o konsensus je zcela aktuální.

2.7 H. G. Wells a *Moderní utopie*

Moderní utopie slavného britského spisovatele H. G. Wellse, která vyšla ve Velké Británii v roce 1905, je často pokládána za poslední klasickou utopii a spíše než do 20. století ji lze zařadit do tzv. dlouhého 19. století.¹⁷⁸

Jak již bylo zmíněno, utopie v 19. století podruhé dosáhly určitého vrcholu; pod tlakem dělnického hnutí a celkového společenského vývoje byly jejich myšlenky buď částečně převzaty do právního řádu (zkrácení pracovní doby, lepší pracovní podmínky), nebo byly částečně realizovány, přičemž jejich realizace skončila ve všech případech dříve či později neúspěchem. O diskreditaci utopických autorů, zejména utopických socialistů, se postarali také marxisté a vědecký komunismus, který se utopiemi na jedné straně inspiroval a na straně druhé je kritizoval

¹⁷⁶ NOVOTNÝ, J. *Čeští utopisté devatenáctého století*. Praha: Melantrich, 1982, s. 130.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 115–116.

¹⁷⁸ Termín „dlouhé 19. století“ pochází od britského historika Erica Hobsbawma a je v současnosti v českém kontextu běžně používán. Zahrnuje období od začátku Velké francouzské revoluce po vypuknutí 1. světové války.

a nahrazoval. Od začátku 20. století naopak začíná ústup utopií, mj. v souvislosti s rostoucím průnikem jejich idejí do života, kde vrcholem uskutečnění utopistických ideálů byla pochopitelně bolševická revoluce a vznik Sovětského svazu. Utopie se stala realitou a velká část lidí, zajímajících se o otázky, typické pro utopie, jako je obecné blaho, sociální spravedlnost či majetková rovnost, své zraky obrátila k SSSR¹⁷⁹. U jiných se však pod vlivem dějinných událostí původní nadšení změnilo v deziluzi.

Ve dvacátém století se utopie přesouvají na literární půdu a stávají se z nich dystopie, science-fiction či fantasy. Dystopická díla převažují nad díly utopickými, jako příklad zmiňme román George Orwella *1984*, vydaný v roce 1984, popisující totalitní společnost, či *Válku s mloky* Karla Čapka z roku 1935.

Moderní utopie se proto jeví být vhodným závěrem tohoto exkurzu do právních aspektů klasických utopií.

Přední britský spisovatel H. G. Wells, plným jménem Herbert George Wells (1866–1946), je pokládán za otce moderního science-fiction románu a je také autorem četných románů sociální satiry, politických a společenských úvah i populárních děl týkajících se biologie a historie i sociálních otázek. Společně s francouzským spisovatelem Julesem Vernem je nazýván otcem science fiction. Do jeho knih se však výrazně promítly také jeho socialistické názory, takže mnohá jeho díla lze považovat za sociálně vědecké utopie, zatímco jiná jsou naopak dystopiemi. Jako vizionářský sociální a politický myslitel byl předním intelektuálem první poloviny 20. století.¹⁸⁰

Wells pocházel z nižší střední vrstvy, jeho otec byl zahradník, který se stal profesionálním hráčem kriketu a obchodníkem. Zájem o literaturu získal, když jako chlapec chodil za svou matkou, která pracovala jako komorná v zámožné rodině, kde si přečetl díla jako Platónova *Republika* a Morova *Utopie*. Vyrůstal v chudých poměrech a s velkými peripetemi se mu podařilo vystudovat gymnázium a získat místo učitele, poté studoval na Normal School of Science. Wells později pomohl založit Royal College of Science Association a stal se jejím prvním prezidentem v roce 1909. Jako student se začal zajímat o sociální otázky. Aby si vydělal peníze, začal psát krátké

¹⁷⁹ Vznik SSSR jako první společnosti, kde údajně zavládla vysněná sociální spravedlnost, byl nadšeně vítán a nekriticky oslavován v levicových kruzích po celém světě, včetně tehdejší ČSR. Vynikajícím způsobem to dokumentuje sbírka textů z doby První republiky, uspořádaná v: ŠIMOVÁ, K. a kol. *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*. Praha: Prostor, 2017.

¹⁸⁰ BELL, D. *Founding the World State: H. G. Wells on Empire and the English-Speaking Peoples*, Oxford Academic, 2018, on-line: *International Studies Quarterly*, Volume 62, Issue 4, December 2018, Pages 867–879, <https://doi.org/10.1093/isq/sqy041>

humorné články pro časopisy. Jeho úspěch ho povzbudil k psaní knih, začal žít bohatým společenským i tvůrčím životem. Zájem o jeho literární práce stoupal a Wells se mohl začít živit jako spisovatel. V roce 1895 vydal svůj první román, *Stroj času*, který se okamžitě stal bestsellerem.

S ním Wells zahájil sérii sci-fi románů, které v něm odhalily originálního a plodného spisovatele, autora děl jako *Ostrov doktora Moreau* (1896), *Neviditelný muž* (1897), *Válka světů* (1898), *První lidé na měsíci* (1901) a *Pokrm bohů* (1904). Získal si ve své době pověst proroka budoucnosti a například ve *Válce ve vzduchu* (1908) předpověděl vývoj ve vojenském využití letadel. Napsal také celou řadu povídek.

Okolo roku 1905 začal svou pozornost soustřeďovat na sociální a také vědecké otázky. Studium biologie v něm vzbuzovalo naděje, že se lidská společnost vyvine do vyšších forem, a se svými díly *Tušení* (*Anticipations*, 1901), *Mankind in the Making* (1903) a *Moderní utopie* (*A Modern Utopia*, 1905) zaujal místo v myslích britské veřejnosti jako přední kazatel doktríny sociálního pokroku.

H. G. Wells byl celý svůj život společensky exponovanou osobností, byl aktivní v mnoha oblastech a vzbuzoval řadu kontroverzí, jeho osobní život byl plný společenských skandálů. Jako jeden z prvních členů PEN klubu byl několik let jeho prezidentem. Jakožto diabetik byl jedním ze zakladatelů společnosti Diabetes UK, společnosti pro výzkum, léčbu a zlepšení života lidí s cukrovkou. Zajímal se o umění a design a zasloužil se o založení Asociace Designu a Průmyslu, chránící britský průmyslový design. Nejvýraznější je však jeho působení v oblasti politických názorů, které se v průběhu jeho života vyvíjely a proměňovaly, od podpory myšlenek socialismu po odsouzení marxismu.

Zprvu byl ovlivněn především myšlenkami Fabiánské společnosti, která šířila teorii fabiánského socialismu (tedy, že pomocí postupných reforem zanikne kapitalismus a vznikne socialismus), ale rozešel se s ní, neboť její činnost mu připadala málo radikální. Kritizoval ji i později, především za její špatné chápání ekonomiky a vzdělávacích reforem.

Jako pacifista se zajímal o otázky týkající se světového řádu. Od začátku století až do konce druhé světové války neúnavně vedl kampaň za vytvoření Světového státu, který by fungoval jako garant všeobecného míru a spravedlnosti, a boj proti imperialismu, v němž viděl příčinu válek. Očekával, že půjde o společensky plánovaný celek, který bude rozvíjet vědu, ukončí nacionalismy a umožní jednotlivcům růst na základě jejich zásluh a nikoliv původu. Ve své

knize *In the Fourth Year (Ve čtvrtém roce, myšlen 4. rok 1. světové války)*¹⁸¹ z roku 1918 navrhl, aby každý národ světa na základě demokratických voleb a proporcionalního zastoupení vyslal své zástupce (volitele, podobně jako státy USA při prezidentských volbách) do Společnosti národů.¹⁸²

Wells citlivě vnímal sociální rozdíly v tehdejší britské společnosti. Zajímal se o myšlenky socialismu a komunismu, nedostatek informací o vývoji v sovětském Rusku ho v roce 1920 vedl k rozhodnutí navštívit ho osobně. Jako již věhlasný světový spisovatel se stal osobním hostem Maxima Gorkého, jehož prostřednictvím se setkal s vůdcem revoluce Leninem. Z Wellsovy knihy *Rusko v mlze (Russia in Shadow, 1920)* vyplývá, že na něj zpočátku působily vize o zlepšení sociálních podmínek nejnižších tříd, a Lenina vnímal jako sílu, která by mohla vést k onomu druhu „plánovaného světa“, v nějž doufal. V cyklu článků o této cestě, z nichž později kniha *Russia in Shadow* vznikla, a které vycházely na přelomu dvacátých let v listu *The New York Times* píše, že by panu Leninovi přál, aby se jeho vize uskutečnily, nicméně on sám v jejich realizaci příliš nevěří.

Rozporuplný náhled měl i na Stalina, s nímž se setkal v r. 1934 při své již třetí návštěvě Ruska. Zprvu se o Stalinovi vyslovoval pochvalně, později však zhodnotil Stalinovo vládnutí jako rigidní a omezující nezávislost myšlení. Nakonec Stalina zavrhl a spolu s Hitlerem jej měl za předobraz své knihy *The Holy Terror* (1939, do češtiny se obvykle překládá jako *Svatý teror* nebo *Diktátor*). S marxismem se Wells nakonec rozešel. Jeho díla byla v sovětském Rusku kritizována, nicméně nebyla nikdy zakázána.¹⁸³ Horší zkušenost měl Wells s nacismem, který jej zařadil na černou listinu intelektuálů a politiků, kteří měli být okamžitě zatčeni po plánované invazi do Británie. Patřili mezi ně spisovatelé jako Thomas Mann, Franz Kafka, Sigmund Freud, Albert Einstein, Voltaire, James Joyce, Ernest Hemingway, Upton Sinclair, Jack London a další.¹⁸⁴

Druhá světová válka byla pro Wellse velkou osobní ranou nejen proto, že se naplnily jeho nejčernější předpovědi (zbraně hromadného ničení, neúcta k životu jednotlivce, diktatura atd.), ale i pro naprosté selhání Společnosti národů, v níž viděl zárodek svého kýženého Světového státu.

¹⁸¹ WELLS, H. G. In *The Fourth Year. Anticipations of a World Peace* (1918). On-line: <https://www.gutenberg.org/files/10291/10291-h/10291-h.htm>

¹⁸² BELL, D. *Founding the World State: H. G. Wells on Empire and the English-Speaking Peoples*, Oxford Academic, 2018, on-line: *International Studies Quarterly*, Volume 62, Issue 4, December 2018, Pages 867–879, <https://doi.org/10.1093/isq/sqy041>

¹⁸³ PARRINDER, P., PARTINGTON, J. S. Editors. *The Reception of H. G. Wells in Europe*. THOEMMES CONTINUUM. 2005. Series concept and Series Editor's Preface © Elinor Shaffer, s. 50

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 141.

Navzdory vědomí možné světové katastrofy, která byla základem většiny jeho dřívějších prací a znovu se rozhořela ve stáří, byl Wells za svého života považován za hlavního mluvčího liberálního optimismu, který předcházel první světové válce. Žádný jiný spisovatel nezachytil tak živě energii tohoto období, jeho dobrodružnost, pocit osvobození od rigidních viktoriánských konvencí. Wellsův vliv byl obrovský, jak na jeho vlastní generaci, tak na tu, která ji bezprostředně následovala. Žádný z jeho současníků neudělal více pro povzbuzení revolty proti křesťanským zásadám a přijatým kodexům chování, zejména pokud jde o sex, ve kterém byl ve svých knihách i v osobním životě vytrvalým zastáncem téměř úplné svobody. I když v mnoha ohledech byl Wells zbrklý a rozporuplný, byl neústupný a nebojácný ve svém úsilí o sociální rovnost, světový mír a o to, co považoval za budoucí dobro lidstva.¹⁸⁵

O obrovské šíři jeho aktivit svědčí i skutečnost, že několikrát navštívil Československo, většinou na pozvání Karla Čapka a v souvislosti s činností PEN klubu, naposledy v červnu 1938, těsně před mnichovskou krizí, kdy se setkal s prezidentem Benešem. V roce 1920 se zúčastnil sokolských slavností. Wellsův velký vliv na mladé příslušníky české inteligence na počátku dvacátého století ilustruje výrok, který Beneš učinil v projevu v roce 1939 v britském exilu: „Už od svých nejmladších dob jsem byl čtenářem Wellsových knih a hodně jsem se z nich naučil. I v politice. Jeho představivost, pohled do budoucnosti[,] je zdrojem velkého osvětlení každého politika.“¹⁸⁶

Wellsův román *Moderní utopie (A Modern Utopia)*, kterým se zde specificky zabývám, vyšel v Británii v roce 1905 a do češtiny byl přeložen již v roce 1922.

Jedná se o klasickou filozofickou utopii o novém uspořádání lidské společnosti, která má být dokonale svobodná. Připomíná se v ní, že základem utopické představy je „emancipace lidské společnosti od tradic, zvyků, zákonných pout a onoho jemnějšího otroctví, které je spojeno s majetkem.“¹⁸⁷ Utopii obecně vnímá jako „tíhnutí za lidskou svobodou“¹⁸⁸. Inspirace díly klasických utopistů je zde zjevná, zároveň však autor upozorňuje čtenáře, že minulé utopie byly statické, zatímco on se pokouší o utopii kinetickou, za níž se otvírá perspektiva dalších budoucích utopií.¹⁸⁹ Navíc jeho utopická společnost není situována do uzavřeného, vymezeného prostoru, ale

¹⁸⁵ Encyklopedie Britannica, on-line: <https://www.britannica.com/biography/H-G-Wells>

¹⁸⁶ PARRINDER, P., PARTINGTON, J. S. Editors. *The Reception of H. G. Wells in Europe*. THOEMMES CONTINUUM. 2005. Series concept and Series Editor's Preface © Elinor Shaffer, s. 208.

¹⁸⁷ WELLS, H. G. *Moderní utopie*. Praha: Nákladem Gustava Voleského, 1922, s. 20.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 20.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 17.

na celou jinou planetu, protože Wells svoji představu o utopické společnosti projektuje na globální úrovni.

Wellsova utopická společnost je situovaná na planetě, která je identickou kopií Země. Stejně duplicitní je i obyvatelstvo, které však disponuje odlišnými znalostmi, technickými prostředky a tradicemi. Každý člověk má na této alter-planetě svoji dokonalejší kopii. Při vzájemném styku lidí neexistují žádné jazykové obtíže, protože na planetě se hovoří jedním jazykem, tedy neexistuje zde žádná „ničemná jazyková přehrada“.¹⁹⁰ Podobně i měna, zvyky a zákony jsou jednotné.

Román je částečně filozofickým esejem a jeho děj vychází z typického schématu utopii, tedy vyprávění cestovatele, který náhodou objevil jiný, dokonalý svět. V tomto případě se dva cestovatelé dostanou ze švýcarských Alp do vesmírné deformace a náhle se ocitnou na utopické Zemi. Vypravěčem je „Majitel hlasu“ (*the Owner of the Voice*), kterého doprovází postava „botanika“. Dobrodružství těchto dvou postav jsou zachycena v jedenácti kapitolách, v nichž postupně zjišťují, jak je utopická společnost uspořádána.

Majitel hlasu a botanik jsou brzy předvoláni, aby se nahlásili. Když jsou jejich otisky prstů porovnány s otisky zaznamenanými v „ústředním souboru, který se nachází v rozsáhlém komplexu budov v Paříži nebo v její blízkosti, zjistí, že oba mají v Utopii své dvojníky. Poté se s nimi vydají do Londýna a z dvojníka Majitele hlasu se vyklube člen Samurajů, dobrovolnického řádu šlechty, který vládne Utopii. Tito samurajové jako elita tvoří skutečný orgán státu a jsou schopni efektivně řídit světový stát, který by vyřešil problém kombinace pokroku a politické stability.

Jako protipól k hlavnímu vyprávění prochází románem botanikova posedlost nešťastným milostným příběhem, který zažil na Zemi. Vlastníka hlasu toto nedůstojné pronikání pozemských záležitostí do Utopie rozčiluje. Když se botanik v Utopii setká s dvojníkem své milované, jeho prudká reakce rozbije pomyslnou bublinu, která příběh obklopovala, a oba muži se ocitnou v Londýně začátku 20. století.

2.7.1 Zákon a právo

V *Moderní utopii* je existence práva a zákonů uznávána jako nutnost a samozřejmost, a autor se jimi zabývá zejména v souvislosti se svobodou jednotlivce: „V organisovaném státě má každý z nás více nebo méně podrobné zákony o tom, co si může dovolit k ostatním a sobě a co

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 25.

si ostatní mohou dovolit k němu. Omezuje ostatní svými právy a je omezován právy ostatních a ohledy na blaho obce jako celku.“¹⁹¹ Vysvětluje, že určitá omezení paradoxně znamenají vyšší míru svobody, tedy že neznamena, že „člověk je svobodnější, čím méně zákonů, a omezenější, čím je jich více.“¹⁹² Neprosazuje redukci zákonů, naopak podporuje stanovení jasných pravidel. To je vidět například ve věci pravidel pro uzavírání manželství, či získávání státní podpory. Někteří mohou shledat, že *Moderní Utopie* nabízí úzké pojetí svobody, sešňorované velkým množstvím zákonů a regulí.

2.7.2 Společenské zřízení

Wells líčí svou utopickou planetu jako harmonický ráj, kde jsou bezvadné cesty, rychlá doprava vlakem i autem, upravené plochy mezi vilovými ráji.¹⁹³ Soukromé majetky jsou ohrazené, aby bylo respektováno soukromí, ale významná místa ohrazena nejsou. Lidé jsou na sebe milí, spolupracují spolu, vládne sociální smír, všichni žijí v dostatku. Prostředkem k uskutečnění utopie je vědeckotechnický pokrok a jeho správné využití, které pomáhá k maximálnímu využití všech přírodních zdrojů a osvobození člověka od těžké fyzické práce.

Stát se musí stát syntézou všech ras, kultur, politik a náboženství a odmítnout válku jako prostředek dosahování moci. Musí v něm panovat tolerance náboženství, rasové rozdílnosti, kultur a politik. Válka jako prostředek získávání moci a vlivu musí být odmítnuta.

Moderní Utopie počítá se vzájemnou nerovností a nevěří, že by bylo možné společnost změnit pomocí jediné zásadní, jednorázové reformy. Za prostředek k dosažení ideální společnosti považuje důslednou výchovu a funkční organizovanost společnosti, žádá rozšíření obecné lásky a celkové zdokonalování ducha a mravů tak, aby se všeobecně posílila schopnost lidí citlivěji komunikovat se svým okolím.

Autor ve svém utopickém díle koncipuje Světový stát, ve kterém vymezuje působnost centrální vlády a samosprávných orgánů. Zároveň popisuje a zdůvodňuje hierarchické uspořádání společnosti. Vládnoucí třídou v Utopii jsou samurajové, začlenění do administrativy státu, které nezneužijí svou moc. Členství v řádu samurajů není dědičné, ale je podmíněno schopnostmi a dodržováním pravidel. Organizace samurajů má představovat poslední z politických

¹⁹¹ WELLS, H. G. *Moderní utopie*. Praha: Nákladem Gustava Voleského, 1922, s. 38.

¹⁹² Tamtéž, s. 38.

¹⁹³ Tamtéž, s. 45.

experimentů, které se datovaly od prvopočátků filozofického státnického umění v Řecku, přičemž jde o způsob, jak se vypořádat s politickými problémy a sociálními nepokoji.

Samurajstvím se Wells údajně inspiroval v románě *Bušidó – duch Samuraje* spisovatele Nitobe Izana z roku 1900. Samurajové žijí podle asketických pravidel, která zahrnují zákaz alkoholu a drog a každoroční povinnou týdenní pěší výpravu do přírody.

Moderní Utopie je de facto státem s jedinou vládnoucí stranou, kde je pravda etablována nikoliv na základě kritické diskuse, ale na základě společné, sdílené víry. Lze jí tedy vytknout nedemokratičnost. Politické uspořádání není v díle příliš specifikováno a zjevně není ve středu autorovy pozornosti.

Je zde vylíčen silný stát: je jediným vlastníkem půdy, přičemž vedle něj existují místní vlády a místní městské rady, které na něm jsou závislé jako vazalové.¹⁹⁴

Nová Utopie dbá sociální spravedlnosti i pro slabší a méně úspěšné jedince; například všechny domy musejí vyhovovat určitým standardům a stát poskytne práci potřebným jako „zaměstnavatel v záloze.“¹⁹⁵ Paternalistický stát se má starat o zajištění práce a obživy, zároveň však žádá, aby „občan, který koná minimální práci, v náhradu za tyto výhody nestal se otcem, dokud by neměl trvalou práci s platem nad minimum, a nebyl prost všech dluhů, které snad nadělal“. Zde by dnes již byla řeč o omezování lidských práv, těmi se však Wells zde nezabývá. Paternalistický stát se má také postarat o starobní důchod a „starobní domy“ aneb domovy důchodců, aby minimalizoval útrapy a veřejný rozvrat.

2.7.3 Forma vlastnictví

Wellsovy návrhy ve věci vlastnictví jsou kombinací sci-fi a realismu. Zachovává soukromé vlastnictví i peníze, které naopak velice chválí jako pozitivní věc a nechápe, „jak je možno představit si vůbec bez nich něco, co by bylo hodno názvu civilisace“.¹⁹⁶ Domnívá se, že Utopie dvacátého století se ještě bez peněz nemůže obejít. Podrobně popisuje utopijskou zlatou minci, na níž je z jedné strany vyražen Newton, podle amerického vzoru, který reaguje na slavná výročí, a ze strany druhé postava Míru jako krásné ženy, čtoucí s dítětem z velké knihy.¹⁹⁷ Opět jsme u radostné, ušlechtilé symboliky.

¹⁹⁴ WELLS, H. G. *Moderní utopie*. Praha: Nákladem Gustava Voleského, 1922, s. 81.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 118.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 69.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 68.

Velmi podrobně se v samostatné III. kapitole zabývá národním hospodářstvím,

Wellsova utopická společnost je zajímavá tím, že měnové jednotky zakládá na jednotkách energie. Podle jeho konceptu má samospráva (z dostupných přírodních zdrojů) získávat energii, která bude následně předmětem distribuce.

Stát vlastní veškerou půdu, ale z hospodářského hlediska stojí na soukromnících. Všechny přírodní zdroje energie a všechny přírodní produkty, uhlí, vodní energie a podobně, budou neodvolatelně svěřeny orgánům místní správy.

Nikterak utopicky Wells popisuje souvislost mezi vlastnictvím a svobodou, kde rozsah majetku je měřítkem svobody jednotlivce. A výstižně říká: „Cílem všech zákonů o vlastnictví, platných v Utopii, bude týž cíl, který proniká celou utopickou organizací, totiž všeobecné maximum osobní svobody.“¹⁹⁸ Soukromý majetek je nedotknutelný a občané i firmy mohou držet majetek, jedinou výjimkou je vlastnictví půdy, kde však lze být držitelem pronájmu. Pokud jde o pozemky, přírodní objekty a produkty, jsou „nezcizitelným vlastnictvím světového státu.“¹⁹⁹

Wells také shledává, že pokud nikdo nepracuje vyloženě těžce (což je možné zejména díky moderním strojům), není od věci, aby menší část lidí pracovala málo, neboť „Jistý počet lidí volně žijících má dobrý vliv na svět; práce jako morální závazek je morálkou otroků (...).“²⁰⁰ Zde už je autor opravdu hodně vzdálen socialistickým představám a marxista by o něm řekl, že prosazuje buržoazní přežitky.

O své Utopii Wells říká, že je výslednicí „mezi komunistickými a socialistickými myšlenkami na jedné straně a individualismem na druhé“²⁰¹ Co se týče konceptu vlastnictví, lze u něj hovořit o smíšeném modelu státního, obecního a soukromého vlastnictví.

2.7.4 Postavení jednotlivce

Postavením jednotlivce a svobodou (která často splývá se svobodou vůle) se Wells v románu výslovně průběžně zabývá, a svobodě jako takové věnuje celou druhou kapitolu. Je to jeho velké téma. Cení si jedinečnosti každé individuality bez ohledu na její povahu či barvu pleti, vyslovuje se proti rasovým předsudkům²⁰², na svou dobu odvážně popírá existenci tzv. nižších ras.

¹⁹⁸ WELLS, H. G. *Moderní utopie*. Praha: Nákladem Gustava Voleského, 1922, s. 83.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 86.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 129.

²⁰¹ Tamtéž, s. 80.

²⁰² Tamtéž, s. 262.

Svoboda jednotlivce je u něj omezena pouze svobodou ostatních: „poněvadž člověk je tvor společenský, platí pro všechny lidi, že svobodná vůle nebude mít absolutní svobody. Dokonalou lidskou svobodu může mít jen despota, jehož všichni a bez výjimky na slovo poslouchají. [...] Každá jiná svoboda je kompromisem mezi naší vlastní svobodou vůle a vůlí těch, s nimiž se stýkáme.“²⁰³

V utopické Zemi je zavedena všeobecná svoboda pohybu. Ta je pojata opět velmi podrobně a velkoryse, kdy po celém světě bude panovat čilý turistický ruch, ale nebude přelidněných míst.²⁰⁴ Obyvatelstvo nebude usedlé, ale stěhující se. Zde se Wells – který rozhodně není staromilec – s nadšením inspirovaný z moderních vymožeností jeho doby. V souvislosti s nabytou svobodou pohybu, kdy lidé již nejsou vázáni na svůj kousek půdy, budou také rozděleny „životní faktory“²⁰⁵ jako je práce, odpočinek, domov atd.

Wells ve své Utopii řeší vedle svobody jednotlivce také svobodu a bezpečnost celku. Zde je vidět, že „obecná svoboda“²⁰⁶ je nadřazena „přepychovým svobodám“ jednotlivců. V moderní Utopii totiž naděje světa spočívá v rostoucí součinnosti jednotlivých individualit. Výsledným cílem není co nejvyšší individuální svoboda, ale nejvyšší svoboda celku. Lze tedy říct, že svoboda celku je poněkud nadřazena svobodě jednotlivce. Wells okolnosti a podmínky svobody popisuje a rozebírá velmi podrobně. Stanovuje dvojí metodu omezování svobody – první je rozkazem „budeš“ a druhá je zákazem „nebudeš“. Násilí dle jeho slov ničí svobodu úplně. Popisuje, že v Utopii může být hodně zákazů, ale mělo by tam být málo příkazů, alespoň pro dospělé. Skutečné „nucení“ se mu přičí a vyjadřuje přesvědčení, že lepšího stavu svobody individualit lze docílit dobrovolně, osvětou, nenásilně: „rozšířením obecné lásky a celkovým zdokonalením ducha a mravů. Moderní Utopie se totiž uskuteční nikoli přizpůsobením, nýbrž pochopením“.²⁰⁷

Wells též očekává, že v novém světě nebudou lidé spoutáni konvencemi a „mravy budou nejen snášenlivé, nýbrž i všestranně snesitelné. [...] Žádná vrstva v obci nebude se lišit nízkým chováním nebo drsnými mravy.“²⁰⁸ Jeho utopie naznačuje velkou a všeobecnou lidskou ušlechtilost.

²⁰³ WELLS, H. G. *Moderní utopie*. Praha: Nákladem Gustava Voleského, 1922, s. 38.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 47.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 50.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 39.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 42.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 44.

Dále Wells uplatňuje vizionářskou představu o rovných právech mužů i žen. Genderové role jsou v *Moderní utopii* hloubkově zkoumány. Kapitola nazvaná „Ženy v moderní utopii“ objasňuje, že ženy by měly být stejně svobodné jako muži. Mateřská dovolená je dotována státem. Žena je nezávislá na manželovi. Wells navrhuje, aby mateřství bylo považováno za službu státu s oprávněným nárokem na státní pomoc, a navrhuje systém dosti se podobající systému porodního, mateřské a rodičovské dovolené, jak je známe dnes. Wells také podporuje řádné manželství a velmi podrobně rozepisuje jeho podmínky, jako předmanželskou smlouvu

Jedním z ústředních principů režimu Utopie je, že ne každý se může oženit či provdat: je to privilegium udělené pouze těm, kteří splňují určitá kritéria stanovená režimem. Veškerá péče o děti narozené mimo manželství je věcí rodičů, bez podpory státu, který je velmi štědrý u dětí narozených sezdaným rodičům. Obsahuje i další kontroverzní návrhy, například regulaci porodnosti v zájmu udržitelného rozvoje. Tato i další věci jsou v rozporu s proklamovanou svobodou jednotlivce a zavání autoritářstvím.

2.7.5 Vynucování práva

Způsoby vynucování práva v moderní Utopii byly již částečně popsány v bodě o postavení jednotlivce v rámci zkoumání osobních svobod.

Ve věci vynucování práva a specifitěji státního dozoru se Wells odvolává na Platóna (ostatně jako i v jiných věcech). Cílem je udržovat veřejný pořádek a slušnost.

Podrobně se Wells zabývá například otázkou opilectví (s nímž souvisejí navazující sociální problémy a které bylo velkým tématem pro Owena). Předpokládá, že v Utopii bude obchod s alkoholem kontrolován, veřejné opilství bude „přestupkem proti veřejné slušnosti a bude nějakým způsobem drasticky trestáno. Bude [...] přitěžující okolností pro zločin a ne omluvou.“²⁰⁹ Současně však Wells zdůrazňuje, že si nepřeje zavádění prohibice, věří, že Utopie bude umírněná a otázku zavedení prohibice ponechává na úsudku čtenáře.²¹⁰ Jeho postoj ve věci radostí života je spíše epikurejský, než asketický a výrazně omezující.

Wells se obsáhle zabývá problémem násilí a násilných či choromyslných jedinců. V této věci vyjadřuje přesvědčení, že v Utopii je nejlepší vláda, jaká může být, milosrdná a rozvázná, mocná a rozhodná,²¹¹ která tudíž přijímá humánní opatření, neboť zde neexistuje trest smrti

²⁰⁹ WELLS, H. G. *Moderní utopie*. Praha: Nákladem Gustava Voleského, 1922, s. 62.

²¹⁰ Tamtéž, s. 62.

²¹¹ Tamtéž, s. 120.

a „patrně“ ani vězení. Vedle laskavosti musí vládnout i přísnost a v případě recidivy je třeba, aby násilní lidé, zloději apod. pachatelé „zmizeli z obecního života“. Autor to nazývá doslova „sociální chirurgií“.²¹² Jako první opatření navrhuje léčbu. Navrhuje také zničení znetvořených novorozeňat, což se vymyká z jeho většinou umírněného pojetí. Propaguje jakýsi sociální darwinismus, kde stát musí kontrolovat, aby neměl „přebytek občanů s prostředními a nižšími schopnostmi“.²¹³ Zde již je Wells jednou nohou v oblasti eugeniky, tedy genetického zlepšování lidstva, které v jeho době bylo studované v souvislosti s celkem nedávnými poznatky tzv. přírodního výběru.

Problematičtí jedinci, kteří se prokáží být neschopní integrovat se do utopické společnosti, jsou vyhoštěni na vzdálené ostrovy, kde jsou ponecháni svému osudu. Tam mohou pokračovat v chování, které jim vyhovuje a je v Utopii nepřípustné, avšak stát musí zajistit, aby neměli děti a ostrovy musí přísně hlídat. Autor je nazývá ostrovy „Nenapravitelných podvodníků“.

Tato část je ze současného lidskoprávního hlediska opravdu značně problematická.

Za další problém Moderní Utopie může být pokládána její jednotvárnost. Sice si lze říct, jak je ideální, když všichni hovoří stejným jazykem, vše funguje a vše je státem výborně uspořádáno, ale takové „jediné pravdy“ jsou často synonymem totality.

Závěrem

Moderní utopie je dítětem své již moderní doby a svého autora, který byl výraznou osobností se sociálním cítěním a vynikajícím spisovatelem. Částečně přejímá formu a zavedená schémata předchozích utopií a také představy ideální společnosti, které prezentuje, jsou často utopické v klasickém slova smyslu, tedy příliš nehledící na to, zda mohou být uskutečněny. Dílo je narozdíl od ostatních utopií velmi čtivé, s celou řadou návrhů a nápadů z říše sci-fi, založené na bujné fantazii autora. Nastoluje určité ideály a vize, není však tolik militantní jako jiné utopie a neobsahuje tak drtivou kritiku stávajících poměrů; je to v první řadě literární dílo.

Wells se zde zabývá aktuální tematikou začátku 20. století, kdy mezi mocnostmi vládlo napětí a nad Evropou visela hrozba války. Jak vyplývá ze slov na konci předposlední kapitoly *Moderní Utopie*, autor ve svém díle volá po světovém míru, po porozumění mezi národy, po svobodě pohybu a svobodném obchodu, po spolupracující a neválčící Evropě – která v jeho době opravdu byla pouhou utopií.

²¹² WELLS, H. G. *Moderní utopie*. Praha: Nákladem Gustava Voleského, 1922, s. 120.

²¹³ Tamtéž, s. 127.

3. Komparativní analýza utopií podle jejich právních aspektů

Stručná komparativní analýza výše uvedených poznatků může mít podobu této tabulky:

Utopický projekt	Zákon a právo	Společenské zřízení	Forma vlastnictví	Postavení jednotlivce	Vynucování práva	Vliv
More/ <i>Utopie</i>	Co nejméně jasných zákonů srozumitelných všem. Neexistence právníků	Rovnostářské, beztřídní, městský stát, sofokracie	Vlastnictví pouze společné	Autoritářství, jedinec podřízen státu, obrovské množství příkazů a zákazů	Přísné tresty, otroctví, případně trest smrti	Obrovský v jeho době i dodnes. Je otcem utopie, pojmání práva – equity, ctěn následovníky
Campanella/ Sluneční stát	Přirozené právo, co nejméně zákonů, astrologie. Neexistence soudů a právníků	Rovnostářské, beztřídní, městský stát, sofokracie	Vlastnictví pouze společné	Silné autoritářství, jedinec podřízen státu, obrovské množství příkazů a zákazů, Eugenika	Přísné tresty vč. trestu smrti, právo na odplatu	Významný inspirátor komunistických myšlenek
Harrington / Republika Oceána	Dobré zákony pokládá za základ dobrého státu, pragmatický přístup	Parlamentní demokracie, republika	Majetek je podmínkou volebního práva, „moc pochází z majetku“	Povinná demokracie, direktivní přísný stát	Nezabývá se. Tresty stanovuje lidové shromáždění	Významný vliv na vznik moderních zastupitelských systémů zejm. USA
Owen / New Harmony	Dobré zákony, důraz na	Samosprávná obec – komuna	Propagátor družstevnictví, soukromé	Prosazuje kolektivismus, odmítá	Dobrovolnost, veřejné mínění,	Obrovský – zákony v oblasti

	sociální a pracovní oblast		vlastnictví zrušit	individualismus	edukace, motivace	pracovního a sociálního práva, veřejné mínění
Cabet / <i>Ikarie</i>	Přirozená a lidská práva, neexistence sbírek zákonů, bez právníků	Vládne lid, přímá demokracie	Zavést komuny, soukromé vlastnictví zrušit	Paternalistický stát dbá o blaho jednotlivce, který musí dodržovat pravidla	Křesťanství, nenásilí – dobrovolnost, výchova, nejhorší trest je důtka	Velký – na komunistické myslitele, veřejné mínění
Bolzano / Dokonalý stát	Spravedlivější zákony, kde vše sleduje obecné blaho a zakládá se na rozumu	Republika, princip subsidiarity, celkem široký volební systém	Soukromé vlastnictví zachováno, omezeno, zrušeno dědění	Direktivní systém, svoboda značně omezena, celek nadřazen jednotlivci. Cenzura.	Přísné tresty vč. trestu smrti	Vliv dříve žádný / Autor jinou činností ovlivnil generaci mladé inteligence
Wells / Moderní Utopie	Neprosazuje redukci zákonů, podporuje stanovení jasných pravidel	Harmonická společnost bez velkých sociálních rozdílů, ušlechtilí vládcí	Zachovává soukromé vlastnictví, jen mírně je omezuje. Silné vlastnictví státu (půda)	Základem svobody jednatelce je stanovení pravidel. Eugenia	Omezení v právech. Osvěta, léčba, recidivisté odvezeni na vzdálený ostrov. Trest smrti zrušen	Velký vliv na veřejné mínění, šíření pacifismu

Níže jsou jednotlivé právní aspekty popsány podrobněji.

3.1 Zákon a právo

Jak bylo řečeno, výchozím bodem utopií je nespokojenost se stávajícím uspořádáním společnosti, a většina utopistů má kritiku stávající společnosti, včetně jejich zákonů a práva obecně, za odrazový můstek. Markantní je to zejména u Thomase Mora, který sám byl právník. Velmi tvrdá kritika zaznívá také u Roberta Owena, který se zasloužil o řadu konkrétních právních úprav, jak bylo zmíněno výše. Na stávající poměry ale žehrá i Campanella či Bolzano. Kritice jsou podrobeni zejména:

- nesrozumitelnost zákonů (která způsobuje, že zákony jsou ve prospěch specialistů a v neprospěch laiků),
- nespravedlnost zákonů (slouží vládnoucí třídě, poškozují lid),
- právníci (např. Cabet líčí advokáty jako odporné karikatury s těmi nejhoršími vlastnostmi, zaprodané nespravedlivému uspořádání společnosti).

U většiny zkoumaných utopií vládne názor, že v utopické společnosti je třeba ustavit co nejméně zákonů. Společnost, která je spravedlivá, bez velkých či žádných sociálních rozdílů a složená z ctnostných jedinců, zákony nepotřebuje. Ty, se kterými se přece jen setkáme, upravují především soukromou sféru, jako je uzavírání manželství, umístění dětí do společné výchovy apod. Výjimkou je Harrington, který se zabývá především politickým uspořádáním. Úloha občana ve státě, například účast ve volbách, sněmech apod., je také často velmi podrobně upravena. Také Wells zdůrazňuje význam jasných pravidel.

V této oblasti, tedy **šíří právního řádu**, můžeme studované utopisty rozdělit do dvou skupin podle toho, jaká opatření prosazují:

1. Zákony zrušit či omezit (a s nimi nejlépe zrušit i soudy a právníky). Tento přístup je zjevný u nejstarších utopistů, Mora a Campanelly, ale také u Cabeta. Zároveň však sestavují hotový katalog příkazů, zákazů a pravidel popsanych do největších až absurdních podrobností, jimiž chtějí řídit život občanů, co se týče jejich soukromí i jejich role ve státě.

Sklon zavádět direktivní systém plný pravidel mají ostatně všichni utopisté.

2. Zákony naopak mít podrobné. Tento přístup lze vidět u racionálnějších utopistů, jakými byli Harrington nebo Wells, v jehož pojetí je precizní a přesný zákon zárukou svobody a spravedlnosti.

Co se týče **zdrojů státní moci**, zde lze rozlišit zhruba tři tendence:

1. Zdrojem státní moci je ušlechtilý vládce a lid je povolán se částečně vyjadřovat. Do této kategorie lze zařadit Mora, Campanellu a Cabeta.
2. Zdrojem státní moci je lid formou volebního práva, což velmi podrobně popisuje Harrington a Bolzano.
3. Do třetí kategorie lze zařadit utopisty, kteří tuto věc neteoretizují. Je to ostatně typický projev „utopičnosti“: autor nějakého konceptu se příliš nebo vůbec nezabývá jeho uskutečnitelností.

Další příznačný moment je ten, že s utopisty se často dostáváme do oblasti **přirozených práv**. Jejich teorie vychází z faktu, že člověk je starší než stát, a že přirozená práva časově předchází založení státu a jsou postaveny na „vyšší morálce“ než je legální právní konvence. Existují i mimo platné právo a nezávisle na něm. V následujících staletích vyústila teorie přirozených práv ve všeobecně známé deklarace lidských práv.

Přirozená práva jsou tím, co lidem náleží už z titulu jejich lidství. Přirozená práva jsou taková, která jsou uznána přirozenou spravedlností, tj. takovou, která sama v sobě obsahuje kritérium své platnosti. Tímto kritériem je samotná přirozenost, která nám umožňuje intuitivně rozpoznat nespravedlnost. Taková spravedlnost vyjadřuje soubor morálních principů, které existují nezávisle na pravidlech vtělených do systému práv. Přirozená práva jsou tedy pokusem o kodifikaci morálních pravidel odpovídajících duchu přirozené spravedlnosti. Přirozená práva v sobě střeží ideál dobrého jednání a jsou univerzálními vlastnostmi bytostí nadaných rozumem.²¹⁴ Tolik říká teorie. U utopistů se velmi často setkáváme s tím, že právo je cosi přirozeného, potažmo metafyzického, s odkazem na vyšší moc (astrologie u Campanelly, křesťanství u Cabeta), a je to postaveno do kontrastu se stávajícím právním řádem, který utopisté kritizují jako nespravedlivý, násilný, překroucený, nesrozumitelný, sloužící vládnoucím vrstvám atd. Silný apel je zde také na rozum, jak to vidíme u Harringtona nebo Owena i u Cabeta, což je pochopitelně dáno dědictvím osvícenství.

Další konstatování je pro utopisty velmi příznačné, ba zcela zásadní, a totiž, že jejich pozornost není příliš upřena na právo technicky vzato, ale na **spravedlnost**, případně i dobro, lásku, štěstí a

²¹⁴ KOŠUT, M. *Právo a spravedlnost. Filozoficko-právní analýza problému*. 2006: Brno, Diplomová práce, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, s. 12.

další spíše filozofické či morální pojmy.

Právo a spravedlnost, potažmo filozofie práva, jsou témata, jimiž se zabývají všichni utopisté. Ne každý navrhuje konkrétní a/nebo uskutečnitelné návrhy zákonů a právního uspořádání, ale všichni si kladou otázku smyslu a smysluplnosti práva a zákonů. Jak říká teorie, otázka po „spravedlnosti“, respektive po tom, jaké by právo mělo být, je v tomto smyslu otázkou mimoprávní. Jediná smysluplná koncepce spravedlnosti je tudíž legální spravedlnost, jakožto ochrana těch, kteří dodržují platné právo před těmi ostatními.²¹⁵ Tak to ale utopisté nestaví. Oni volají po spravedlnosti a po spravedlivých zákonech. Neřeší, nakolik je ten či onen zákon nebo pravidlo technicky správný, právně nezávadný a proveditelný. Oni chtějí starý právní řád zbořit a nahradit jej řádem zcela novým, při jehož specifikaci se nechávají unést svými tužbami a cíli.

Tím se s utopisty dostáváme až do srdce teorie spravedlnosti, která je jednou ze základních kategorií právního myšlení. V dějinách právního myšlení ji byl připisován různý význam. Představy o spravedlnosti souvisejí s percepcí společenského života, přesněji s uvědomováním si smyslu a cíle práva ve společnosti.²¹⁶ Mnohé z utopických návrhů mohou vzbuzovat úsměv či vyvolávat kritiku, nutí nás ale se vrátit ke kořenům a zamyslet se nad obecně přijímanými právními zásadami.

3.2 Společenské zřízení

Společenské, či úžeji státní zřízení je v podstatě hlavním tématem, jímž se všichni utopisté zaobírají. Všichni popisují nějaký útvar – obec, město, stát – kde nějak funguje nějaká společnost, která je nějak organizována, včetně pomocí práva. I zde je východiskem kritika stávající společnosti s jejími nespravedlnostmi, příkořimi, sociální nerovností, útlakem a bídou. Utopisté s nadšením líčí obraz ideální společnosti, kde vládne spravedlnost, nejsou činěna žádná příkoří, vládne rovnostářství (případně s výjimkou vládce, rady moudrých apod.), je dbáno o jejich blaho a všichni žijí v dostatku. Podmínkou ideální společnosti je likvidace soukromého vlastnictví jakožto kořene zla, i když někteří utopisté se spokojí s určitým jeho omezením nebo regulováním

²¹⁵ KOŠUT, M. *Právo a spravedlnost. Filozoficko-právní analýza problému*. 2006: Brno, Diplomová práce, Právnická fakulta, Masarykova univerzita., s. 9.

²¹⁶ ŠKOP, M. SMEJKALOVÁ, T., ŠTĚPÁNÍKOVÁ, M. *Teorie práva – průvodce studiem*. Brno: Masarykova univerzita, Vytvořeno ve spolupráci se Servisním střediskem pro e-learning na MU, Fakulta informatiky Masarykovy univerzity, Brno 2021–2022 © 2022 Masarykova univerzita. On-line: https://is.muni.cz/do/law/stud/el/teorie_prava/index.html

(Harrington, Bolzano, Wells). Ideální společnost je u všech utopistů zcela nebo silně rovnostářská, se silným státem. Občané ideálního státu mají řadu práv – často na svou dobu nevídaných, jako volební právo, – avšak musejí se také podřídit široké škále nařízení.

Zejména utopičtí socialisté si navíc kladou otázku, jak této mety dosáhnout a vysvětlují – Owen, Cabet, Bolzano i Wells – že cestou je vzdělání a osvěta, a také využití moderní techniky. Náznak revoluce je jen u Campanella, ostatním se násilí přičí a utopičtí socialisté, ovlivnění nedávnými hrůzami Francouzské revoluce, bojují za mírumilovné a konsensuální řešení na základě dobrovolného přijetí pravidel ze strany uvědomělých občanů. Pozitivní stránkou tohoto značně direktivního uspořádání je úsilí o vzdělávání nejširších mas obyvatel.

Jako jedna z příčin špatného stavu společnosti je uváděna skutečnost, že „vládnou špatní lidé“, jak ve *Slunečním státě* nařiká Campanella. Především rané utopie jsou obdařeny ideálními vládci, ať už dědičnými nebo volenými, kteří jsou rozumní, vzdělaní a dbají o blaho lidu. Dokonalý vládce, Ikar, existuje i v Ikarii. Avšak i pozdní Wellsova *Moderní utopie* nehovoří vysloveně o demokracii, nýbrž zavádí jakousi ideální vyšší kastu.

Demokracií v moderním smyslu slova, včetně volebního práva a politického systému, se zabývá Bolzano a zejména Harrington, jehož zásluhy o prosazování republikánských idejí jsou obrovské a který svou *Republiku Oceánu* psal formou utopie spíše proto, aby se za ni schoval v případě pronásledování.

Jednou z otázek, které si někteří utopisté kladou, je také otázka uspořádání systému vzájemných závaží a limitu politických institucí tak, aby špatní nebo neschopní vládci mohli být legálně odstraněni. Dále se naskýtá otázka omezení suverenity státní moci, opět z důvodu zamezení koncentrace příliš velké moci do rukou jednoho člověka.

Obecně vzato utopie kritizují stávající společenské zřízení a jako ideál líčí ideální zřízení ve smyšleném neexistujícím místě. Vyvrálost jednotlivých utopických projektů je pochopitelně odrazem jejich historického kontextu: More a Campanella líčí sofokracii, Harrington a Bolzano parlamentní demokracii, Owen a Cabet ideální obec a Wells cosi mezi sofokracií a demokracií. Podmínkou existence těchto států je vždy vysoká duchovní vyspělost jejich obyvatel.

3.3 Forma vlastnictví

Všechny studované utopie zavrhnou nebo alespoň omezují soukromé vlastnictví jakožto původce všeho zla ve společnosti, neboť způsobuje nerovnost a navazující sociální problémy.

Někteří utopisté byli v tomto požadavku tak důslední, že do společného vlastnictví zahrnuli i ženy a děti. Ostatně už Platón zrušil instituci manželství a zavedl společné vlastnictví všech žen i dětí, a Campanella tuto logiku dovedl *ad absurdum*. Také Aristoteles se přikláněl ke společnému vlastnictví. Thomas More se domníval, že majetek není možno mezi lid rovnoměrně a spravedlivě rozdělit, a proto ve své Utopii nastolil společné vlastnictví. Cabet (a před ním Fournier) soukromé vlastnictví doslova nenáviděli, opovrhovali majetkem a způsoby, jak jej nabýt. Zde se již blížíme k marxistickým tezím o vykořisťování pracujících a ve vzduchu visí zmíněné Proudhonovo tvrzení „vlastnictví je krádež“. Utopie každopádně ve větší nebo menší míře obsahují prvky komunismu jako projektu propagujícího společného vlastnictví.

Utopie přitom neuvažují o násilném odebrání majetku. Předpokládají, že se jednotlivci budou vlastnictví vzdávat dobrovolně na základě své duchovní vyspělosti, jíž bude dosaženo díky kvalitnímu všeobecnému vzdělání a vysokého stupně zabezpečení materiálních potřeb lidí.

Totálním odpůrcem soukromého vlastnictví nebyl Bolzano, který nechával zcela na schopnostech člověka, jak velký majetek svou dovedností nashromáždí, avšak určil hranici, přes kterou se už majetek hromadit nesměl, neboť by hrozilo, že majetku bude jedincem zneužito k ovládnutí ostatních. Tato hranice umožňovala člověku žít lépe než ostatní, pokud vynaložil větší píli a moudrost, avšak nedovolovala mu vynakládat prostředky na nepřiměřený luxus a placení ostatních lidí, aby pracovali za něj. Bolzano rovněž ruší dědické nároky, kdy každý člověk začíná svůj život s čistým štítem, bez výhod (nebo závazků), které by mu eventuelně přenechali jeho rodiče. Zároveň Bolzano zcela vyloučil soukromé podnikání, v němž viděl možnost vykořisťování a zneužívání ostatních lidí ve prospěch jednotlivce.

Jako řešení, jak se vypořádat s vlastnictvím, navrhuje Owen a Cabet vlastnictví družstevní, kde obec (či sdružení obcí) je také základem státu.

Wells naopak navrhuje jakousi kombinaci soukromého a státního vlastnictví.

Lze shrnout, že utopisté se v souvislosti se soukromým vlastnictvím obávali přílišného rozvrstvení společnosti a vzniku nerovnosti. Pozdější utopisté konstatovali, že nerovnost nezpůsobuje samotná držba majetku, ale jeho zneužití k ovládnutí těch, kteří majetek nemají. Byl to Harrington, kdo definoval, že „majetek dává moc“. Ovšem i Wells zastával názor, že pozemky by měly být výlučně ve vlastnictví státu; vlastnictví pozemku opravňuje majitele k zákazu vstupu na něj, nebo například k vybírání poplatku za užívání pozemku cizí osobou. Úvahy utopických socialistů ve věci majetku byly velkou měrou převzaty marxisty. Některé jejich myšlenky, jako

družstevní vlastnictví, jsou živé a úspěšné dodnes.

3.4 Postavení jednotlivce

Postavení jednotlivce ve společnosti, potažmo jeho osobní svoboda, je dalším velkým tématem utopistů. Cílem utopistů je dokonalá společnost, kde vládne řád, pořádek, prosperita a lidé jsou spokojení a nestrádají. Vlastně nejvyšším cílem utopistů je štěstí. Všichni utopisté se při naplňování tohoto cíle musejí nějakým způsobem vyrovnat s lidským faktorem.

Utopie jsou obecně – platí to pro všechny bez výjimky – koncipovány jako společnosti, kde blaho lidí se děje skrze blaho komunity. Zájmy jednotlivce jsou podřízeny zájmu kolektivu. Deklarovaným cílem utopie sice je blaho jednotlivce, to ovšem neurčuje on sám, nýbrž státní moc, která daleko lépe, než on sám ví, co je pro něj skutečně dobré. To, co je dobré pro stát, je logicky dobré i pro jednotlivce.

Utopie vlastně od začátku počítá s tím, že každý jednotlivec potlačí svá individuální přání ve prospěch celku, s jehož idejemi a ideologií se zcela a beze zbytku ztotožní, přičemž právě řečené je vlastně i jednou z možných definic utopie.²¹⁷ Individualismus je u většiny utopistů vyloženě kritizován, výjimkou je nepřekvapivě pouze úspěšný spisovatel a bouřlivák Wells.

Všechny utopie sestavují více či méně rozsáhlé seznamy příkazů a zákazů, práv a povinností. More a Campanella regulují každý detail každodenního života, včetně místa u stolu, oblečení či pracovního zařazení. Život v Morově Utopii je dosti asketický. Také Cabet měl sklon zavádět asketický režim, a byl to právě zákaz alkoholu a tabáku, který znamenal vzpouru osadníků a konec jeho Ikarie. S bojem proti alkoholu (jakožto zdroje sociálních problémů) se mimochodem v utopiích setkáváme od Platóna po Wellse. Někaké ty radosti – třeba tanec, hudba – jsou také povolovány a jsou pochopitelně organizovány kolektivně.

Utopie si vyžaduje nového, lepšího, duchovně vyspělejšího člověka. Za tím účelem byl vytvořen propracovaný systém výchovy dětí, který zahrnoval někdy i plození dětí a hraničil s eugenikou, jak je tomu v případě Campanelly a Wellse. Ostatně až do 19. století bylo vzdělání pro masy lidí nedostupné a vládlo přesvědčení – nejen u utopistů – že stav společnosti se automaticky zlepší, zvýší-li se dostupnost vzdělání širokým masám.

²¹⁷ SELTENREICH, R. *Předmoderní utopické myšlení o státu a právu (...)*. Revue církevního práva 76 WEB.pdf, s. 42. Publikace na Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 2019. On-line: <https://spcp.prf.cuni.cz/rcp/76/rcp76-predmoderni-utopicke-mysleni-o-statu-a-pravu.pdf>

Utopická společnost se projevuje většinou paternalisticky a o své občany pečuje, většinou až příliš pozorně. Některé utopie, jako Cabetova nebo Wellsova, zahrnují velké sociální výhody, které nám dnes přijdou samozřejmé, jako je všeobecné vzdělání zdarma, dostupné zdravotnictví či krátká pracovní doba (byť 4 hodiny jako ve *Slunečním státě* se jeví být utopické i dnes). Od obyvatel se však očekává vzorné plnění jejich úkolů a povinností ve prospěch celku.

Vzhledem k tomu, že utopie potřebuje mít uvědomělé obyvatele, je ve všech utopiích propracovaný vzdělávací systém. Vzdělání má za cíl vyrábět uvědomělé občany, kteří se stanou součástí fungujícího soukolí svého města, obce či státu.

Utopická společnost je typicky rovnostářská, neznamená to však nutně, že si jsou všichni rovni. Panuje zde hierarchický systém, je zde vládce, mladší poslouchají starší a plná rovnost žen je zmíněna až u Wellse (kde předchůdcem mu byl Fournier). Zároveň zde panuje velká uniformita, byť u volby profesí je například přihlíženo k vlohám jednotlivců.

Otázka soukromého vlastnictví (jeho zrušení) a postavení jednotlivce ve společnosti (podřízenost jednotlivce celku) patrně patří k nejznámějším rysům utopií a je významnou příčinou toho, že utopie jsou často pokládány za totalitní a jsou kritizovány za jejich sklon k zavádění jediné pravdy. Zkoumání souvislosti utopií s totalitními ideologiemi by ostatně bylo samostatným a velkým tématem.

3.5 Vynucování práva

Zatímco se utopie téměř vůbec nezabývají způsobem, jakým byly nastoleny (většinou se jedná o jakýsi status quo), mají vždy nastavený nějaký systém, více či méně založený na vysloveně právních normách, jak se udržet, fungovat a pokračovat v existenci. Fungování každé utopie si vyžaduje spolupracující, zapojené občany. Cílem je společnost, kde se právo nemusí vynucovat, kde její lidé dodržují sami od sebe, neexistují zločiny, a tudíž ani nejsou nutné tresty.

Ve věci zločinnosti nejen More naznačuje, že za zločin je často odpovědná společnost a poukazuje na vztah mezi příčinou a následkem. Totéž nalézáme také u utopických socialistů, kteří příčinu zločinnosti viděli v nespravedlivé a nerovné společnosti, kde chudáci jsou k páchání zločinů donuceni bídou, případně nevzdělaností. Budou-li žít v dostatku a disponovat vzděláním, nebude ani zločinnost. Tato víra v příčinu zločinnosti ostatně dodnes přetrvává v levicových kruzích, také v souvislosti s údajnou či skutečnou diskriminací obyvatel tmavší pleti, se slabším sociálním zázemím apod.

V utopiích lidé sami dospějí k respektu ke společenskému celku, v němž žijí, a k omezení osobních požitků v jeho prospěch. Například u Campanelly se obyvatelé rozhodli vytvořit ideální společnost, dobrovolně se uzavřeli světu na odděleném místě a zde začali žít úplně novým stylem, naprosto změnili své myšlení, ze svého vlastního, svobodného rozhodnutí. Jejich děti už mají samozřejmě cestu vyšlapanou, jsou vychováváni rodiči (či vychovateli), kteří v daném světě žijí.

Byl-li nějaký čin v starších utopiích shledán nebezpečným pro celek, ačkoliv jej žádný zákon neupravoval, následoval trest. Tresty byly stanoveny výčtem a obvykle se nevázaly k jednotlivým zločinům. Bylo pouze na soudci, jaký trest vybere. Někdy tresty stanovilo společenství.

Zásada subjektivní odpovědnosti byla jedna z mála, po níž utopističtí autoři volali. Soudobé soudy často trestaly i za neúmyslné činy a odpovědnost za zločin bylo možno přenášet na jinou osobu (například na rodiče). S požadavkem individualizace odpovědnosti přišel jako první Campanella ve svém *Slunečním státě*, kde rozlišoval tresty za předem promyšlený čin a za nedbalostní jednání.

Z důvodu jednoduchosti právních systémů utopií byl soudní systém autory utopií velice opomíjen. Je to pravděpodobně dáno faktem, že autoři utopií pracovali často s ideálním člověkem, který se zločinů nedopouštěl a nebylo jej proto třeba trestat. Počítalo-li se přece jen s jistou zločinností, tresty byly u nejstarších utopistů jednoduché – smrt, vyhnanství, tělesný trest či omilostnění. More prosazoval otroctví jako formu trestu užitečnou pro společnost. Trest smrti kromě Campanelly utopisté omezují, Wells jej již zakazuje. Trestem může být také zákaz styku se ženami (Campanella) nebo zákaz účastnit se společné hostiny (Bolzano).

Zatímco More, Campanella a Bolzano disponují širokým arzenálem donucovacích prostředků a trestů včetně drastických, utopickým socialistům se takové metody hluboce přičí a sázejí na převýchovu a motivaci, případně vliv veřejného mínění. Cabet se dokonce vysmívá představám, že by v jeho Ikarii bylo za co trestat, a za těžký zločin je v ní pokládána pomluva.

Řád a pořádek v utopiích byl tedy převážně věcí vzorných občanů. Občané byli vždy schopni a ochotni se dohodnout, každá oblast soukromého života byla upravena řádem, jež všichni dodržovali. Tento aspekt utopií se nám může jevit opravdu dokonale „utopický“ či totalitní. Netřeba kvůli tomu zapomínat, že autoři utopií přispěli k humanizaci trestních řádů své doby, jako konkrétně Owen, či v tomto smyslu ovlivnili veřejné mínění své doby.

4. Právní aspekty současných utopií

Když je řeč o utopiích, běžně jsou míněny utopie minulosti, klasicky od Thomase Mora přes utopické socialisty až po dystopie. Vládne určité všeobecné povědomí o tom, že utopie patří do minulosti a v současné době již pro ně není místo či z nich jsme tzv. vyléčení. Po tragických zkušenostech z 1. světové války, kdy se zhroutila iluze o nastolení lepší společnosti skrze techniku a lepší vzdělanost, a po vzniku Sovětského svazu, kde poprvé byla utopie proměněna ve skutečnost (a stala se spíše dystopií), utopie přestaly být významným myšlenkovým směrem. Na jejich místo nastoupily dystopie. Utopie se staly vedlejším proudem, či se přesunuly do role science-fiction, jak bylo zmíněno v souvislosti s H. Wellsem. Další konec utopií nastal po pádu komunismu v Evropě a sovětského bloku, neboť se ukázalo, že rovnostářské komunistické představy k zářným zítřkům opravdu nevedou.

Pokládám za relevantní v rámci této práce se alespoň krátce podívat na to, jaký je současný vývoj utopií a jejich právních aspektů. Je to opravdu tak, že je utopiím konec? Není utopický například také rozšířený názor, že s pádem komunismu nastal konec dějin a tzv. neviditelná ruka trhu zajistí kýženou prosperitu?

Vždyť jako utopické byly ve své době vnímány i výdobytky, které se nám dnes zdají být samozřejmé, jako myšlenky o rovnosti všech lidí a zakotvení jejich občanských práv v ústavních textech, či představa o zákonících práce, jež by měly mnohými svými ustanoveními narušovat jinak posvátnou smluvní svobodu. Je tedy otázkou, co je opravdu dokonale „utopické“ a mohlo by být svým zakotvením v právních rádech nebezpečným, a co naopak odmítáme jen kvůli svým zažitým představám, aniž bychom „kromě svého konzervatismu a myšlenkové pohodlnosti měli pro takový postoj adekvátní argumenty“.²¹⁸

Významným teoretikem utopií ve 20. století byl původem maďarský sociální filozof Karl Mannheim (1893–1947). Vývoj společnosti podle něj probíhá ve změnách jednotlivých epoch. Střídají se období topie, tedy sociálního řádu, jež je nahrazován utopií, která následně opět přechází do dalšího údobí utopie, a tak stále dokola. Aby toto střídání mohlo probíhat, musí mít každá utopie podporu v některé ze společenských vrstev. Autorem utopie je jednotlivec, a její poselství musí být

²¹⁸ SELTENREICH, R. *Předmoderní utopické myšlení o státu a právu (...)*. Revue církevního práva 76 WEB.pdf, Publikace na Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 2019, s. 42. On-line: <https://spcp.prf.cuni.cz/rcp/76/rcp76-predmoderni-utopicke-mysleni-o-statu-a-pravu.pdf>

natolik srozumitelné a potřebné, aby jej za své přijala dostatečně velká a vlivná část společnosti. Mannheim dokonce hovoří o vzájemně si odporujících utopiích, které sváděly prostřednictvím svých příznivců mezi sebou boj. Tento věčný svár pak formoval a korigoval celkové směřování lidstva, aniž by kdy jedna z forem získala nadlouho vrch.²¹⁹ Lze shrnout, že Mannheim tvrdí, že utopie vždy ovlivňovaly a budou ovlivňovat lidstvo.

Velkým kritikem utopií byl například Robert Nozick, významný americký pravicový filozof (1938–2002), který vznášel rozsáhlé, ekonomicky podložené argumenty proti sociálnímu státu.²²⁰ Utopiím se v podstatě vysmívá, avšak nejen levicovým, ale i těm pravicovým, jako představě o „minimálním státu“; poznamenává, že neexistuje jeden způsob života, který by byl nejlepší pro všechny. V podstatě se zabývá stejným tématem jako utopisté, a totiž koncepcí rovnosti příležitostí a spravedlnosti ve věcech majetku²²¹. Na rozdíl od nich však kritizuje rovnostářství, za jehož základ pokládá závist.

Mezi současnými utopickými směry lze jmenovat kolaborativní společnost, kritiku kapitalismu či nerůst. Přitom podotýkám, že se necítím kompetentní posuzovat, zda ten či onen směr je či není utopický, a vycházím při tom z názorů publikovaných v domácích a zahraničních zdrojích. Utopií svého času byla i myšlenka Panevropy, o níž se zmíním dále, předchůdkyně dnešní velmi reálné Evropské unie. Také ekologie a boj za klima, pojmy, svého času spojené s německými odpůrci jaderné energie²²² či levicovými aktivisty připoutávajícími se ke komínům, dnes už jsou do značné míry oficiálním proudem.

Pokud jde o ekologický proud, za zmínku stojí román *Ecotopia* (v češtině nepublikován) amerického spisovatele Ernesta Callenbacha (1929–2012), zastánce uvědomělé skromnosti („simple living“), který je pokládán za jednu z prvních ekologických utopií. Popisuje stát, který se odštěpil z USA a prosazuje nerůst, ekologii a rovnostářskou společnost.²²³

Také vidíme, že realita jako by chtěla dát za pravdu Mannheimovi, že na utopii po její realizaci vždy naváže utopie nová; když bylo konkrétně v Německu dosaženo uzavření jaderných

²¹⁹ MANNHEIM, K. *Ideologie a utopie*. Bratislava: Archa, 1991.

²²⁰ NOZICK, R. *Anarchie, stát a utopie*. Praha: Academia, 2015.

²²¹ Tamtéž, s. 245

²²² Svého času mediálně známý případ plánované výstavby jaderného úložiště v dolnosaském Gorleben, jež je dodnes symbolem odporu proti jádru. Aktivisté proti němu bojovali od 70. let. Mj. zdroj on-line: <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/svet/nemci-hledaji-uloziste-pro-jaderny-odpad-z-odstavovanych-elektren-112660>

²²³ Anglická Wikipedia on-line: https://en.wikipedia.org/wiki/Ernest_Callenbach

elektráren, našli si aktivisté bojová pole jiná, jako známé hnutí Last Generation²²⁴, Poslední generace, aktivní i u nás, i když se zde dá hovořit o hnutí spíše radikálního než utopického typu, neboť jednou z typických charakteristik utopistů je odpor k násilí.

Současné utopické směry se dle mého názoru liší od těch minulých mimo jiné tím, že mají mnohem větší potenciální právní, ekonomické a další dopady. Také disponují úplně jinými možnostmi. Dostupnost právních nástrojů, větší právní povědomí, organizovanost aktérů, schopnost jednat lokálně i globálně, síla internetu a sociálních médií, nemluvě o umělé inteligenci, to vše z dnešních utopistů a dalších protestujících hnutí dělá hotové právní experty. Právní aspekty dnes jsou často inherentní součástí projektů; aktivisté blokující dálnici za sebou mají právní experty a právní podporu.

Právní výzvy pro vlády světa co do „práva na klima“ jsou potenciálně obrovské. Již dnes existuje celá řada velkých organizací působících v této oblasti. Jmenujme například Climate Rights International²²⁵ s heslem „Chránit práva lidí a komunit v časech klimatické změny“ nebo organizaci Union of Concerned Scientists s heslem „Lidské právo na stabilní klima.“²²⁶

„Právo na klima“ respektive na „stabilní klima“ se dnes zjevně přesunulo z říše ekologických utopií nejen do oblasti politiky, sociologie a ekonomie, ale také na právní půdu. Je uznáváno ve vybraných jurisdikcích po celém světě a právní rámec pro právo na zdravé životní prostředí je zakořeněn v řadě mezinárodních dohod. Jednou z nejdůležitějších je Rámcová úmluva Organizace spojených národů o změně klimatu (UNFCCC), která vstoupila v platnost v roce 1994. Uznává, že „globální povaha změny klimatu vyžaduje co nejširší spolupráci všech zemí“ a nastiňuje cíl „stabilizovat koncentrace skleníkových plynů v atmosféře na úrovni, která zabrání nebezpečným zásahům do klimatického systému.“ Například ekvádorská ústava z roku 2008 zakotvuje práva přírody a uznává, že „příroda má právo existovat, přetrvávat, udržovat a regenerovat své životně důležité cykly“. Podobně norská ústava obsahuje článek, který uvádí, že „každý člověk má právo na prostředí, které přispívá ke zdraví, a na přírodní prostředí, jehož

²²⁴ On-line: <https://letztegeneration.org/en/wer-wir-sind/>, výňatek z prezentace hnutí: „Vláda všechna varování ignoruje. Stále to přizívuje klimatickou krizi a přivedlo nás na okraj propasti. Už nechceme tolerovat tento zločin proti lidskosti bez odporu.“ Hnutí je známé např. blokováním dálnic.

²²⁵ On-line: <https://cri.org/>

²²⁶ On-line: <https://blog.ucsusa.org/delta-merner/the-human-right-to-a-stable-climate/>. Organizace na svých stránkách v roce 2023 uvádí: „Vědci jednoznačně potvrdili, že lidská činnost, především spalování fosilních paliv, vede k bezprecedentním změnám klimatu Země, což vyvolává zásadní otázky o naší odpovědnosti chránit životní prostředí pro budoucí generace. Nyní se objevuje etická, morální a právní debata: máme právo na stabilní klima? Odpověď by určitě měla znít ano.“

produktivita a rozmanitost jsou zachovány“. Ve Spojených státech vidíme podobná práva zakotvená v ústavách několika států, například Montany.

„Změna klimatu je otázkou práva – zde je důvod“ – netvrdí nikdo menší než Rozvojový program OSN.²²⁷ Cílem je napravit historickou nerovnost mezi jednotlivými zeměmi ve věci klimatu, neboť některé „zbohatly v důsledku vypouštění velkého množství skleníkových plynů, a jsou povinny pomáhat těm, kteří jsou postiženi změnou klimatu, zejména nejzranitelnějším zemím a komunitám, které jsou často těmi, kdo ke krizi přispěli nejméně.“²²⁸ Mj. je zde argumentováno, že celosvětově 10 % domácností s nejvyššími emisemi na hlavu přispívá 34–45 % celosvětových emisí skleníkových plynů domácností, zatímco spodních 50 % přispívá 13–15 %. Je zdůrazněno, klimatická spravedlnost je významným aspektem přechodu na udržitelnější budoucnost.

Riziko žalob států chudého Jihu proti státům bohatého severu se již stalo realitou a menší měrou se týká i ČR, kde platforma Alarm.cz uvádí: „Ačkoliv Česká republika ročně vypustí více než jedenáct tun oxidu uhličitého na jednoho obyvatele státu, zmizení ze zemského povrchu hrozí Mikronésii (na což v prosinci roku 2009 zareagoval tichomořský stát podáním žaloby kvůli nadměrnému znečištění ovzduší tepelnou elektrárnou Prunéřov“.²²⁹

Klimatické žaloby, anglicky climate litigations, se již staly součástí právní reality zejména na západ od našich hranic. Na oficiálních webových stránkách Spojených národů pro životní prostředí²³⁰ je k dispozici zpráva o klimatických sporech za rok 2023²³¹. K prosinci 2022 bylo podáno 2180 případů souvisejících s klimatem v 65 jurisdikcích, včetně mezinárodních a regionálních soudů, tribunálů, kvazi-soudních orgánů nebo jiných soudních orgánů, jako jsou zvláštní postupy při OSN a arbitrážní soudy. To představuje trvalý nárůst z 884 případů v roce 2017 a 1 550 případů v roce 2020.

²²⁷ What is climate justice and why does it matter? On-line: <https://climatepromise.undp.org/news-and-stories/climate-change-matter-justice-heres-why> (2023).

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ 2015, on-line: <https://denikalarm.cz/2015/07/ostrov-ile-de-sein-v-dobe-klimaticke-nespravedlnosti/#:~:text=A%C4%8Dkoliv%20%C4%8Cesk%C3%A1%20republika%20ro%C4%8Dn%C4%9B%20vypust%C3%AD,zne%C4%8Di%C5%A1%C5%A5ov%C3%A1n%C3%AD%20ovzdu%C5%A1%C3%AD%20tepe lnou%20elektr%C3%A1rnou%20Prun%C3%A9%99ov>).

²³⁰ On-line: <https://www.unep.org/>

²³¹ Global Climate Litigation Report: 2023 Status Review, on-line: <https://www.unep.org/resources/report/global-climate-litigation-report-2023-status-review>

Klimatické žaloby již byly podány také na českou vládu, konkrétně spolkem Klimatická žaloba ČR.²³²

Významná organizace, jakou je Světové ekonomické fórum si vytkla zcela oficiálně za cíl dosáhnout v roce 2050 emisně neutrální planety, kdy jedním z prostředků má být snížení počtu osobních automobilů o 75 %.²³³ Při tom si klade otázku, zdali je soukromé vlastnictví absolutním právem. Vize WEF nicméně není auta zrušit úplně, ale učinit je efektivnější, sdílená a elektrická. Cílem je také učinit města obyvatelnějšími a udržitelnějšími, se sociálními interakcemi a aktivním životním stylem. Jak doslova uvádí WEF, „tato vize je dobrá nejen pro planetu, ale také pro lidi“.²³⁴ Kolektivistická logika starých utopií je, jak vidno, stále živá.

Boj za klima často splývá s bojem proti kapitalismu, v němž je spatřován původce a viník ekologické katastrofy, která nás nemine nebo se částečně již odehrává. Dokladem budiž úvaha: „Otázka ekologie je však důležitá i z jiného důvodu. Nic neukázalo tak jasně jako ekologická krize, že uchránit planetární ekosystém nelze v rámci současného postpolitického technokratismu pozdního kapitalismu, který dosud čerpal svou legitimitu především z údajně zničujících účinků všech velkých politických alternativ a důvěry v nezávislý korektiv v podobě tržních procesů. Snaha o alespoň částečné zachování materiálních podmínek pro udržení společenského života a zachování toho, co máme, vyžaduje zároveň radikálně odlišnou organizaci společnosti a ekonomiky“²³⁵ Podobné názory nejsou ojedinělé.

Na západ od našich hranic jsou úvahy o kapitalismu v souvislosti s utopiemi značně rozšířené. Například Mark Featherstone²³⁶ ve své knize *Planet Utopia* (Planeta Utopie) podrobuje stávající kapitalistický systém tvrdé kritice hodné klasických utopistů a píše, že po pádu komunismu se zdálo, že „vítězně nastupuje neoliberální kapitalismus, potenciálně globalizovaný

²³²

<https://www.klimazaloba.cz/#:~:text=Klimatick%C3%A1%20%C5%BEaloba%20byla%20seps%C3%A1na%20advok%C3%A1tn%C3%AD,a%20po%C5%BEadovala%20p%C5%99ijet%C3%AD%20dodate%C4%8Dn%C3%BDch%20opat%C5%99en%C3%AD.>

²³³ „Světové ekonomické fórum (WEF) stanovilo ambiciózní cíle pro rok 2050, aby dosáhlo světa s nulovými čistými emisemi. Jedním z nich je snížit počet aut o 75 % a nahradit je hromadnou dopravou, cyklistikou a chůzí“ 2023. On-line: WEF The Urban Mobility Scorecard Tool 2023.pdf (weforum.org).

²³⁴ V originále: „The WEF's vision for 2050 is not to abolish cars completely, but to make them more efficient, shared and electric. It also aims to create more livable and sustainable cities, where people can enjoy more green spaces, social interactions and active lifestyles. This vision is not only good for the planet, but also for the people.“ On-line: WEF The Urban Mobility Scorecard Tool 2023.pdf (weforum.org).

²³⁵ BIERHANZL, J., ORT, J. *Úvod. Utopie mezi realitou a možností*. In: BLOCH, E., ed. *Filosofie naděje*. Výbor z díla. Praha: Filosofia, 2022, s. 11-36. *Emanipace a kritika*, 7. S. 33.

²³⁶ Profesor sociologie na Univerzite v Keele (Velká Británie)

systém, [...] definovaný svobodou jednotlivce, konkurencí a nekonečným vytvářením nadhodnoty. Tento nový model společnosti byl utopický tím, jak stavěl na ekonomice a přistoupil k určování každého aspektu života odkazem na ekonomickou logiku.“²³⁷ Tvrdí: „Všeobecná krize pozdního kapitalismu, která zahrnuje hrozící ekologickou katastrofu a neřešitelné sociální rozpory, znamená, že musíme najít způsob, jak překonat neoliberální utopii-dystopii při vytváření lidského světa“²³⁸ a neváhá kritizovat neoliberální utopii, v níž „člověk a svět jsou podřízeny potřebám finančního systému, který ničí budoucnost ve jménu splácení dluhů.“²³⁹

Podobně se vyjadřuje také významný americký sociolog a levicový intelektuál Erik Olin Wright (1947–2019) ve svém díle *Envisioning Real Utopias*²⁴⁰ (Zvažování reálných utopií), v němž tepe současný kapitalismus a zabývá se nerovností příjmů a práv. Také zdůrazňuje, že utopie není nutně cílem, ale spíše způsobem, jak přemýšlet o budoucnosti.

Současné utopické projekty jsou většinou zaměřené sociologicky, politicky nebo ekonomicky, čímž se de facto podobají starším utopiím. Najdou se však i práce, zabývající se výslovně právní tematikou v souvislosti s utopiemi. Namátkou zmíním práci *Law and the Utopian Imagination* (Zákon a utopická představivost)²⁴¹ vydanou Stanfordskou univerzitou, které se dle resumé snaží prozkoumat možnosti plodného „propojení utopické a právní představivosti“, a klade otázku, zdali je možné oživit koncept utopie a překonat antagonismus mezi ním a liberální teorií práva („liberal legality“).

Souvislostí práva a utopií se zabýval významný německý filozof a zakladatel teorie utopismu Ernst Bloch (1885–1977), kde předmětem jeho úvah byla utopická naděje na lepší svět. Jeho dílo je výslovně filozofického rázu.

Prací, která se vyloženě zabývá podobným předmětem jako tato práce, a klade otázku, zdali může existovat utopie bez práva a zákona, je *Utopia without the law – Why is it impossible?* (Utopie bez práva: proč nemůže existovat?) K. Kuźmicze z Poznaňské univerzity.²⁴² Autorova odpověď

²³⁷ FEATHERSTONE, M. *Planet Utopia: Utopia, Dystopie and Globalisation*. Londýn: Routledge. Taylor & Francis, 2017, s. 5.

²³⁸ Tamtéž, s. 15.

²³⁹ Tamtéž, s. 17.

²⁴⁰ WRIGHT, E. O. (2010). *Envisioning Real Utopias*. London: Verso.

²⁴¹ *Law and the Utopian Imagination*. Edited by Austin Sarat, Lawrence Douglas, and Martha Merrill Umphrey, 2014. IMPRINT: Stanford Law Books. On-line: <https://www.sup.org/books/title/?id=21817>

²⁴² KUŹMICZ, K. Utopia without the law – Why is it impossible? June 2021. *Studia Iuridica Lublinensia* 30(2):285

dle resumé zní, že „neexistuje utopie, jež by nezahrnovala právo jako představu o spravedlnosti v rámci společenského života lidí jako inteligentních bytostí“.

Co se týče současné české společnosti, poznamenané uskutečněnou utopií reálného socialismu, to, co by šlo nazvat aktuálním a široce rozšířeným utopickým projektem, se netýká ani tak boření kapitalismu, jako uskutečňování menších rájů spíše komunitního, lehce ekologického rázu. Ideálem je klidný život v souladu s přírodou na čistém vzduchu mimo město. Stačí se porozhlédnout na internetu pomocí klíčových slov jako soběstačnost, žít lépe, farma nebo permakultura, aby se zobrazilo široké spektrum iniciativ, jako je budsob.cz („komunita, která buduje soběstačnost, potravinovou i energetickou“), ekovesnice.cz (kde najdeme návod „Jak legálně žít i podnikat mimo systém“), lesní školky pro děti a další. Nejedná se o vyloženou utopii, nicméně zde máme velmi blízko k onomu bukolickému ideálu, návratu k přírodě, který nacházíme téměř ve všech utopiích, jež jsou předmětem této práce. Co se týče právních aspektů těchto malých utopií, nejde o žádné společenské a právní převraty, nicméně implikují řadu paragrafů zejména občanského zákoníku a některé rady jsou legálně poněkud na hraně, například ve věci výběru daňového ráje či kryptoměn²⁴³.

Zcela reálné právní aspekty má však jedna uskutečněná utopie, a totiž Panevropa, z níž se vyvinula dnešní Evropská unie. Vize mírové Evropy je stará stovky let a je nám známa již ze školních lavic v souvislosti s výpravou vyslanou v roce 1464 Jiřím z Poděbrad. Ušlechtilých projektů za mírovou Evropu byla celá řada, kdy například jeden z největších myslitelů novověku Immanuel Kant v roce 1795 vydal traktát *O věčném míru*, ve kterém formou psané ústavy navrhoval po vzoru Spojených států amerických systémem federativního uspořádání svobodných států, nebo Francois René de Chateaubriand, diplomat a spisovatel, znechucený francouzskou revolucí a škodami, které napáchala, navrhoval vytvořit celoevropský tribunál, jenž by ve jménu Boha, tedy universálního nadstátního principu, soudil národy i panovníky. Zde zmiňovaný utopický socialista, hrabě Saint-Simon vydal společně s historikem Augustinem Thierrym pamflet s názvem *O reorganizaci evropské společnosti neboli o nezbytnosti a prostředcích, jak sdružit národy Evropy do jediného politického útvaru a zachovat přitom každému z nich národní nezávislost*. Evropa byla však i nadále zmítána válkami a Versailleská mírová smlouva (1919) její rozdělení dále prohloubila. Vzniklá Společnost národů neměla

²⁴³ Viz <https://nopatent.eu/courses/financni-sobestacnost/>

opravdový vliv. V tomto kontextu hrabě Richard Coudenhove-Kalergi (1894–1972), rakouský šlechtic s československým občanstvím, spisovatel a politik založil ve Vídni v roce 1922 Panevropskou unii. Ve stejnojmenné knize, která vyšla o rok později²⁴⁴, se snažil politiky i veřejnost přesvědčit, že sjednocení Evropy je bezpodmínečnou podmínkou pro to, aby se Evropa udržela na špičce světového vývoje. Postupné degradaci Evropy mělo podle něj čelit vytvoření Spojených států evropských. Sám svůj projekt nazýval utopickým, ale věřil v jeho uskutečnění s touto množstevní logikou: „Pokud v Pan-Evropu věří tisíce – je utopií; až v ní budou věřit miliony – bude politickým programem; až v ní bude věřit sto milionů – bude uskutečněna.“²⁴⁵

Evropská unie, postupně vzniklá z Evropského společenství uhlí a oceli založeného v r. 1951, na Kalergiho projekt nenavázala a vyrostla na jiných základech. Není však pochyb o tom, že Kalergiho propagační činnost a jeho kontakty s vysoce postavenými osobnostmi, včetně prezidenta Masaryka²⁴⁶, přispěly k podpoře myšlenky sjednocené Evropy bez válek – myšlenky, která byla po staletí pokládána za utopickou.²⁴⁷

²⁴⁴ COUDENHOVE-KALERGI, R. *Pan-Evropa*. Praha: Panevropa, 1993.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 13.

²⁴⁶ Masaryk Kalergimu řekl: „Myslím, že váš nápad je správný a spojené státy evropské bezpochyby jednoho dne vzniknou. Ale obávám se, že nyní není ten správný čas.“ Zdroj: KUŽELKOVÁ, J. Richard Nikolaus von Coudenhove-Kalergi – život a dílo. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, 2013, s. 19.

²⁴⁷ Není bez zajímavosti, že to byl právě Kalergi, kdo navrhl jako hymnu Evropské unie, a předtím Panevropy, Beethovenovu Ódu na radost. Zdroj on-line: https://en.wikipedia.org/wiki/Richard_von_Coudenhove-Kalergi

Závěr

Jaké jsou právní aspekty utopií? Jak je lze charakterizovat, roztřídit a shrnout? To byla otázka, kterou jsem si položil úvodem této práce, jež mi osobně přinesla řadu nových a často překvapivých poznatků z oblasti historie zejména sociálních práv, politiky i historie práva. Utopické projekty 16. až 19. století, které jsem zkoumal podrobně, jsou na jedné straně často velmi inspirativní, protože kladou provokativní otázky a přinášejí neotřelá řešení, avšak na straně druhé, když si představíme, že by některá taková utopie byla opravdu uvedena v život, ať už se jedná o *Sluneční stát* nebo *Moderní Utopii*, měla by řadu negativních dopadů, včetně násilného potlačení všech jinak smýšlejících a vybudování totalitního modelu státu.

Částečně zde cituji práci R. Seltenreicha²⁴⁸, na kterou jsem narazil až ke konci svého bádání: „uceleným modelům utopických ideálních států je z logiky věci naprosto vlastní vyhraněný etatismus [...], který má nesmlouvavě vynucovat jejich fungování, jež je dále nemyslitelné bez bezpodmínečného souhlasu všech, které ovládá. [...] V tomto typu států (ať už jsou projektovány na papíře či hůře v realitě) se s dosti neměnnou pravidelností objevují právní ustanovení, jež vyznávají odstranění soukromého vlastnictví, státem plně ovládanou ekonomiku či všeobecnou pracovní povinnost. Přísná kontrola nad občany se přitom promítá i do oblasti rodinného práva [...] ústící leckdy až do různých eugenických praktik. To vše je pak konečně logicky pojištěno i nesmlouvavou trestněprávní kontrolou.“ Toto shrnutí je bezpochyby přesné a беру jej za své.

Utopie měly bezpochyby vliv na vznik a formování ideologií, a marxisté se tím nikterak netají. Podle Mannheima, jakmile se utopie dostane do praxe, stane se ideologií.²⁴⁹ Opravdový význam utopie spočívá v návrhu, který má pouze „propedeutickou funkci“.²⁵⁰ Tedy lze říct, že utopie je přínosná, pokud není brána jako celek (navzdory tomu, že utopie se z principu snaží poskytnout celkové a úplné řešení) a jsou z ní „vzobávány“ pouze dílčí myšlenky, nikoliv celkový koncept.

Utopie totiž nadnášejí témata, jež jsou věčná a jimiž se právní řády ne vždy zabývají ideálním způsobem, pokud je něco takového vůbec možné. Ústředním tématem většiny utopií,

²⁴⁸ SELTENREICH, R. *Předmoderní utopické myšlení o státu a právu (...)*. Revue církevního práva 76, s. 42. WEB.pdf, Publikace na Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 2019. On-line: <https://spsc.prf.cuni.cz/rcp/76/rcp76-predmoderni-utopicke-mysleni-o-statu-a-pravu.pdf>

²⁴⁹ MILLER, D.; COLEMANOVÁ, J.; CONNOLLY, W.; RYAN, A. et al. (2003). *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Barrister & Principal, s. 529.

²⁵⁰ AÍNSA, F. *Vzkříšení utopie*. Brno: Host, Vyd. 1, 2007, s. 60, 65.

tématem všech témat, je nerovnost ve společnosti (Robert Nozick bez obalu používá termín závist) a potažmo nastolení kýžené rovnosti. Asi se lze shodnout, že pro nerovnost žádné dokonalé řešení neexistuje – to však neznamená, že není třeba se jí zabývat. Proti utopické touze po totálním řešení pak stojí kapitalistické *laissez-faire*. V současné české společnosti mají socialistické či komunistické myšlenky relativně omezený dopad, avšak stačí se podívat do zemí jako je Francie nebo Rakousko, abychom zjistili, že je tam v levicových kruzích živá myšlenka například úplného zrušení dědictví jakožto zdroje nerovnosti, který je záhodno zásadně omezit.²⁵¹ Nerovnost byla, je a bude tématem, jež hýbá společností a plodí revoluce. Byla jako červená niť, jež se vinula všemi utopiemi, jimž jsem se zabýval.

Utopie vždy hrály významnou roli ve formování společenských a právních norem. Jejich vliv na myslitele, vládcy, politiky, podnikatele i na širokou veřejnost je zjevný a věřím, že jsem jej v této práci dostatečně doložil. Ať už šlo o témata jako sociální spravedlnost, sociální pokrok, demokracie, občanská práva, volební systém, přiměřené tresty, všeobecné vzdělání a další, všemi se utopie zabývaly. Utopie tak dlouhodobě slouží jako úvahy nad vzorem lepší společnosti, která by mohla umožnit zlepšení životních podmínek lidí. To je významné konstatování, k němuž jsem v této práci došel, byť mnohé zásadní myšlenky utopií se utápí v balastu pravidel regulujících každodenní osobní život jedinců do posledního detailu. Utopie přitom může být inspirativní i tam, kde s ní člověk nesouhlasí a hledá argument, proč ji zavrhnout.

Také jsem si lépe uvědomil, že mnoho myšlenek, které svého času byly pokládány za utopické, tedy neuskutečnitelné, se nakonec staly realitou, a totéž bezpochyby platí i pro některé názory a myšlenkové proudy v současnosti, které jsem zde stručně popsal; odpověď na to, jestli ten který proud je či není utopický, přinese až čas.

Při zkoumání jednotlivých utopických projektů z právního hlediska se ukázalo, že neřeší právo, ale spravedlnost. Sestavují celé katalogy pravidel, příkazů a zákazů, jimiž chtějí svůj ideální stát řídit, ale právo jako technická záležitost klasické utopisty příliš nezajímá: oni řeší spravedlnost jako vyšší pojem a v tomto smyslu jsou z hlediska práva pravděpodobně nejinspirativnější.

²⁵¹ V Rakousku se v roce 2021 psalo o 29leté Vídeňance, milionářské dědičce, která vysvětluje, proč chce darovat alespoň 90 procent svého dědictví a za žádných okolností nechce skončit jako „filantropkapalistka“ à la Bill Gates a další. Zdroj: prestižní deník Der Standard, <https://www.derstandard.at/story/2000126792517/millionenerbin-marlene-engelhorn-besteuert-mich-endlich>. V Rakousku dědičná daň jako v jedné z devíti zemí EU neexistuje. Větší daňové zatížení dědiců opakovaně požadují francouzské levicové strany, a to v zemi, kde již nyní je dědičné zatížení často přímo likvidační. Zdroj: levicový deník Libération, https://www.liberation.fr/politique/elections/ce-que-contient-le-programme-du-nouveau-front-populaire-20240614_JRXLRXC6OFDXPB22MDM7PW67GQ/

Studovat díla utopistů se zaměřením na jejich právní aspekty znamená ponořit se do práva jako nástroje spravedlnosti, a to spíše z pohledu laika než specialisty, což může být jedině ku prospěchu pro hluboké pochopení smyslu práva.

Resumé

Utopias are as old as human society itself, long before Thomas More gave them the name that we still use today in the sixteenth century. Their source is dissatisfaction with the state of society, which they sharply criticize and propose solutions for its correction, which are mostly considered idealistic and unfulfillable, in other words utopian. They express the desire of the person, or at least some people, for an ideal, perfect society from which evils and injustices are eradicated, while the term "ideal society" takes on more or less diverse forms in the concepts of the authors of utopias. Utopias, like humanity, have gone through and are going through development and reflect the time of their creation, but at the same time they contain some identical, recurring features.

Utopias and their various forms and directions have already been explored a lot and are known to a wide audience - let's think of ancient philosophers, Renaissance authors, utopian socialists, discussed in school history classes, up to Orwell, whose dystopias are now part of compulsory reading in high schools. Those who lived in the era of so-called real socialism were even part of the realized utopia, when the state was supposed to disappear, etc. After the fall of communism and the establishment of democracy, the belief prevailed that utopias are over, just as Francis Fukuyama proclaimed "the end of history", but current developments show that utopias live on and continue to be created.

The aim of this work is to examine utopias specifically from their legal aspect. The latter is literally intertwined with utopias: if utopias deal with the correction of human society and the establishment of an ideal society, it must inevitably deal with the legal side of things, because society is organized in some way in principle. In addition, many of the utopias consider bad laws as one of the causes of the bad state of society, and on the contrary, they consider the introduction of good and fair laws or rules as an important part of the measures to be taken to establish the desired ideal society. Utopias show the possibilities of a completely new, unprecedented order of the world, including a legal system. A number of utopian projects influenced the social consciousness of their time, saw a certain degree of realization and were reflected in legal norms.

In this work, the legal aspect of utopias is grasped not only from the point of view of an ideal, idea or proposal, but also of their real influence on the laws and society of their time and later times.

Utopias are examined here as individual utopian projects. As far as the time frame is concerned, I have concentrated on modern-day projects, which, in my opinion, offer a better opportunity to trace specific legal aspects, not just general principles such as direct democracy or tyranny, which go back to Plato and Aristotle. For closer examination, I have selected a total of 7 utopias from the 16th to the 19th century, namely chronologically: 1. Thomas More's *Utopia*, 2. Tommas Campanella's *The City of the Sun*, 3. James Harrington's *The Commonwealth of Oceana*, 4. Robert Owen's work (in his case as the whole, focusing on his projects: the successful New Lanark and the unsuccessful New Harmony), 5. *The Voyage to Icaria* by Étienne Cabet, 6. *On the best state* by Bernard Bolzano and finally, as a conclusion, 7. *Modern Utopia* by H G. Wells. The criteria for their selection are explained in more detail in the thesis.

Legal aspects – finding out the degree of their presence in the mentioned works and their concrete manifestations – are classified, summarized and evaluated here using mainly descriptive, analytical and comparative methods. They are based on concepts that are relevant from the point of view of law and appear most frequently and intensively in utopians. Thus, the legal aspects of utopias explored in this thesis are: 1. *Law*, 2. *Social organization*, 3. *Form of ownership*, 4. *Status of the individual* and 5. *Law enforcement*. Given that utopias grew on the basis of European thinking and came to the Czech space mainly from the outside, I draw mainly from foreign sources, including sources available only in English, German and French. In conclusion, I also dealt with some current utopian projects or trends, although at present none of the utopias (or what could be called utopias) is comparable in importance to the great projects of the past.

The aim of the thesis is to find out, classify and summarize aspects of utopias from a legal point of view, mentioning their potential influence on the formation of social and legal awareness and on the creation of legal norms in practice.

When examining individual utopian projects from a legal point of view, it turned out that they do not deal with law, but with justice. They compile whole catalogs of rules, commands and prohibitions by which they want to govern their ideal state, but law as a technical matter is of little interest to classical utopians: they deal with justice as a higher concept, and in this sense they are probably the most inspiring from the point of view of law.

Studying the works of the Utopians with a focus on their legal aspects means immersing yourself in law as an instrument of justice, from the point of view of a layman rather than a specialist, which can only be beneficial for a deep understanding of the meaning of law.

Seznam pramenů

Knižní publikace

AÍNSA, F. *Vzkříšení utopie*. Brno: Host, Vyd. 1, 2007. ISBN 978-80-7294-214-5.

ARISTOTELES, Politika. Praha: Oikoymenh, 2004. ISBN 80-7298-125-0.

BOLZANO, B. *O nejlepším státě*. 4. vyd. Praha: Mladá fronta, 1981.

BUBER, M. *Cesty do utopie*. Mělník: Přestupní stanice, 2021. ISBN 978-80-907627-3-2.

CABET, E. *Cesta do Ikarie*. Praha: Orbis, 1950.

CAMPANELLA, T. *Sluneční stát*. Praha: Mladá Fronta, Edice Prameny, Svazek 30, 1979.

ČERVINKA, F. *Kdo je: Robert Owen*. Praha: Orbis, Vyd.1., 1949.

COUDENHOVE-KALERGI, R. *Pan-Evropa*. Praha: Panevropa, 1993. ISBN 9788090003477.

HARRINGTON, J. *Republika Oceána*. Praha: Mladá fronta, 1985. 1. vydání.

FEATHERSTONE, M. *Planet Utopia: Utopia, Dystopie and Globalisation*. Londýn: Routledge. Taylor & Francis, 2017. ISBN 9780367864255.

FUKUYAMA, F. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka, 2002. ISBN 80-86182-27-4.

FOURIER, C. *Výbor z díla*. Praha: Orbis, 1950.

HARRINGTON, J. *Republika Oceána*. Praha: Mladá fronta, 1985.

HUXLEY, A. *Ostrov*. Maťa: DharmaGaia, 2001. ISBN: 80-7287-009-2.

KRSKOVÁ, Alexandra, 2003. *Dějiny evropského politického a právního myšlení: (kapitoly z dějin)*. Vyd.1. Praha: Eurolex Bohemia. ISBN 80-86432-24-6.

MANNHEIM, K. *Ideologie a utopie*. Bratislava: Archa, 1991. ISBN 80-7115-022-3.

MARX, K. a ENGELS, F. *Komunistický manifest*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1982.

MILLER, D.; COLEMANOVÁ, J.; CONNOLLY, W.; RYAN, A. et al. (2003). *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Barrister & Principal. ISBN 80-85947-56-0.

MORE, T. *Utopie*. Praha: Orbis, 1950.

MOYN, Samuel. *Poslední utopie. Lidská práva v dějinách*. Praha: Rybka Publishers, 2022. ISBN 978-80-87950-92-0.

NOVOTNÝ, J. *Čeští utopisté devatenáctého století*. Praha: Melantrich, 1982.

NOZICK, R. *Anarchie, stát a utopie*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2509-8.

OWEN, R. *Výbrané spisy*. Státní nakladatelství politické literatury v Praze, 1960.

OWEN, Robert a Gregory CLAEYS, 1991. *A New View of Society and Other Writings*. Vyd.1. London: Penguin Classics. ISBN 978-0-140-43348-7.

PLATÓN. *Zákony*. OIKOYMENH, 1977, 2003, 2016. ISBN 978-80-7298-214-1.

ŠIMOVÁ, K. a kol. *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*. Praha: Prostor, 2017. ISBN 978-80-7260-331-2.

WELLS, H.G. *Moderní utopie*. Praha: Nákladem Gustava Voleského, 1922.

WRIGHT, E. O. (2010). *Envisioning Real Utopias*. London: Verso. ISBN: 978-1-84467-617-0.

Články / online zdroje

BIERHANZL, J., ORT, J. *Úvod. Utopie mezi realitou a možností*. In: BLOCH, E., ed. *Filosofie naděje*. Výbor z díla. Praha: Filosofia, 2022, s. 11-36. *Emancipace a kritika*, 7. ISBN 978-80-7007-734-4.

ENGELS, B. *Vývoj socialismu od utopie k vědě*. Marxistský internetový archiv - Česká sekce. On-line: <https://marxists.architecturez.net/cestina/marx-engels/1880/soc-utop/ch01.htm>.

FRICK J.-P. *L'utopie de Saint-Simon*. In: Revue française de science politique, 38e année, n^o3, 1988. pp. 387-401; doi : <https://doi.org/10.3406/rfsp.1988.411428>

https://www.persee.fr/doc/rfsp_0035-2950_1988_num_38_3_411428.

HERIAN, Robert (2022). *The Conscience of Thomas More: An Introduction to Equity in Modernity*. The Heythrop Journal, 63(1) s. 64–75. On-line: <https://oro.open.ac.uk/69459/9/69459.pdf>.

KUŹMICZ, K. *Utopia without the law – Why is it impossible?* June 2021. Studia Iuridica Lublinensia 30(2):285 ORCID: 0000-0002-3914-5499.

MASSON, R. *Une expérience de socialisme utopique en Amérique : Étienne Cabet et la cité d'Icarie*. Comptoir.org, francouzský on-line magazín podporující myšlenky socialismu a nerůstu, 2015. On-line: <https://comptoir.org/2015/02/11/experience-socialisme-utopique-en-amerique-etienne-cabet-et-la-cite-dicarie/>

PARRINDER, P., PARTINGTON, J. S. Editors. *The Reception of H. G. Wells in Europe*. THOEMMES CONTINUUM. 2005. Series concept and Series Editor's Preface © Elinor Shaffer, ISBN: 0–8264–6253–7.

PERNÝ, L. *Étienne Cabet a Robert de Lamennais, utopickí socialisti 19. storočia*, 2019.

on-line: <https://davdva.sk/etienne-cabet-a-robert-de-lamennais-utopicki-socialisti-19-storocia/>

PERNÝ, L. *Princípy radikálnej demokracie podľa Harringtonovej Republiky Oceány*, 2019.

On-line: <https://davdva.sk/principy-radikalnej-demokracie-podla-harringtonovej-republiky-oceany/>

PERNÝ, L. *Triumvirát utopického socializmu: Charles Fourier, Saint-Simon, Robert Owen*, 2019.

On-line: <https://davdva.sk/triumvirat-utopickeho-socializmu-charles-fourier-saint-simon-robert-owen/>

SELTENREICH, R. *Předmoderní utopické myšlení o státu a právu (...)*. Revue církevního práva 76 WEB.pdf, Publikace na Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 2019. On-line: <https://spcp.prf.cuni.cz/rcp/76/rcp76-predmoderni-utopicke-mysleni-o-statu-a-pravu.pdf>

VALEŠ, Lukáš. *Dějiny politických teorií. 2., rozš. vyd.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-031-4.

WELLS, H. G. *In The Fourth Year: Anticipations of a World Peace (1918)*. On-line: <https://www.gutenberg.org/files/10291/10291-h/10291-h.htm>

Law and the Utopian Imagination. Edited by Austin Sarat, Lawrence Douglas, and Martha Merrill Umphrey, 2014. IMPRINT: Stanford Law Books. On-line: <https://www.sup.org/books/title/?id=21817>

University of Cambridge, webové stránky,

<https://www.whipplelib.hps.cam.ac.uk/special/exhibitions-and-displays/exhibitions-archive/universal-harmony/bacon>

Diplomové a rigorózní práce

KUČERA, M. *Právní myšlení utopistů především raného novověku*. Rigorózní práce. Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 2008.

KOŠUT, M. *Právo a spravedlnost. Filozoficko-právní analýza problému*. Diplomová práce, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2006.

KUŽELKOVÁ, J. *Richard Nikolaus von Coudenhove-Kalergi – život a dílo*. Diplomová práce. Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni, 2013.

VRÁBLÍK, M. *Anglická sociální filozofie 17. století J. Harrington, T. Hobbes, J. Locke*. Diplomová práce, Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, 2007.

Výukový materiál

ŠKOP, M. SMEJKALOVÁ, T., ŠTĚPÁNÍKOVÁ, M. *Teorie práva – průvodce studiem*. Brno: Masarykova univerzita, Vytvořeno ve spolupráci se Servisním střediskem pro e-learning na MU, Fakulta informatiky Masarykovy univerzity, Brno 2021–2022 © 2022 Masarykova univerzita. On-line: https://is.muni.cz/do/law/stud/el/teorie_prava/index.html